

FİLISTİN

ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

Bulletin of Palestine Studies

e-ISSN: 2587-1862 Sayı/Issue: 16 Yıl/Year: Kış/Winter 2024



FAD-
FİLİSTİN ARAŞTIRMALARI DERGİSİ,
NO. 16 (KIŞ 2024)

BPS-
BULLETIN OF PALESTINE STUDIES,
NO. 16 (WINTER 2024)

مجلة دراسات فلسطينية

כתב העת ללימודים פלסטיניים

DİZİNLER & VERİTABANLARI | INDEXES & DATABASES

DİZİNLER & VERİTABANLARI |
INDEXES & DATABASES



BAĞLANTILAR |
LINKS



Atıf-GayriTicari-Türetilemez 4.0
Uluslararası (CC BY-NC-ND 4.0)



Attribution-NonCommercial-
NoDerivatives 4.0 International
(CC BY-NC-ND 4.0)

Bu eser Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0
Uluslararası Lisansı ile lisanslanmıştır.

This work is licensed under a Creative Commons
Attribution-NonCommercial 4.0 International
License.

SAYI BİLGİSİ

ISSUE INFORMATION

Filistin Araştırmaları Dergisi uluslararası hakemli bir dergidir.

Bulletin of Palestine Studies is a refereed international journal.

Yayın Türü | Publication Type

Uluslararası Süreli Yayın | *International Periodical*

Dergi yılda iki kez yayımlanır (yaz ve kış).

The Journal is published biannually (summer and winter).

e-ISSN: 2587-1862

Sayı (Dönem Yıl) | Issue (Season Year)

16 (Kış 2024) | 16 (Winter 2024)

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü | Editor-in-Chief

M. Mustafa KULU

Sayı Editörü | Issue Editor

Can DEVECİ

Eposta | Email

info@filistin.org, filistindergisi@gmail.com, mailto: gmail.filistin.org

Web adresi | Web Address

filistin.org | *journal.filistin.org* | *dergipark.org.tr/fiad*

Makale Gönder | Submit Article

makalegonder.filistin.org | *submitarticle.filistin.org*

Yazışma Adresi | Mailing Address

Filistin Araştırmaları Dergisi Şükran Mahallesi, Mimar Muzaffer Cad.

121/236, 42200 Meram/ Konya

Dış Kapak Resmi | Cover Image

Nebi Rubin Camii ve Türbesi, 1985 yılındaki hali

31.12.2024

YAYIN KURULU

EDITORIAL BOARD

Alaattin DOLU

Doç. Dr., Kastamonu Üni., İnsan ve Toplum Bilimleri Fak., Tarih Böl.
*Assoc. Prof. Dr., Kastamonu Univ., Fac. of Humanities and Social Sci., Dep. of
History*
adolu@kastamonu.edu.tr, YÖKSİS, 0000-0002-6258-8335, adolu,
hTpe8GEAAAAJ

Can DEVECİ

Doç. Dr., Erciyes Üni., Edebiyat Fak., Tarih Böl.
Asst. Prof. Dr., Erciyes Univ., Fac. of Literature, Dep. of History
candvc@gmail.com, YÖKSİS, 0000-0002-2609-5365, candvc, aKSswigAAAAJ

Abdelqader STEIH

Dr., Yunus Emre Enstitüsü, Ramallah Türk Kültür Merkezi,
Dr., Turkish Cultural Centre, Yunus Emre Institute
qadersteeh@gmail.com, 0000-0003-0236-1195, qqadir, nnhFg1UAAAAJ

M. Mustafa KULU

Arş. Gör., Selçuk Üni., İktisadi İdari Bilimler Fak., Uluslararası İlişkiler Böl.
*Res. Asst., Selcuk Univ., Fac. of Economics and Administrative Sciences, Dep. of
International Relations*
mmkulu@gmail.com, YÖKSİS, 0000-0002-6625-3727, mmkulu, hWOMxw-
wAAAAJ

Selim TEZCAN

Doç. Dr., Ankara Sosyal Bilimler Üni., Sosyal ve Beşeri Bil. Fak., Tarih Böl.
*Assoc. Prof. Dr., Social Sciences Univ. of Ankara, Fac. of Humanities and Social
Sci., Dep. of History*
selimtez76@gmail.com, YÖKSİS, 0000-0002-6242-7232, selimtez76,
2tfiIAcAAAAJ

İsme göre alfabetik sıralı. Eposta adreslerine sonra varsa sırası ile YOKSİS, ORCID, DergiPark, Google Scholar ID bilgileri vardır. Yayın Kuruluna yayinkurulu@filistin.org grup e-posta adresi ile ulaşılabilir. | *Sorted by name alphabetically. After the e-mail addresses, if available, there is YOKSİS, ORCID, DergiPark and Google Scholar ID information, respectively. The Editorial Board can be reached via editorialboard@filistin.org group e-mail address.*

BÖLÜM EDITÖRLERİ

SECTION EDITORS

Uluslararası İlişkiler | *International Relations*

Tuğçe ERSOY CEYLAN

Doç. Dr., İzmir Demokrasi Üni., Uluslararası İlişkilere Böl.
Assoc. Dr., *İzmir Democracy Univ., Dep. of International Relations*
tugce.ersoy@idu.edu.tr, YÖKSİS, 0000-0001-5478-3539, tersoy,
YSj9x1gAAAAJ

Modern Ortadoğu Tarihi | *Modern Middle Eastern History*

Ümmügülsüm POLAT

Doç. Dr., Hacı Bayram Veli Üni., Tarih Böl.
Assoc. Dr., *Hacı Bayram Veli Univ., Dep. of History*
polat.ummugulsum@hbv.edu.tr, YÖKSİS, 16071981 0000-0003-0048-8467

Eskiçağ Tarihi | *Ancient History*

Selim ADALI

Doç. Dr., Ankara Sosyal Bilimler Üni., Sosyal ve Beşeri Bilimler Fak., Tarih
Böl.
Assoc. Dr., *Social Sciences Univ. of Ankara, School of Humanities and Social Sci.,
Dep. of History*
selimferruh.adali@asbu.edu.tr, YÖKSİS, 0000-0002-7980-0662,
Mw7r8isAAAAJ

Yabancı Dil (Arapça-İbranice-İngilizce-Rusça-İspanyolca) |

Foreign Language (Arabic-Hebrew-English-Russian-Spanish)

Selim TEZCAN

Doç. Dr., Ankara Sosyal Bilimler Üni., Sosyal ve Beşeri Bil. Fak., Tarih Böl.
Assoc. Dr., *Social Sciences Univ. of Ankara, School of Humanities and Social Sci.,
Dep. of History*
selimtez76@gmail.com, YÖKSİS, 0000-0002-6242-7232, selimtez76,
2tfiIAcAAAAJ

BİLİM DANIŞMA KURULU

SCIENTIFIC ADVISORY COMMITTEE

Ali BALCI, Prof. Dr., Uluslararası İlişkiler Böl., Sakarya Üni., Sakarya, Türkiye, <alibalci@gmail.com> YÖKSİS, 0000-0003-4429-9318, YWCrjncAAAAJ

Ali MAHAFAZH, Prof. Dr., Dep. of History, The Univ. of Jordan, Amman, Jordan, <ali.mahafzah@ju.edu.jo> q1O1m9cAAAAJ

Asuman GÖLPINAR, Dr. Tarih Öğretmeni, MEB, İstanbul Türkiye, @AsumanGlpnar, <golpinar@hotmail.com> 0000-0002-6389-1328

Ayşe Ömür ATMACA, Doç. Dr., Uluslararası İlişkiler Böl., Hacettepe Üni., Ankara, Türkiye, @omuratmaca, <oatmaca@hacettepe.edu.tr> YÖKSİS, 0000-0003-0705-213X, 6BGpYZsAAAAJ

Ceyhun ÇİÇEKÇİ, Dr. Öğr. Üy., Uluslararası İlişkiler Bölümü, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi, Tekirdağ, Türkiye, @CeyhunCicekci, <ceyhun.cicekci@gmail.com> YÖKSİS, 0000-0002-5036-537X, dO3MGTkAAAAJ

Eldar HASANOĞLU, Doç. Dr., Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü, İslami İlimler Fakültesi, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Ankara, Türkiye, @Eldar_Hasanoglu, <eldarhasanoglu@gmail.com> YÖKSİS, 0000-0002-6036-9788, 5Uw_AO0AAAAJ

Halil ERDEMİR, Doç. Dr., Uluslararası Ticaret Bölümü, Uygulamalı Bilimler Fakültesi, Manisa Celal Bayar Üniversitesi, Manisa, Türkiye, <uygula@yahoo.com> YÖKSİS, fZIXtQ4AAAAJ

Hasan Hüseyin GÜNEŞ, Doç. Dr., Tarih Böl., Bartın Üni., Bartın, Türkiye, <hgunes@bartin.edu.tr> <hasan.h.gunes@gmail.com> YÖKSİS, 0000-0002-1797-3605, i0VVzbQAAAAJ

Hatice PALAZ ERDEMİR, Prof. Dr., Tarih Böl., Celal Bayar Üni., Manisa, Türkiye, <haticeerdemir@yahoo.com.tr> YÖKSİS, 5hIdJfIAAAAAJ

Işıl IŞIK BOSTANCI, Dr. Öğr. Üy., Tarih Böl., Mustafa Kemal Üni., Hatay, Türkiye, <iibostanci@mku.edu.tr> <i.i.bostanci@gmail.com>

Ibrahim SLAIBI, Assit Prof. Dr., Al Quds Univ., Palestine, Dep. of Basic Education, Fac. of Educational Science <ibrahim_slai@yahoo.com>

İlhan ARAS, Doç. Dr., Uluslararası İlişkiler Böl., Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üni., Nevşehir, Türkiye, <ilhanaras@nevsehir.edu.tr> YÖKSİS, 4SzZ7H8AAAAJ

Mahmoud YAZBAK, Prof. Dr., Dep. of Middle Eastern History, Univ. of Haifa, Haifa, Israel, <myazbak@univ.haifa.ac.il> 0000-0002-9399-9006

Muhammad Al-HIZMAWI, Prof. Dr., Dep. of History, Qatar Univ., Qatar, <mhizmawi@qu.edu.qa> 0000-0002-6238-5925

Mustafa GÜLER, Prof. Dr., Tarih Böl., Afyon Kocatepe Üni., Afyon Türkiye, <mguler@aku.edu.tr> YÖKSİS, 0000-0003-2811-6403

Özlem TÜR KÜÇÜKKAYA, Prof. Dr., Dep. of International Relation, Middle East Technical Univ., Ankara, Turkey, YÖKSİS, 0000-0003-3236-5365, <tur@metu.edu.tr>

Philipp O. AMOUR, International Relations, Sakarya Univ., Turkey, <amour@sakarya.edu.tr> YÖKSİS, 0000-0001-6287-4625

Roberto MAZZA, Prof. Dr., Dep. of History, Univ. of Limerick, Limerick, Ireland, <roberto.mazza@ul.ie> 0000-0003-3627-9878, 9RlgV1oAAAAJ

Selim Ferruh ADALI, Doç. Dr., Tarih Böl., ASBÜ Sosyal ve Beşeri Bilimler Fak., <selim.adali@asbu.edu.tr> YÖKSİS, 0000-0002-3398-892X, Mw7r8isAAAAJ

Şeyma AY ARÇIN, Doç. Dr., Turizm Rehberliği Böl., Pamukkale Üni., Denizli, Türkiye, <seymaay@gmail.com> YÖKSİS, 0000-0002-1356-6180 LRDPYo8AAAAJ

Tuğçe ERSOY CEYLAN, Doç. Dr., Ortadoğu Siyasi Tarihi ve Uluslararası İlişkileri Anabilim Dalı, Marmara Üni., İstanbul, Türkiye, @TugceErsoyTugce, <ersoytugce@gmail.com> YÖKSİS, 0000-0001-5478-3539, YSj9x1gAAAAJ

Yasemin AVCI, Prof. Dr., Tarih Böl., Pamukkale Üni., Denizli, Türkiye, <yavci@pau.edu.tr> YÖKSİS, 0000-0002-7939-0376 MdC6AskAAAAJ

İsme göre alfabetik sıralı. Eposta adreslerine sonra varsa sırası ile YOKSİS, ORCID, Google Scholar ID bilgileri vardır! *Sorted by name. After the e-mail addresses, if available, there is YOKSİS, ORCID and Google Scholar ID information, respectively.*

İÇİNDEKİLER

CONTENTS

Takdim

Editorial

Can Deveci viii

ARAŞTIRMA MAKALELERİ

RESEARCH ARTICLES

Filistin-İsrail Meselesine Filozofların Gözüyle Bakmak: Sarı Nusseibeh ve Carlos Fraenkel Örneği

Philosophers Perspectives on the Palestinian-Israeli Question: The Case of Sari

Nusseibeh and Carlos Fraenkel

AYŞE YAŞAR UMÜTLÜ 1-40

İsrail'in Kuruluşunda Sovyetler Birliği Dış Politikası

Foreign Policy of the Soviet Union at the Founding of Israel

ELNUR İSMAYIL 41-68

Gazze'de Aşiretler, Hamulalar ve Önemli Aileler

Tribes, Hamulas and Notable Families in Gaza

MEHMET ERKAN KILLIOĞLU 69-91

İngiliz Müsteşrik ve İstihbarat Subayı David George Hogarth'ın Filistin Bölgesi ve Meselesine Bakışı

British Orientalist and Intelligence Officer David George Hogarth's Perspective on the Palestinian Territory and Issue

MÜBAREK İPEK 92-122

Viticulture Activities and Wine Production in Ottoman Jerusalem: The Case of Jaffa, Sarona and Uyun Qara (1875-1917)

Osmanlı Kudüs'ünde Bağcılık Faaliyetleri ve Şarap Üretimi: Yafa, Sarona ve Uyun kara Örneği (1875-1917)

ÖZGE TOGRAL 123-156

Takdim / Editorial

Filistin Araştırmaları Dergisi'nin 16. sayısında 5 araştırma makalesi ile okurlarımızın karşısına geliyoruz. Her bir makale kendi alanında önemli konuları analiz ediyor. Bu nedenle yazar hocalarımıza titizlikleri için teşekkür ederiz. Değerli hakemlerimize de saygılarımızı sunarız.

Dergimizin 16. sayısının araştırmacılar ve okuyucularımız için yararlı olacağını umuyoruz.

İnsanların sağlık ve mutluluk içinde, savaş ve soykırımdan uzak bir dünyada yaşaması temennisiyle...

Saygılarımızla
Can

MAKALE | ARTICLE

Başlık | Title: Filistin-İsrail Meselesine Filozofların Gözüyle Bakmak: Sarı Nusseibeh ve Carlos Fraenkel Örneği

DOI: <https://doi.org/10.34230/fiad.1468623>

Yazar | Author, ORCID, Google Scholar ID:

Ayşe Yaşar ÜMÜTLÜ, 0000-0001-9500-5338

Kaynakça | Reference:

Ümütlü, Ayşe Yaşar. "Filistin-İsrail Meselesine Filozofların Gözüyle Bakmak: Sarı Nusseibeh ve Carlos Fraenkel Örneği." *Filistin Araştırmaları Dergisi*, no. 16 (202x): 1-40.

Makale Türü | Article Type: Araştırma Makalesi | Research Article

Gönderilme Tarihi | Submission Date: 15.04.2024

Kabul Tarihi | Acceptance Date: 24.11.2024

Yayın Tarihi | Publication Date: 31.12.2024

DİZİNLER & VERİTABANLARI | INDEXES & DATABASES

DİZİNLER & VERİTABANLARI |

INDEXES & DATABASES



BAĞLANTILAR |

LINKS



Filistin-İsrail Meselesine Filozofların Gözüyle Bakmak: Sarı Nusseibeh ve Carlos Fraenkel Örneği

Öz: Bu makale, iki filozofun, Filistinli Sarı Nusseibeh ve İsraili Carlos Fraenkel'in bakış açılarına odaklanarak İsrail-Filistin çatışmasını felsefe merceğinden incelemektedir. Analiz, uluslararası ilişkiler alanından yola çıkarak, felsefi içgörülerin karmaşık jeopolitik anlaşmazlıkların anlaşılmasına ve potansiyel olarak çözülmesine nasıl katkıda bulunabileceğini araştırıyor. Filistinli bir filozof olan Sarı Nusseibeh insan hakları, adalet ve çatışmanın etik boyutlarını vurgularken, Carlos Fraenkel konuya daha ziyade diyalog, şiddetsizlik ve kültürel anlayış açısından yaklaşmıştır. Nusseibeh ve Fraenkel, felsefi çerçeveleri aracılığıyla İsrail-Filistin çatışmasına siyasi ve askeri boyutun ötesinde bakış açıları sunmakta, çatışmanın altında yatan nedenlere farklı bir açıdan ışık tutmaktadırlar. Böylece uzlaşma ve barışa giden yollar önermişlerdir. Bu makale, felsefi sorgulamayı uluslararası ilişkiler söylemine entegre ederek, uzun süredir devam eden çatışmaların ele alınmasında ve farklı topluluklar arasında karşılıklı anlayışın geliştirilmesinde filozofların yaklaşımlarının potansiyelini vurgulamaktadır. Öncelikle Nusseibeh'in felsefi yaklaşımı Filistin ve İsrail çatışmasına dair fikirleri eserleri bağlamında incelenerek, insan hakları, adalet ve barış üzerine felsefi görüşleri ele alınacaktır. Nusseibeh'in çatışmanın çözümü için önerdiği felsefi çözümler ve yaklaşımlara dair eleştiri ve tartışmalar değerlendirilerek, sonrasında Fraenkel'in çatışmaya felsefi bir bakış açısı getirişi incelenmektedir. Fraenkel'in diyalogun önemi, şiddetsiz direniş ve kültürel anlayış üzerine görüşleri belirlenip, çatışmanın çözümü için önerdiği felsefi çözümler ve yaklaşımlar tartışılmaktadır. Sonuç kısmında ise, Nusseibeh ve Fraenkel gibi realpolitikten kopuk olmayan bilakis içinde yaşayan düşünürlerin Filistin-İsrail çatışmasına getirdiği felsefi bakış açılarının önemi vurgulanmaktadır. İki filozofun da çatışmanın temelinde yatan derin nedenleri analiz ederken, barış ve uzlaşma için felsefi çözümlerine dikkat çekilmektedir. Son olarak, Filistin-İsrail çatışmasının barışçıl bir şekilde çözümüne yönelik ilerlemeye katkıda bulunabileceği ve daha geniş bir toplumsal uzlaşma sürecine yol açabileceği umuduyla yapılan felsefi yaklaşımlar, tartışılması gereken değerli bir kaynak olarak ortaya konulmaktadır.

* Dr, Konya, Türkiye, ORCID: 0000-0001-9500-5338, ayumutlu.ajanda@gmail.com

** Araştırmacı Yazar, Türk Arap Derneği Başkanı Turan Kışlakçı'ya makale taslağının okunması ve düzenlenmesine gösterdiği ilgiden dolayı teşekkürlerimi sunuyorum.

Anahtar Kelimeler | **Keywords:** Filistin, İsrail, Sari Nusseibeh, Carlos Fraenkel, Felsefe, Uluslararası İlişkiler

Philosophers' Perspectives on the Palestinian-Israeli Question: The Case of Sari Nusseibeh and Carlos Fraenkel

Abstract: This article examines the Israeli-Palestinian conflict through the lens of philosophy, focusing on the perspectives of two Middle Eastern philosophers, Sari Nusseibeh and Carlos Fraenkel. Drawing on the field of international relations, the analysis explores how philosophical insights can contribute to understanding and potentially resolving complex geopolitical disputes. While Sari Nusseibeh, a Palestinian philosopher, emphasized the ethical dimensions of human rights, justice and conflict, Carlos Fraenkel approached the subject more from the perspective of dialogue, nonviolence and cultural understanding. Through their philosophical frameworks, Nusseibeh and Fraenkel offer perspectives on the Israeli-Palestinian conflict beyond the political and military dimension, shedding light on the underlying causes of the conflict. Thus, they suggested paths to reconciliation and peace. By integrating philosophical inquiry into international relations discourse, this article highlights the potential of philosophers' approaches in addressing long-standing conflicts and promoting mutual understanding between different communities. First, Nusseibeh's philosophical approach will be examined in the context of her works on the Palestinian and Israeli conflict, and her philosophical views on human rights, justice and peace will be discussed. Criticisms and discussions about the philosophical solutions and approaches proposed by Nusseibeh for the resolution of the conflict are evaluated, and then Fraenkel's philosophical perspective on the conflict is examined. Fraenkel's views on the importance of dialogue, nonviolent resistance and cultural understanding are determined, and the philosophical solutions and approaches he proposes for the resolution of the conflict are discussed. In the conclusion, the importance of the philosophical perspectives brought to the Palestine-Israel conflict by thinkers such as Nusseibeh and Fraenkel, who are not disconnected from realpolitic but rather live within it, is emphasized. While both philosophers analyze the deep reasons underlying the conflict, attention is drawn to their philosophical solutions for peace and reconciliation. Finally, philosophical approaches are presented as a valuable resource to be discussed, with the hope that they can contribute to progress towards a peaceful resolution of the Palestinian-Israeli conflict and lead to a broader process of social reconciliation.

Keywords: Palestine, Israel, Sari Nusseibeh, Carlos Fraenkel, Philosophy, International Relations

Giriş

Bu çalışmada, Filistin ve İsrail çatışmasına dair alışılmış politik ve askeri perspektifin dışındaki düşünceleri nedeniyle Filistin asıllı Sari Nusaibeh ve İsrail asıllı Carlos Fraenkel kıyaslanmaktadır. Bu iki düşünürün karşılaştırılma nedenleri ve hangi açılardan önemli oldukları birkaç temel argümanla ifade edilebilir. İlk olarak kültürel ve felsefi çeşitlilik açısından görüşlerini değerlendirebiliriz. Nusaibeh, Ortadoğu ve İslam felsefesi bağlamında önemli bir şahsiyettir. İslam düşüncesi ve çağdaş siyaset teorisi üzerine çalışmaları, Batı ve İslam dünyası arasındaki entelektüel diyalogu anlamada kritiktir. Fraenkel ise Batı felsefesi ve Yahudi düşüncesi alanında öne çıkar. Ayrıca, farklı kültürel ve dini bağlamlarda felsefi düşüncenin rolünü araştırmasıyla bilinir. Bu çeşitlilik, farklı kültürel ve felsefi geleneklerin karşılaştırılması ve birbirlerinden nasıl etkilendiklerinin incelenmesi açısından zengin bir zemin sağlar. Üstelik Nusaibeh ve Fraenkel, farklı kültürel ve dini arka planlara sahip olmalarına rağmen, ortak bir felsefi diyalog kurmayı ve karşılıklı anlayışı teşvik etmeyi amaçlarlar. Bu da felsefi düşüncenin evrenselliği ve farklı düşünce geleneklerinin birbirini nasıl zenginleştirebileceğini göstermede önemlidir.

Her iki filozof da sosyal ve politik teoriye katkılarıyla bölgede tanınmaktadır. Nusaibeh, Filistin-İsrail çatışması ve Orta Doğu'daki sosyal adalet meseleleri üzerine düşünceleriyle dikkat çekerken, Fraenkel, çok kültürlülük ve demokratik değerler üzerine odaklanır. Bu bağlamda, çalışmalarının farklı sosyal ve politik bağlamlarda adalet, eşitlik ve insan hakları konularını ele almak için karşılaştırılması dikkate değer unsurlar ortaya koymaktadır. Hem Nusaibeh hem de Fraenkel, çağdaş dünyanın karşılaştığı problemleri anlamak ve çözüm üretmek için felsefeyi kullanma konusundaki yaklaşımlarıyla incelenmektedir. Bu nedenle, onların karşılaştırılması, felsefenin günümüzün karmaşık politik ve uluslararası ilişkiler sorunlarına nasıl uygulanabileceğini göstermek açısından öğretici niteliktedir.

Ayrıca Sari Nusaibeh ve Carlos Fraenkel'in filozof olarak mı yoksa akademisyen felsefeci olarak mı kabul edilmeleri gerektiği sorusu akla gelebilir. Bu durum çalışmalarının doğası ve akademik katkıları göz önüne alındığında belirlenebilir. İki terim arasındaki ayrım ve her iki şahsın da bu kategorilere nasıl uyduğuna değinmek bu bakımdan yerinde olacaktır. Bilindiği gibi filozof, genellikle evrensel ve derin sorular üzerine düşünen, bunlar hakkında yeni teoriler ve kavramlar geliştiren kişidir. Filozoflar, özgün düşünceler ortaya koyarak felsefi geleneklere ve insanlık anlayışına katkıda bulunurlar. Daha önce ifade edildiği gibi Sari Nusaibeh, Ortadoğu

felsefesi ve İslam düşüncesine yaptığı katkılarla bilinir. Nusaibeh, felsefi düşüncelerini özellikle sosyal adalet, siyaset felsefesi ve etik üzerine yoğunlaştırarak bu alanlarda yeni perspektifler sunmuştur. Bu bağlamda, onun çalışmaları ve düşünceleri filozof olarak kabul edilmesini destekler. Carlos Fraenkel ise Batı felsefesi, Yahudi düşüncesi ve çokkültürlülük üzerine yaptığı çalışmalarla tanınır. Fraenkel, farklı kültürel ve dini bağlamlarda felsefi düşüncenin rolünü araştırarak, felsefi diyalog ve karşılıklı anlayış konularında özgün fikirler geliştirmiştir. Bu da onun filozof olarak nitelendirilmesine olanak sağlar.

Akademisyen felsefeci kavramı ise felsefi araştırmaları akademik bir çerçevede yürüten, genellikle üniversitelerde ders veren, araştırma yapan ve makaleler yayınlayan kişi için kullanılır. Sari Nusaibeh bir akademisyen olarak, El-Kudüs Üniversitesi'nde rektörlük yapmış ve akademik dünyada aktif bir rol oynamıştır. Carlos Fraenkel ise McGill Üniversitesi'nde profesör olarak, akademik alanda ders vermekte, araştırmalarını yayınlamakta ve akademik camiada aktif bir şekilde yer almaktadır. Sonuç olarak, Sari Nusaibeh ve Carlos Fraenkel hem filozof hem de akademisyen felsefeci olarak kabul edilebilirler. Onların felsefi düşünceye yaptıkları katkılar ve akademik kariyerleri, her iki tanımı da karşılamaktadır. Felsefi düşüncelerinin derinliği ve özgünlüğü onları filozof olarak nitelendirirken, akademik ortamda aktif roller almaları ve eğitim-araştırma faaliyetleri onları akademisyen felsefeci olarak tanımlamayı da mümkün kılar.

İsrail-Filistin çatışmasının mevcut durumu, uluslararası sahada birçok farklı açıdan değerlendirilmektedir. İsrail-Filistin çatışmasında, yaşam hakkı, mülkiyet hakkı, özgürlükler gibi en temel hakların tamamen ihlal edildiği durumlar söz konusudur. Halbuki adalet, bireylerin temel hak ve özgürlüklerini garanti altına almayı gerektirir. Çatışma ne durumda olursa olsun, çözüm için taraflar arasında adil ve eşit bir diyalog gereklidir. Ancak, mevcut durumda bu diyalog ortamının sağlanmasında zorluklar bulunmaktadır. İsrail tarafından güvenlik gerekçesiyle uygulanan şiddet ve vahşet, etik ve insan hakları açısından kabul edilemez durumdadır. Her ne kadar realist perspektif bakımından İsrail'in askeri gücü ve güvenlik politikaları, realist teorinin bir yansıması olarak savunulsa da uluslararası hukuk ihlalleri ile bağdaşmaz durumdadır. Ayrıca ABD'nin İsrail'e verdiği destek, güç dengeleri açısından ciddi sorun teşkil etmektedir. Birleşmiş Milletler ve diğer uluslararası kurumların çatışmadaki rolü, hukukun üstünlüğü ilkeleri çerçevesinde son derece önemlidir. Ancak, bu kurumların etkinliği ve tarafsızlığı sık sık tartışma konusu olmaktadır. Çatışmanın temelinde yatan kimlik, kültürel ve dini farklılıklar, konstrüktivist teori

çerçevesinde ayrıca başka yazılarda analiz edilebilir. Fakat her iki tarafın da kimlikleri ve tarihi travmaları, çatışmanın devam etmesinde önemli bir rol oynamaktadır.

Dolayısıyla İsrail-Filistin çatışmasının çözümü, sosyal bilimler alanında daha çok siyasi ve askeri perspektiflerden kapsamlı bir analiz ve çok boyutlu yaklaşımlarla incelenmektedir. Fakat bu iki toplumun filozoflarının ne tür çabalar gösterdikleri uluslararası çalışmalarda çok dikkate alınmamıştır. Özellikle de ülkemizde bu konuda hiçbir çalışma bulunmamaktadır. Bu nedenle makalede adalet ve insan hakları prensiplerine dayalı, diyalog ve işbirliğini teşvik eden politikaların benimsenmesine ve sürdürülebilir bir barışın sağlanması amacına yönelik kritik öneme sahip olabilecek politik ve felsefi anlamdaki çabalar bu iki isim üzerinden incelenmiştir. En azından böylesi bir gayretin de bu toplumlarda ortaya konulmuş olduğunun açığa çıkarılması ve tarihe not düşülmesi hedeflenmektedir.

1. Sarı Nusseibeh Hayatı ve Felsefi Arka Planı

Sarı Nusseibeh, Filistin'de siyasetle de ilgilenmiş bir filozof ve eğitimcidir. Kudüs'teki El-Kudüs Üniversitesi'nde rektör olarak görev yaptı. Filistin Kurtuluş Örgütü'nün 2001-2002 yılları arasında Kudüs'teki baş temsilcisi idi ve bu görevde İsrail-Filistin çatışmasına iki devletli bir çözüm bulunmasını savundu. Böylece bu fikri ilk dile getiren Macar asıllı filozof Martin Buber'in düşünceleri¹ genişletilmiş oldu. Nusseibeh ve Ami Ayalon,

¹ "Buber, Hasidik Yahudilik üzerine yaptığı çalışmalarla Yahudi kültürünün yenilenmesini destekleyen bir Siyonistti. Hasidik efsaneleri ve anekdotları kaydedip tercüme etti, Franz Rosenzweig ile birlikte İncil'i İbranice'den Almancaya tercüme etti ve çok sayıda dini ve İncil çalışması yazdı. İki uluslu bir İsrail-Filistin devletini savundu ve toplumun merkezi olmayan, cemaatçi sosyalizm yoluyla yenilenmesini savundu. 1930'lu yıllarda Almanya'nın önde gelen Yahudi yetişkin eğitimi uzmanı, karakter eğitimi yoluyla kişiyi bütünüyle ele almaya dayalı bir eğitim felsefesi geliştirdi ve Almanya'da Yahudi eğitim merkezlerinin ve İsrail'de öğretmen yetiştirme merkezlerinin kurulmasına yön verdi.(...) Siyonist faaliyetlerin başlangıcından itibaren Buber, Filistin'deki İngiliz egemenliğine ve iki uluslu bir devlete son verilmesi için Yahudi-Arap birliğini savundu. 1925'te Brit Şalom'un (Barış Anlaşması) kurulmasına yardım etti ve 1939'da tüm iki uluslu grupları birleştiren Yahudi-Arap Yakınlaşma ve İşbirliği Birliği'nin kurulmasına öncü oldu. 1942'de Birlik, Ichud (veya Ihud, yani Birlik) adlı siyasi partinin temeli olarak kullanılan siyasi bir platform oluşturdu. Yahudi-Arap eşitliği için yaptığı çalışmalardan dolayı Dag Hammarskjöld (o zamanki Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri) onu 1959'da Nobel Barış Ödülü'ne aday gösterdi." Ayrıntılı bilgi için bknz, Sarah Scoott, "Martin Buber (1878-1965)" *Internet Encyclopedia of Philosophy*, Mart 12, 2024; Martin Buber, J. L. Magnes, Moshe Smilansky, ve Agudat Ihud, *Palestine, a Bi-National State*, (New York: Ihud (Union)

İsrail ve Filistinliler arasında barışa ulaşma sürecini ilerletmeyi amaçlayan İsrail-Filistin sivil inisiyatifi Halkın Sesi'nin kurucu ortakları oldular.² Nusseibeh, lisans ve yüksek lisans derecelerini Oxford Üniversitesi'nden siyaset, felsefe ve ekonomi alanlarında, doktora derecesini ise Harvard Üniversitesi'nden İslam felsefesi alanında almış bir isimdir. 1978'den 1990'a kadar Batı Şeria'daki Birzeit Üniversitesi'nde felsefe ve kültürel çalışmalar dersleri verdi. Avrupa ve Amerika Birleşik Devletleri'nde geniş çaplı konferanslar verdi ve çalışmalarıyla birçok ödül aldı. Filistin'de 1987-93 intifadası sırasında sivil direniş stratejisinin mimarıydı. Öncelikli olarak akademisyen olmasına rağmen, Nusseibeh, 2001 yılında Filistin Kurtuluş Örgütü'nde (FKÖ) Kudüs işlerinden sorumlu siyasi komiser olarak siyasi arenaya geri döndü ve Kudüs'teki en üst düzey Filistinli yetkili oldu. Bu görevde 2003 yılına kadar kaldı.

Nusseibeh kariyeri boyunca İsrail ve Filistinliler arasındaki barış müzakerelerinin savunucusu oldu ve barışı sağlamak için çeşitli mücadelelerde görev aldı. Örneğin, İntifada Birleşik Ulusal Komutanlığı stratejisti, 1988-1991; Filistin Müzakere Ekibi Yürütme Komitesi üyesi, 1991-1993; İşgal Altındaki Topraklarda Yüksek Siyasi Komiteler kurucu ortağı ve başkanı, 1991-1994; İsrail-Filistin barış görüşmeleri Teknik ve Danışma Komiteleri başkanı, Halkların Barış Kampanyası kurucu ortağı, 2001; Filistin Kurtuluş Örgütü (FKÖ) Kudüs İşleri Komiseri, 2002; Barış Demokrasi için Halkların Kampanyası (HASHD) kurucu ortağı ve genel sekreteri, İsrail-Filistin Bilim Örgütü (IPSO) eş başkanı; UNESCO "İfade Özgürlüğü" kürsüsü üyesi olarak faaliyetlerde bulundu.

Association of Palestine, 1946); Martin Buber, Paul R. Mendes-Flohr, ve Mazal Holocaust Collection, *A Land of Two Peoples: Martin Buber on Jews and Arabs*, (New York: Oxford University Press, 1983); Martin, Buber and Paul R. Mendes-Flohr. *A Land of Two Peoples: Martin Buber on Jews and Arabs*, (Chicago: University of Chicago Press, 2005).

² Sari Nusseibeh, "Biography", *Sari Nusseibeh Homepage*, Aralık 3, 2007. <https://www.sarinusseibeh.com/files/books/reviews/once/grace.pdf>; ayrıca bkz., Sari Nusseibeh ve Ami Ayalon, Filistin-İsrail Çatışmasını Çözmeye Yönelik Girişim, "İlkeler Beyanı", *Palestine Studies*, Haziran 19, 2002 https://www.palestine-studies.org/sites/default/files/mdf-articles/4763_0.pdf

Sarı Nusseibeh'in barış, uzlaşma ve insanlık üzerine felsefi perspektifi ve çözüm önerileri, bunların topluma etkisi ve aktivizmi yönüyle baktığımızda, Filistinli bir filozof ve akademisyen olarak Filistin meselesine dair birçok önemli eser ve öneriler sunmuş olduğunu görüyoruz. Bu manada realpolitiği tecrübe eden ancak politikanın çözümsüz görülebilen noktalarına felsefi önerilerde bulunabilen bir karakter olduğunu ifade edebiliriz.

2. Eserlerinden en bilinenleri ve bu eserlerdeki önerileri:

Once Upon a Country: A Palestinian Life (Bir Zamanlar Bir Ülke: Bir Filistinlinin Hayatı): Sarı Nusseibeh'in kendi hayatını ve Filistin meselesine bakışını anlattığı otobiyografik bir eserdir.³ Kitap, Filistin ve İsrail arasında barış ve uzlaşmaya yönelik kişisel deneyimlerini ve önerilerini içerir. "Nusseibeh'in uzlaşmanın genellikle ihanet olarak yorumlandığı bir çatışmada adil bir barış için verdiği mücadelenin büyük yürekli, takdire şayan ve son derece ilginç bir anlatımıdır. Bu, Filistin mücadelesinde yer alan ve yine de kendi halkının ahlaki ve siyasi başarısızlıklarını kabul eden ve cesurca kaydeden bir partizan tarafından yazılan nadir bir kitaptır" tanımı, kitap üzerine yapılmış pekçok kritikten yalnızca biri olan, Goldberg'in kritiğinde yer alan sözlerdir.⁴ Nusseibeh'in, *The Tanner Lectures on Human Values, Philosophical Reflections on the Israeli-Palestinian War* (İnsan Hakları, Değerler Üzerine Konferanslar, İsrail-Filistin Savaşı Üzerine Felsefi Düşünceler), adlı çalışması ise düşünsel serüveniyle ilgili ilk sorgulamalarının nasıl başladığı ve yaşadığı coğrafya ile savaş sorunuyla yüzleşmesi niteliğindedir. İlk sorgulamalarından biri savaşın neden çıktığıyla ilgilidir. Hayatı boyunca savaş durumunda yaşadığı için, bu soru hakkında düşünmeye başladığında, onu düşündüren ilk meselenin, taraflar arasında dil kullanımının ya da iletişimin kendisinin çarpık olup olmadığı sorusu olduğunu belirtir. Şöyle ifade eder: "Belki de, dedim kendi kendime, barıştan çok savaşın kalıcı görüldüğü göz önüne alındığında, savaşın neden olduğu değil, barışın neden, ne zaman ve ne olursa gerçekleştiğini bulmaya

³ Sarı Nusseibeh ve Anthony David, *Once Upon a Country : A Palestinian Life* (New ed.), (London: Halban Publishers, 2009).

⁴ Jeffrey Goldberg, "A Palestinian Optimist in a Pessimist Time", *The Los Angeles Times*, Nisan 1, 2007, <https://www.latimes.com/archives/la-xpm-2007-apr-01-bk-goldberg1-story.html>.

çalışmam gerekiyor.”⁵ Bu eserde, politik yargıların ne derece mantık dışı biçimlerde gerçekleştirilebildiğine ya da tarihteki kimi olayların görülemezliğine dair bir tartışmanın yer aldığı N.N. Taleb’in *The Black Swan* (Siyah Kuğu) eserini inceleyerek başlar ve genel çıkarımlara ulaşmada tümevarımcı yaklaşımın sınırlarını ortaya koyan bir tartışma olması nedeniyle ele alır.⁶ Aslında ona göre Taleb, 1973 Lübnan iç savaşı sırasında bir de volkanik patlamanın yaşanmasıyla başlayan bir “Black Swan” düşünce durumuna girmiştir.⁷ Kısaca bu duygu ve düşünce durumunun, büyük savaşlar ya da mali çöküşler gibi ya da bilgisayar teknolojisinin ilerlemesi türünde olayların, doğası gereği öngörülemez olan siyah kuğular gibi olmalarından kaynaklandığını ileri sürmektedir.

Aynı şekilde, Nusseibeh, Tolstoy hakkında da benzer düşüncelere dikkat çeker: Berlin, Tolstoy’un “tarihe olan ilgisi... geçmişe duyulan ilgiden değil, ilk nedenlere nüfuz etme, olayların nasıl ve neden bu şekilde gerçekleştiğini anlama arzusundan doğmuş gibi görünüyor” demektedir.⁸ Dolayısıyla Nusseibeh için de nedenler, hayatta ne yapması gerektiği gibi, vicdanlı insanların aklını kurcalayan, lanetli sorulardır. Fakat son derece önemlidirler. Nusseibeh’in bu sözlerinde, Filistin-İsrail çatışmasında nedenlere odaklanmasının gerekçelerini anlaşılır kılmaya, çatışmaya bir de felsefi perspektten odaklanmayı neden önemsedığını izah etmeye yönelik gayreti görülüyor.

Nusseibeh aynı eserinde, diğer bir tartışmayı da Aristocu bir bakış açısıyla yürütür; bireylerin kendilerini Siyonist ya da Hamas olarak tanımlamalarında belirleyici olanın ne olduğunu anlamak için bir kimlik tartışması da yapar.⁹ Kimliklerin ortaya çıkışına dair çeşitli iddialara değinir. İlk iddiaya göre belirleyici olan, merceklerimizin genişliği ve derinliğidir: Yeterince her şeyi bilen olabilseydik, okyanusun derinliklerini görebilir ve bunun sonucunda da yaklaşan bazı şeyleri önceden görebileceğimizden emin olurduk. Bir ülke ile diğeri arasındaki savaş veya bir mali kriz ya da

⁵ Sari Nusseibeh, “The Tanner Lectures on Human Values”, *Philosophical Reflections on the Israeli-Palestinian War*, Sari Nusseibeh Homepage. Kasım 5-7, (2008): 36. <https://sarinusseibeh.com/en/politics-thought/lectures/176-the-tanner-lectures-on-human-values--delivered-at-harvard-university.html>.

⁶ Nusseibeh, “The Tanner Lectures on Human Values”, 38.

⁷ Nusseibeh, “The Tanner Lectures on Human Values”, 39.

⁸ Nusseibeh, “The Tanner Lectures on Human Values”, 40.

⁹ Nusseibeh, “The Tanner Lectures on Human Values”, 44.

bir Filistin Devleti'nin kurulmasını ancak nihai noktada ortaya çıkışını görebildiğimiz gibi. İkinci iddia ise öngörmenin imkânsızlığı, bilinemezlik üzerinedir. Yaklaşmakta olan bir Filistin Devleti'ni gizlendiği okyanusun derinliklerinde ya da başkaca bir yerde göremeyiz; çünkü orada değildir. Bu yaklaşım insan zihninin sınırlı olduğu argümanını barındırır. Üçüncü iddia ise dünyayı anلمانın, takdir etmenin, kendisini tanımlamanın bir ön koşulu olarak ortaya koyulan bir iddiadır. Öyle ki, dünyayı, sonunda onu gördüğümüz şekilde görmeyi bize dayatan ya da bu şekilde görmeyi seçtiğimiz şey, anlamamıza yönelik zihinsel kategorilerimiz ya da araçlarımızdır. Ayrı olaylar gibi görünen olayların, hepsinin gelişen tarihsel gelişmelerin bir parçası olduğunu anlamak için analitik bakış açımızı genişletilebileceğimizi vurgulamaya çalışır.¹⁰

Ona göre ister rasyonel ister halüsinasyon olsun, düşüncelerimiz içinde yaşadığımız dünyayla büyük ölçüde iç içe geçmiş durumdadır. Aslında nesnel bir gerçekliğin büyük bir kısmı, o ana kadar halüsinasyonlar dünyasında olsa bile, gerçekten öznel olan bir şeyin birdenbire bir gerçeklik haline gelmesi mümkündür. Örneğin, eğer bir taraf savaşın henüz bitmediğini düşünüyorsa, diğer taraf bittiğini düşünse veya ısrar etse bile aslında bitmemiş hale getirilebilir. Nitekim karşı taraf da er ya da geç her şeyin henüz bitmediğini anlayacaktır.¹¹

Eserin devamında ise şunu sorgular: “Yahudi tarafında karşımızda duran siyasi organizma tam olarak nedir? Hangi İsrail’le karşı karşıyayız? Örneğin Birinci ve İkinci Tapınak’ın yıkılmasının kökeninde olan İsrail mi var? Holokost’un yaralarından kurtulan İsrail mi? Yoksa Mesih’i bekleyen İsrail mi? Hâlâ oluşma sürecinde olan, geçmişe ve önceden belirlenmiş bir geleceğe uzanan, tam olarak tanımlanması için hâlâ beklememiz gereken bir organizma mı?” Benzer sorgulamayı Filistin kimliği için de yapar. Kendi uygun sınırlarını çizmek ve kendi uygun kimliğini yaratmak nasıl mümkün olacaktır?¹² Eserin tüm bu sorgulamalara cevap niteliğindeki son paragrafı, bugün gelinen nokta düşünüldüğünde oldukça çarpıcıdır:

Filistin İsrail çatışması ancak taraflardan biri tamamen yenilgiye uğratıldığında sona erecek bir savaş mıdır? Kesinlikle olabilir. Aptalca bir biçimde, İsraililer ve Filistinliler birbirlerinin varoluşsal düşmanı olabilirler

¹⁰ Nusseibeh, “The Tanner Lectures on Human Values”, 45-47.

¹¹ Nusseibeh, “The Tanner Lectures on Human Values”, 48.

¹² Nusseibeh, “The Tanner Lectures on Human Values”, 51-72.

ve acı sona kadar mücadeleye devam edebilirler. Ancak aynı şekilde aralarında barışı sağlama konusunda da eşit derecede yeteneklidirler. İyi ya da kötü, hayatlarından sorumlu olanın kendileri olduğunu anarlarsa, bunu kısmen yapabilirler. Hayatlarının sorumluluğunu üstlenerek kim veya ne olduklarını tanımlayabilirler. Ötekini varoluşsal bir düşman, ya da kendilerini diğerinin düşmanı olarak değil dostu olarak da tanımlayabilirler. Mesele şu ki, kimlikler verilmez, yapılır. Ve tüm bunların güzelliği, kişinin yalnızca kendi kimliğini değil, diğerinin kimliğini de şekillendirme gücüne sahip olmasıdır.¹³

What Is a Palestinian State Worth? (Bir Filistin Devleti Ne Kadar Değerlidir?): Bu eserde Nusseibeh, Filistin devletinin kurulması ve Filistin halkının haklarının korunması konusundaki düşüncelerini belirtir.¹⁴ Kitap yazılırken, dünya, Filistin devletinin tanınması için BM Genel Kurulu'nda yapılacak oylamaya hazırlanmaktadır, buna müteakib Sarı Nusseibeh'in bu çalışması bir Filistin devleti arayışında gerçekte neyin tehlikede olduğuna dair felsefi bir inceleme olarak hazırlanmıştır. Nusseibeh, kitabı bir dizi soru etrafında şekillendirmiştir: Bu noktaya nasıl geldik? Hayatı yaşamaya değer kılan nedir? Değerler bizi bir araya getirebilir mi? Dünyayı nasıl harekete geçirebiliriz? Ve devletler ne için vardır? Geleceğin mağazasında neler var? Dünyayı Kim Yönetiyor, “Biz” mi, yoksa Eşkiyalar mı? Sonsöz: Eğitmek için ne yapmalıyız?

Özellikle de BM oylamasını çevreleyen diplomatik çekişmelerin neleri gölgelediğini hatırlamaya yardımcı olmak için soruları çeşitli perspektiflerden inceler. Nusseibeh yapmaya çalıştığının alınan kararların izini sürmek ve anlamayı ummak olduğunu belirtir. Ona göre, iki devletli çözüm pratik açıdan imkânsız görünüyor olabilir, ancak teori ile pratik arasındaki uçurumun, bölgesel veya dünya çapında yeni kararların ve eylemlerin beklenmedik bir birleşimi olması nedeniyle, şu anda imkânsız görünen şeyin gerçeğe dönüştürülebileceğini söylemek teoride hala mantıklıdır.¹⁵

¹³ Nusseibeh, “The Tanner Lectures on Human Values”, 72.

¹⁴ Sarı Nusseibeh, *What is a Palestinian State Worth?*, (Cambridge MA: Harvard University Press, 2022); ayrıca bkznz, Elliot Abrams, “Sarı Nusseibeh and Palestinian Moderation”, *Concil on Foreign Relations*, October 5, 2011, <https://www.cfr.org/blog/sari-nusseibeh-and-palestinian-moderation>.

¹⁵ Nusseibeh, *What is a Palestinian State Worth?*, 218.

Kitabın bir diğer derin sorgulaması “Hayatı yaşamaya değer kılan nedir?” sorusu ve şehitlik inancı üzerine düşünceler ile birlikte yapılmaktadır. İsrail ve Filistinliler arasındaki gibi bir çatışmada, cana kıymayı gerekçelere bağlayarak belirli eylem türlerini ahlakın doğru tarafında ve insani olarak tanımlamayı başarabilir miyiz?, sorularını ele almaktadır. Nusseibeh, çok yalın bir ifade ile “savaşlar acımasızdır”¹⁶ der. Birtakım durumlarda bazı gerekçelerle “adil savaşlar” savunulsa bile insanlara karşı merhamet eylemleri olarak asla savunulamayacaklarını vurgular. Bu ayrımı düşünmeye ya da bir ayrım olup olmadığını anlamaya yönelik bir örnek verir. Çaresiz bir çocuğu kurtarmak için tehlikeye atılmak gibi diğergam bir fedakârlık eylemi ile 11 Eylül olarak bilinen intihar saldırısını karşılaştırmayı düşünmeyi teklif eder. Ona göre, bakıldığında her iki durumda da eylemin amacı gizli bir nedendir; ancak ilkinin insanlığın bir düsturu olarak görülürken, ikincisini barbar bir terörizm olarak görürüz.¹⁷ Öyleyse, şunu sorar: “İsrail ve Filistinliler arasındaki gibi bir çatışmada, insanî olan ve yaşamı savunup şiddeti reddeden, yaşama yalnızca yaşam olarak değer verenlerle özdeşleştirmekte haklı mıyız? Ahlakın doğru tarafında yer alan belirli eylem türlerini tanımlamakta bir uzlaşma ya da ortak bir kaynağa dayanmak mümkün müdür?”¹⁸ Burada da örnek olarak, İsrailliler ve Filistinliler, bir grup yerleşim yerleri inşa ederken ve diğerinin onları havaya uçururken akıl tarafından yönlendirildiklerini iddia edebildiklerini hatırlatır: “İsrailliler bir yerleşim yeri ya da çimento duvar inşa etmenin mantıklı bir şey olduğunu iddia ederken, Filistinliler de aynı gerekçeyi yıkmak için öne sürebiliyorlar. Dolayısıyla eylemin rasyonel olup olmadığı konusunda anlaşmazlığa düşeceklerdir.”¹⁹

Öte yandan Nusseibeh, insan hayatının yok edilmesinin hukuka uygun bulunduğu durumları tartışmalı bulur. Çünkü ulusal kurtuluş mücadeleleri ve kötü rejimlere karşı savaşlar paradigmatik örneklerdir. Ayrıca dini inançlar, ulusal veya siyasi inançlar veya çıkarlar, güvenlik gereksinimleri ve önleyici savunma tedbirleri de bu tür hukuksal gerekçeler olarak gösterilmektedir.²⁰ Bundan dolayı Nusseibeh, çok can kaybına ve çatışmaya yol açan İsrail ve Filistin değerlerinin hem İsrailliler hem de Filistinliler için

¹⁶ Nusseibeh, *What is a Palestinian State Worth?*, 52, 53

¹⁷ Nusseibeh, *What is a Palestinian State Worth?*, 53

¹⁸ aynı yer.

¹⁹ Nusseibeh, *What is a Palestinian State Worth?*, 56

²⁰ Nusseibeh, *What is a Palestinian State Worth?*, 57

daha iyi bir yaşamı mümkün kılacak ortak insani değerlerle yer değiştirebilmesini savunur. İnsan canının alınmasını haklı göstermek için kullanılan tüm bahanelerin reddedildiği, kabul edilen tek hukuksal gerekçenin insani zorunluluk olduğu bir dünya hayal etmeyi teklif ediyor.²¹ Nusseibeh'e göre, herhangi bir amaç uğruna yaşamın ihlal edilmesi yerine, insan yaşamına saygı gösterilmesi ve bu yaşamın korunması hem İsraililere hem de Filistinlilere adil bir barış arayışlarında yol gösterici olmalıdır.

Kitabın "dünyayı nasıl harekete geçirebiliriz?" sorgulamasının yapıldığı kısımda ise bu iddiası için, Arşimet'in ünlü sözüne atıfla iradi tercihlerin önemine vurguda bulunur. Arşimet "Bana sabit bir yer ve yeterince uzun bir kaldıraç verin, dünyayı yerinden oynatayım" demiştir.²² Nusseibeh, bu sözü "sabit ya da sabitelerin üzerinden bir ahlak anlayışı geliştirmek mümkün mü" şeklinde sorgulamaya devam etmek için merkeze alır. Nusseibeh'e göre "siyasetçiler, maalesef sorunların çözümünde en etkili kestirme yolun güç kullanımı olduğuna inanarak, genellikle sorunu kesip atmaya meyletmek mahiyetindeki ameliyatları, yaranın şifalandırılması niteliğindeki tedavilere tercih etmektedirler. Ancak kısa vadede şiddet, Arap devletlerinin 1948'de İsrail'e karşı savaşa girip sadece Birleşmiş Milletler tarafından İsrail'e tahsis edilen toprakları değil, aynı zamanda bir Filistin Arap devletine tahsis edilen toprakların yarısını da kaybetmelerinde olduğu gibi, genellikle amaçlanan etkinin tam tersini yaratır."²³

Bu nedenle, klasik çatışmalarda taraflar birbirlerini düşman olarak konumlandırır ve taraflardan birinin diğerine boyun eğdirmesi bir zorunluluktur. 1988'deki Filistin intifadası muhtemelen iki etkiyi yaratacak dinamiklere sahipti; yani İsrail işgalinin sona ermesini ve bağımsız bir Filistin devletinin kurulmasını sağlamak. Fakat bu ilk intifadada, halkın işgale karşı düşük seviyeli bir şiddet eylemi olarak başlamışken, yerel yönetimin organizasyonu yoluyla kapsamlı bir sivil itaatsizlik stratejisine dönüşür.²⁴ Öncelikle, "özgürlük" sloganı altında, Filistinliler kendilerini işgalci gücün kontrol araçlarından koparmayı; ikinci olarak da "bağımsızlık" sloganı altında, kendi öz-yönetim araçlarını ve devletlerini inşa etmeyi hedefliyordu. Fakat sivil itaatsizlik, işgali İsrail için düşük maliyetli, yüksek

²¹ Nusseibeh, *What is a Palestinian State Worth?*, 58

²² Nusseibeh, *What is a Palestinian State Worth?*, 194

²³ Nusseibeh, *What is a Palestinian State Worth?*, 195

²⁴ Nusseibeh, *What is a Palestinian State Worth?*, 202

kârlı bir girişimden, külfetli ve maliyetli bir projeye dönüştürür. Vasıflı ve vasıfsız işçiler İsrail'deki işyerlerinden uzak durur. Tüketiciler İsrail mallarını boykot eder. Filistinliler sivil emirlere (inşaat ve imar izinleri ve ruhsat prosedürleri gibi) uymazlar, askeri talimatları görmezden gelirler, yerleşimciler tarafından kullanılan yolları engelleyip ve vergi ödemeyi bırakırlar. Vergi memurları, polisler ve askeri yönetimdeki memurlar istifalarını sunarak ordu ile sivil halk arasında tampon görevi görmeyi bırakırlar.²⁵

Nusseibeh, Filistinlilerin tüm bu sistemden bilinçli olarak çekilmesiyle karşı karşıya kalan İsrail'in, ordusunu halk üzerindeki otoritesini yeniden tesis etmeye çağırdığını hatırlatır. Bu arada, barışçıl kitlesel protestolar, yürüyüşler, grevler, şehir toplantıları, yeraltı şiirleri ve bildiriler yayılmaya devam etmektedir. Duvarlarda ulusal sloganlar, elektrik hatlarında ulusal bayraklar kullanılır. İşgali uzaklaştırmak için yapılan tüm bu faaliyetlere ek olarak ve sivil itaatsizlik kampanyasının tamamlayıcısı niteliğinde, Filistinliler, sağlık (doktorlar ve hemşireler), eğitim (okul ve üniversite öğretmenliği), gıda güvenliği (ev temelli çiftçilik) ve hatta anlaşmazlıkları çözmek için hukuk komiteleri de dahil olmak üzere nüfusun ihtiyaç duyduğu tüm hizmet alanlarında faaliyet gösteren kurumları oluştururlar.²⁶

Sivil itaatsizlik yani şiddet içermeyen ulusal mücadele biçimlerinin dünya çapında örnekleri vardır ve çeşitli düzeylerde başarılı olmuştur. Ancak Nusseibeh'e göre, "Filistin örneğinde intifada istenen etkiyi yaratmamıştır. Bunun yerine paradoksal bir durum oluşturmuştur."²⁷ İsrail'i işgalin maliyeti ve yükü konusunda daha bilinçli hale getirmiş, uluslararası toplumu Filistinlilerin İsrail'in yanı sıra kendi devletlerinde özgürlüğe kavuşmayı umdukları bir siyasî sürece itmiş olsa da, ne Filistinliler aradıkları bağımsızlığa ulaşabilmişlerdir ne de İsrail'e tam olarak entegre olabilmeleri mümkün olmuştur. Nusseibeh, tüm olanların Filistinliler'in arafta kalmalarına sebep olduğunu düşünür. Buna karşılık 1993 Oslo'nun imzalanmasından itibaren işgalci gücün Filistin'deki sivil yaşamdan çekilmesi ve kendini nüfus merkezlerinin dışına, Gazze'de tüm bölgenin dış sınırlarına yerleştirmeleri yeni bir durum oluşturur.²⁸ İki taraf için kalan tek

²⁵ Nusseibeh, *What is a Palestinian State Worth?*, 203

²⁶ Nusseibeh, *What is a Palestinian State Worth?*, 204

²⁷ Nusseibeh, *What is a Palestinian State Worth?*, 206.

²⁸ Aynı yer.

karşılaşma noktası, şehrin dış sınırları olur; bu noktada genç protestocular şehre giden barikatları koruyan askerlere taş atarak eylemlerini sürdürmeyi seçer. Sonunda, askerlerin elle atılan taşlara önce gaz kapsülleri, sonra plastik mermiler, ardından da gerçek mermilerle karşılık vermesiyle, Nusseibeh'in söylemiyle, "Filistinli genç göstericiler gökten düşen kuşlar gibi yere düşmeye başlarlar."²⁹ Gençlerin ölümü, İsrail ateşine karşılık vermediği ya da gençlerin hayatlarını korumadığı için eleştirilen Filistin Yönetimi'ne karşı halkın öfkesini artırır. İkinci İntifada 2000-2005 de benzer biçimlerde gerçekleşir ve ardından Camp David görüşmelerinde ortak bir hedefte buluşamayan yönetimler durumu değiştiremez.³⁰

Gözlemciler tartışmalarda tarafların rasyonel olmadığı mantıksız suçlamalardan öteye gidilmediğini söylediler. Nusseibeh, rasyonel olarak düşünemeyen iki uzlaşmaz tarafın varlığı, taraflardan birinin veya her ikisinin de kendi çıkarlarına en uygun olduğunu bildikleri şeyi yapmayı tercih ettiği durumları Aristoteles'in *akrasia* veya iradenin zayıflığı argümanına benzetir. Dolayısıyla tek başına ne akıl ne de güçle çözüme ulaşılabilceğine inanmamaktadır.³¹ Ona göre umut vad edebilecek olan İsrail ve Filistin toplumlarının ahlaki bakış açılarının yaklaşmasını sağlamaktır.

Nusseibeh tüm bu açıklamalarından sonra Arşimetçi ahlak anlayışının temel özelliklerini iki ana unsura indirgeyebileceğimizi söyler; bu unsurların her ikisi de son merhalede hem akıllı hem de gücü aşan, insani eğilim olarak belirttiği şeye, yani insanların kendi kaderlerinin yaratıcısı olabileceklerine olan inancına dayanır. "İlk unsur, kişinin kendi kimliğini ya da bir başkasının kimliğini değiştirme aracı olarak faillik ya da iradedir; insan kimliklerinin önceden belirlenmiş ya da durağan olmadığı, bilinçli irade eylemleriyle sürekli olarak şekillendirildiği ya da oluşturulduğu düşüncesine dayanır. İkincisi, ideolojiszleştirilmiş insan ya da vatandaş fikri; ideolojilerin temel (birinci dereceden) insani kaygılara göre yalnızca ikinci ya da üçüncü dereceden yapılar olduğu fikrine dayanıyor."³²

Nusseibeh, burada aslında bir ahlak anlayışının işleyiş biçiminden yola çıkarak, İsrail ve Filistin kimliklerini sabit ya da katı bir şekilde önceden

²⁹ Nusseibeh, *What is a Palestinian State Worth?*, 207

³⁰ Nusseibeh, *What is a Palestinian State Worth?*, 212.

³¹ Nusseibeh, *What is a Palestinian State Worth?*, 175, 178, 179.

³² Nusseibeh, *What is a Palestinian State Worth?*, 211

belirlenmiş olarak kabul etmiyor ve düşmanların ya da dostların bulunmadığını varsayıyordur. Ona göre, determinist yaklaşımda kişinin olumlu bir fark yaratabileceğine inancı olmayan, apolitik psikolojik bir durum söz konusudur. Halbuki diğer yaklaşımda, kişinin etkilemek için iradesini uygulayabileceği alan karşı tarafın kimliği ve/veya konumudur. Ona göre bu muazzam bir güç kaynağıdır, ancak olumlu olduğu kadar olumsuz şekillerde de kullanılabilecek bir güçtür.³³

Nusseibeh, olumsuzla nasıl dönüşebileceğini örnekendirir; buna göre, müzakerelerin başarılı olmasını istemeyen bir taraf, birtakım eylemler yoluyla diğer tarafı o kadar şeytanlaştırabilir veya kışkırtabilir ki, ikinci taraf artık potansiyel bir barış ortağı gibi görünemez ve hatta olmak istemez. Politikayı etkilemenin ahlaki bir yolu olarak şiddetsizlik ve değişim hem "itme"den hem de "çekme"den oluşabileceğini, bu dinamiklerin karşı tarafı yenmek için değil dönüştürmek için kullanılması gerektiğini vurgular.³⁴ Arşimet kuralı ile Nusseibeh, İsraililer ile Filistinliler arasındaki müzakerelerde taraflar arasındaki güç asimetrisi düşünüldüğünde, Filistinlilerin lehine, onların dünyasını doğru yöne taşıyacak, yani dünyayı yerinden oynatacak kolu barış olarak ifade eder.

Öte yandan, Filistin toplumunu barışa taşıyacak eğitim sahasında, toplumun teknik becerilere olan ihtiyacından da kaynaklı olarak politikacıların mesleki eğitim merkezlerini, teknik kolejleri teşvik etmelerinden duyduğu memnuniyetini belirtir. Ayrıca Arap dünyasındaki insan hakları eksiklikleri ve şiddet kültürüne ilişkin raporları dikkate alan batılı finansman kuruluşlarının demokrasi, insan hakları ve çatışma çözümü ya da müzakere becerilerine ilişkin özel kursları da olumlu bulur. Nusseibeh, eğitimin tüm bu yönlerini gerekli görür. Ancak yine de, ona göre öğrencilerin en çok ihtiyaç duydukları şey, kendilerine ve tarihi şekillendirecek güce sahip olduklarına dair güçlü bir inançtır.³⁵

No Trumpets, No Durms: A Two- State Settlement of The Israeli- Palestinian Conflict (İsrail Filistin Çatışmasının İki Devletli Çözümü): Bu eserde ise, biri İsraili diğeri Filistinli iki önde gelen akademisyen arasındaki tartışmaların sonucu niteliğindeki görüşleri yer alır. Ayrıca İsrail ve Filistin arasındaki mesele çözülürse bu kitabın önemli bir dönüm noktası olacağı iddiasındadır.

³³ Nusseibeh, *What is a Palestinian state worth?*, 213-214

³⁴ Nusseibeh, *What is a Palestinian state worth?*, 215

³⁵ Nusseibeh, *What is a Palestinian state worth?*, 223

Güvenlik düzenlemeleri, sınırların güvenliği, mülteciler, Yahudi yerleşimciler, su, Jerusalem ve iki devlet arasındaki gelecek ilişkiler gibi ana meselelerle ilgili çözüm için ortak bir plan sunmaktadır.³⁶

Nusseibeh'in görüşleri, 1988 Filistin Bağımsızlık Deklerasyonu sonrası artık iki devlet fikrinin gerçeklik olarak mevcut olduğu argümanına dayanır. Aslında 1949-67 yılları arasında Ürdün hükümetinin Gazze'de oluşturduğu politik düzenin minimal düzeyde de olsa, Filistinliler için kendi kendilerini yönetmek anlamında bir pratik kazanmalarına sebep olduğunu belirtir. Toplum olarak devlet olmaya giden bir yolu nasıl takip ettiklerine dair derinlemesine bir bakış sunar ve barışçıl çözüm önerilerine dikkat çeker. 1967'deki çatışmalardan sonra İsrail ordu yönetiminin tekrar egemenliği sağlaması, Filistin memurlarınca hizmet edilen sağlık, eğitim ve sosyal refah çalışmalarının yönetimini de ele geçirmesi anlamına geldiğini belirtir. Ardından tamamen gönüllü sivil yardım kuruluşları tarafından bu hizmetler yapılmaya başlanır. Bu yapılanmayı bir Filistin devleti pratiği olarak görmesinin nedeni de budur, sadece resmi bir Filistin devleti hükümeti veya çatısı mevcut değildir.

Sürecin devamında, 1987 intifadasıyla asıl kırılma gerçekleşmiş ve gönüllü kuruluşlarla oluşturulmuş hizmet sektörü üzerinde bir devlet çatısı kurmak kalmıştır. 1988 Filistin Bağımsızlık Deklerasyonu bunun arkasından gelir. Nusseibeh, aslında deklarasyonun Filistin devletinin anayasal ilkelerini de oluşturduğunu vurgular. Parlamenter demokratik bir sistemin, ifade özgürlüğü, din özgürlüğü gibi hakların yer aldığı, azınlık haklarına saygılı, sosyal adalete dayalı, hukukun üstünlüğü ve yargının bağımsızlığını benimseyen, dinlerin hoşgörü içinde bir arada yaşamalarını garanti altına alan bir metindir. Nusseibeh, eğitimden tarıma, ekonomiden, hukuka Filistin devletinin dünyaya entegre ve kültürel, inanç ilkelerine de saygılı bir devletin nasıl oluşabileceğini, bu eserde yeniden tartışır. Uzlaşmacı ve şiddetsiz bir yaklaşımı savunur ve Filistin halkının haklarını korumaya odaklanır.³⁷

Une Allumette Vaut-Elle Toute Notre Philosophie? (Bir Kibrit Tüm Felsefemize Değer mi?): kitabı ise Arap Baharı hakkında yazdığı Fransızca bir eserdir ve "Arap düşünce ekolleri, ister rasyonalist, ister İslamcı, ister

³⁶ Mark Heller & Sari Nusseibeh, *No Trumpets, No Drums : A Two-state Settlement of the Israeli-Palestinian Conflict*, (London Newyork: I.B. Tauris & Co., 1991.)

³⁷ Heller and Nusseibeh, *No Trumpets, No Drums*, 160-172

Marksist ya da başkaca türleri olsun, uzun zamandır "tek bir hakikat" üzerinden çözüm arayışında ve başarısız oldular, diyor Sarı Nusseibeh.³⁸ *The Story of Reason in Islam* (İslamda Aklın Hikayesi)³⁹ kitabı ise İslam'da inanç ve akıl tarihini alışılmadık bir şekilde bir araya getirmektedir, yedinci yüzyılda İslam dünyasında başlayan Kur'an'dan ilham alan entelektüel devrimin izini sürüyor, önemli noktalarını ortaya çıkarıyor ve on altıncı yüzyıldaki çöküşüne kadar takip ediyor. Bu eserler ayrı bir çalışmanın konusu olabilirler.

Genel olarak Nusseibeh'in, eserlerinde Filistin devletinin geleceğini şekillendirmek için öneriler sunduğunu görüyoruz. Bu yönüyle Filistin'in kurumsal yapısı ve demokratikleşme süreci için verilen emeğin ve çabaların anlaşılmasına ilişkin tartışılması gereken değerli bir kaynak sağlıyor. Nusseibeh, Filistin halkının şiddetsiz direniş stratejilerini tartışırken İsrail-Filistin çatışmasının barışçıl çözümü için bu yaklaşımın önemini vurgulamıştır. Fakat şu an geline nokta fikirlerinin siyasi karşılığının olmadığını, bugün Filistin'de yaşananları öngörmüş olduğunu ve acı bir gerçekliğe dönüştüğünü görüyoruz.

Son duruma dair, Financial Times'ta yayınlanan makalesinde İsrail'de aşırılık yanlılarının lehine radikal bir dönüşümün, yargı reformları ve demokratik değerlere karşı çıkarak gerçekleşmesinin, Filistin'de barışa dair büyük bir hayal kırıklığı ve askeri mücadele konusunda kaybedilmiş başarısız bir projeye dönüşmesinin üzüntüsü görülüyor:

"Bu hafta, barış ve adalet vizyonuna bağlı eski öğrencilerimin, meslektaşlarımın ve aynı hayali paylaştan, gerçekleştirmek için çalışan İsrailli arkadaşlarımın uzun bir listesine baktım. 1980'lerde Gazze sınırında bizimle iç içe geçmiş olan müttefiklerimi hatırlıyorum. Kudüs Üniversitesi'nin kampüsündeki ayırım duvarına karşı yapılan protestolara katılan İsrailli akademisyenleri hatırlıyorum. Cumartesi günleri, İsrailli yerleşimciler tarafından taciz edilen çobanların yanında durmak için araçlarıyla Hebron'un güney tepelerine giden meslektaşlarımı hatırlıyorum. İki halk için ideal bir gelecek inşa etmek üzere birlikte çalışabileceğimize, hatta çalışmamız gerektiğine inanan diğer taraftaki iyi insanları düşünüyorum ve

³⁸ Nicolas Zarrouk, "Une allumette vaut-elle toute notre philosophie, nouveau regard sur l'avenir de la Palestine / Sari Nusseibeh", *La Revue Internationale et Stratégique*, 86(2), (2012): VII–VII, <https://doi.org/10.3917/ris.086.0123g>.

³⁹ Sari Nusseibeh, *The Story of Reason in Islam*, (California: Stanford University Press, 2017).

iki halk için hayal ettiğimiz geleceğin bu trajedinin kurbanı olduğunu hissetmemek elde değil. Yine de, medya kapsamımız suçlular ve kurbanlar olarak sınırlı kalıyor, 1948'den bu yana çözülmemiş olan bu ortak insanlık trajedisine karşı körlüğümüz ve bu trajedinin bizi takip etmeye devam etmesi kesin gibi görünüyor.”⁴⁰

Bu kısımda Nusseibeh'in bir filozof ve siyaset bilimci olarak, hem İslam düşüncesi hem de modern Batı felsefesini bir araya getiren bir düşünce yapısına sahip bir kimlik olduğunu açığa çıkardık. Eserlerinde, özellikle etik, özgürlük ve insan hakları gibi konulara felsefi bir derinlikle yaklaşırken, fikirlerinin öne çıkan unsurlarına baktığımızda; çalışmaları özellikle Filistin-İsrail çatışması bağlamında, barış ve uzlaşmayı merkeze almıştır. “Once Upon a Country: A Palestinian Life” adlı otobiyografisinde, politik ve felsefi bir yol haritası sunmuştur. Barışın sadece bir siyasi süreç olmadığını, aynı zamanda ahlaki bir zorunluluk olduğunu vurgulamıştır. Filistin sorunu ve genel olarak insan hakları konularında, insanlık ve evrensel ahlak ilkelerine dayalı bir yaklaşımı savunmuştur. İnsan haklarının kültürel veya dini farklılıkların ötesinde, tüm insanlara ait olduğunu vurgulamaktadır. Nusseibeh, bireyin özgürlüğünün yalnızca politik bir hak değil, aynı zamanda insanın ahlaki ve felsefi gelişiminin bir parçası olduğunu savunmuştur. Bu bağlamda, özgürlüğün ahlaki sorumluluk ile dengelenmesi gerektiğini belirtmektedir. Ayrıca Nusseibeh, İslam felsefesini modern felsefi düşüncelerle birlikte ele almıştır. İslam'ın temel ahlaki ilkelerinin çağdaş etik sorunlara çözüm sunabileceğine inanmıştır ve bu noktada, İslam felsefesinin Batı felsefesiyle etkileşime geçmesini savunmuştur. Genel olarak Nusseibeh'in felsefi düşüncesi, çatışmalara çözüm bulma, ahlaki değerlerin evrenselliği ve bireysel özgürlükle toplumsal sorumluluğun dengesine odaklanmış, böylece politik söylemlerini destekleyici ve derinleştirici bir rol oynamıştır.

3. Carlos Fraenkel'in Hayatı ve Felsefi Arka Planı

Carlos Fraenkel, eğitim hayatının başlarında Almanya ve Brezilya'da yetişmiş, sonrasında Berlin ve Kudüs'te eğitiminin yüksek lisans ve doktorasını İbrani Üniversitesi ile işbirliği içinde gerçekleştirmiştir. Akademik çalışmaları antik, ortaçağ ve erken modern felsefenin yanı sıra

⁴⁰ Sari Nusseibeh, “Our Dream of A Future For Both Peoples is The Victim Of This Tragedy.” *Financial Times*, Ekim 14, 2023. <https://www.ft.com/content/b672a880-1e24-48e5-bf3f-7e66077ef520>

siyaset felsefesini de kapsamaktadır. Yayınları arasında Maimonides'ten Samuel Ibn Tibbon'a: *The Transformation of the Dalālat al-Ḥā'irîn into the Moreh ha-Nevukhim* (Hebrew, Magnes Press, 2007), *Philosophical Religions from Plato to Spinoza: Reason, Religion, and Autonomy* (Cambridge University Press, 2012) ve *Teaching Plato in Palestine: Philosophy in a Divided World* (Princeton University Press, 2015) gibi eserler bulunmaktadır. Şu anda McGill'de felsefe ve Yahudi çalışmaları alanlarında profesör olarak görev yapmaktadır. Kudüs İbrani Üniversitesi, Filistin El-Kudüs Üniversitesi, Münih Ludwig-Maximilians-Universität ve Paris École des Hautes Études en Sciences Sociales gibi dünyanın çeşitli yerlerinde bulundu.

Akademik çalışmalarının yanı sıra, 1960'lar ve 70'lerde Brezilya'daki askeri diktatörlüğe karşı direnişten Quebec siyasetine, Yahudilik karşıtlığının tarihinden Salman Rushdie'ye kadar ilgi alanlarıyla bağlantılı konularda denemeler, yorum yazıları ve kitap eleştirileri üretmiştir. Ayrıca yazılarının yayınlandığı gazete ve benzeri medya kurumları arasında New York Times, Nation, London Review of Books, Times Literary Supplement, Jewish Review of Books, Boston Review, Dissent, Die Zeit ve Neue Zürcher Zeitung gibi tanınmış kurumlar bulunmaktadır.⁴¹

4. Eserlerinden en bilinenleri ve bu eserlerdeki önerileri:

Carlos Fraenkel, Filistin ve İsrail çatışması ile ilgili çeşitli çalışmalar yapmıştır. Bunlar arasında en bilinenleri şunlardır:

Teaching Plato in Palestine: Philosophy in a Divided World (Filistin'de Platon Öğretmek: Bölünmüş Bir Dünyada Felsefe): Bu kitapta Fraenkel, Filistin'de Filistinli ve İsrailli gençler arasında felsefe öğretme deneyimlerini anlatır.⁴² Kitap, felsefi düşünce ve diyalogun çatışma bölgelerinde nasıl bir etki yaratabileceği konusunda bir hikâye sunar. Kitapta amacını şöyle açıklar “Amacım Platon'un siyasi düşüncesini öğrencilerle tartışmak ve ardından Ortaçağ Müslüman ve Yahudi filozoflarının İslam ve Yahudiliği yorumlamak için bu düşünceyi nasıl geliştirdiklerini incelemektir. Felsefe ve

⁴¹ Carlos Fraenkel, *Biography*, *Carlos F.Fraenkel Homepage*, 1 Mart 2024 de erişildi, <https://www.carlosfraenkel.com> and <https://mcgill.academia.edu/CarlosFraenkel>.

⁴² Carlos Fraenkel, Walzer, C., ve Michael Walzer. *Teaching Plato in Palestine: Philosophy in a Divided World*, (Princeton: Princeton University Press, 2016), 5 Mart, 2024'te erişildi, <http://assets.press.princeton.edu/chapters/s10447.pdf>.

onun siyaset ve dinle ilişkisi hakkında bazı temel soruları gündeme getirmeyi ve ayrıca çağdaş Orta Doğu'ya dair yeni bir perspektif açmayı umuyorum.”⁴³ Açıkçası kitapta en ilginç tartışmalardan biri, hem Yahudi hem de İslam toplumları için tek bir liderin kimliği bünyesindeki teokratik devlet anlayışının Platon’un İdeal Devlet anlayışı çerçevesinde sorgulanmasıdır. Bugün halkların kendi kendini yönetmesi anlamında Cumhuriyet ve Demokrasiler varken, siyasi tarihleri ve inanç, kültür bağları ile teokrasiye, bu toplumların meyilli olmalarının arkasındaki nedenleri El-Kudüs Üniversitesi’ndeki felsefe öğrencileri ile sorgulamaktadır. Sokratik sorgulama yöntemi ile dindarlık gerçekten nedir? tartışılır ve bunun bilgiyle dini geleneği karşı karşıya getirmekle ilgili olmadığını unutmadan hareket etmelerini önerir. Fraenkel, öğrencilerine “Sokrates yalnızca öğretmenleriniz ya da vaizlerinizin dindarlık, adalet ve benzeri şeylerin anlamını açıklarken size doğruyu söylediklerinden emin olmanızı ister” der. Ona göre Amerika- Irak Savaşı örneği, demokrasinin dışarıdan kolayca empoze edilemeyeceğini ortaya koymuştur. Ayrıca İsrail’in işgali göz ardı edilemez ve bölgede kovalanması gereken pek çok despot olduğunu söyler. Ancak demokrasi bilinçli seçimler temelinde kendi kaderini tayin etme anlamına geldiği ölçüde, mevcut seçenekler hakkında seçim yapmak ve bilgiyi paylaşmak içindir, önemli olan bilgi edinmek ve bilginin nasıl kullanılacağını bilmektir. Eğitimin önemini böylece vurgulamaktadır, fakat bundan kastının bir medeniyetin diğerini eğitmesi anlamına gelmediğini de belirtir.⁴⁴

Üstelik demokrasiyi inceleme ve anlama girişiminin ilk etapta Batıdan kaynaklanmak zorunda olmadığını vurgular. Ona göre İslam medeniyeti içindeki entelektüel kaynaklar boldur ve kendi kaynaklarına dayanarak bir tartışmaya girmesine olanak tanıyacaktır. Bu öneri aslında İslam’ın monolitik yorumunun ötesine geçerek İslam düşünce tarihinde savunulan çok çeşitli fikrî argümanları yeniden keşfetme meselesidir. Bu görüşler Ebû Bekir Râzî’ninkinden (ö. 925) İbn Teymiyye’ninkine (ö. 1328) kadar uzanmaktadır. Ona göre “Felsefî otobiyografisinde Sokrates’ten “İmâmım” diye bahseden Râzî, Voltaire’den neredeyse bin yıl önce, Allah’ın tüm insanlara hayatta rehberlik etmesi için yeterli aklı verdiğini savunarak, dinî otoriteyi reddetmiştir.”⁴⁵

⁴³ Fraenkel and Walzer, *Teaching Plato in Palestine*, 3-4.

⁴⁴ Fraenkel and Walzer, *Teaching Plato in Palestine*, 16-17

⁴⁵ Fraenkel and Waltzer, *Teaching Plato in Palestine*, 18

Fraenkel, Müslüman bir filozof olan İbn Rüşd ve Yahudi filozof İbn Meymun'dan hala öğrenebileceklerimiz olduğunu vurgular. Bu filozofların da görüşlerine dayanarak, "Eğer bir dini geleneğe gerçekten bağlıysak, onu dikkatli bir şekilde düşündükten sonra doğru olarak kabul ettiğimiz dünya ve iyyinin bilgisi hakkındaki inançlar ışığında yorumlamamız gerekmez mi?"⁴⁶, diye sorar. Filistinli öğrencilerinden Şirin'in itirazı "İbn Rüşd ve İbn Meymun'un onayladığı birçok Aristotelesçi doktrinin tamamen yanlış olduğu ortaya çıkmadı mı?" şeklinde olur. Fraenkel öğrencisini onaylar "Elbette...Yani bizim yorumlarımızın da gelecekte tersine dönmesi çok olası. Yine de elimizden gelenin en iyisini yapmamız gerekmez mi?"⁴⁷ diyerek düşünmenin devam etmesini teşvik eder.

Sarı Nusseibeh'in Fraenkel'in bu eseri için yazdığı kritikte vurguladığı hususlar da önemlidir. Ona göre Fraenkel'in farklılıklar veya bölünmelerle başa çıkmaya yönelik "tartışma kültürü" yaklaşımı, tek bir liberal değerler dizisine dayanan alternatiflerden çok, sürekli gelişen bir birlikte yaşama fikridir. En azından tartışma kültürü, yanılabilirlik temel dayanağı aracılığıyla, insanın sürekli olarak iyileştirilmesine dair dinamik bir vaad sağlamaktadır. "Öteki"yle dürüst bir ilişki, hem ona saygının göstergesi hem de kişinin inançları konusunda özeleştiri yapmaya hazır olduğunun göstergesidir. Nusseibeh, okuyucunun, "safça" önerilen şeyin, savaşlardan dini fanatizme kadar, dünyadaki büyük çatışmaları ve sorunları bir çırpıda sona erdirecek veya neyin en iyi sosyal veya ekonomik politika olarak kabul edileceği konusundaki tüm ideolojik farklılıkları çözmek gibi sihirli bir formül olduğu yönünde (yazarın ikinci baskının son sözünde düzeltilmiş olan) yanlış bir izlenime kapılabileceğini söyler. Ancak ona göre Fraenkel, "eleştirel sorgulamanın" insanın gelişmesi için gerekli olmasına rağmen, farklılıkları veya çatışmaları çözecek bir mekanizma olarak ne yeterli ne de mutlak anlamda uygun olduğunu ifade etmektedir. Fraenkel'in ana mesajı;

⁴⁶ Fraenkel and Waltzer, *Teaching Plato in Palestine*, 20

⁴⁷ Fraenkel and Waltzer, *Teaching Plato in Palestine*, 27

tartışma kültürü ile insanların tercihlerinin nedenlerinin değerli olup olmadığını test etmelerinin önemidir.⁴⁸

“Theocracy and Autonomy in Medieval Islamic and Jewish Philosophy” adlı makalesinde İslami politik düşünce ile Yahudi politik düşüncenin analizi ile teokrasinin dinamiklerini ortaya koymaktadır. Makalenin vardığı sonuca göre Felâsife (İslam ve Yahudi Felsefesi) için ideal teokrasinin, vatandaşların tam bir özerkliğe sahip olduğu anarşik bir devleti tercih ettikleri şeklindedir. Çünkü boyun eğdikleri tek kural nefsin rasyonel kısmının kuralıdır. Ona göre Sokrates ve Râzî'nin aksine, felâsife bu ideale ulaşmanın imkânsız olduğunu savunur. İnsanların çoğu filozof olmayan varlıklar olarak kabul edilir ve bu nedenle ilahi yasanın rehberliği olmaksızın kendi kendilerini yönetemezler. Bu nedenle bu toplumlarda “itaat” önceliklidir. Fakat felsefe özerklik ve itaat halinin filozof olanlar ve olmayanlar ayırımına oturtulmasını reddeder. Fraenkel, Platon'a atıfla, felsefenin tek başına tüm yurttaşları özerkliğe ve mükemmelliğe götüremeyeceğini fakat bu hedefe ulaşmak için, en üst düzeyde felsefi eğitime dönüşen geniş bir pedagojik-politik programa ihtiyaç olduğunu savunur. Bir ideal olarak, teokrasi ve anarşinin çakıştığı bir topluma bağlı kalan İsrail ve Filistin toplumları için felsefenin Platon'un Yasalar'da anlattığı gibi “özgür insanlar” topluluğu oluşturmada, insanın ahlaki ve entelektüel eğilimlerinin farklılığı göz önüne alınan bir ideali, mümkün olduğunca gerçekleştirmeyi amaçlayabileceğini düşünmektedir.⁴⁹

Fraenkel, Filistin ve İsrail'deki farklı kültürler arasında diyalog kurma ve anlayışı artırma konusunda felsefi yaklaşımları genellikle bu fikirleri merkeze almaktadır. Çalışmalarında, felsefenin barış sürecine nasıl katkıda bulunabileceği ve kültürel farklılıkların nasıl aşılabacağı ele alınmaktadır. Fraenkel, Filistin-İsrail çatışması ve barış süreciyle ilgili konferanslarda, çatışmanın felsefi, kültürel ve tarihsel bağlamını inceleyerek çözüm önerileri sunmaya çalışmıştır. Fraenkel, “Felsefe, insanların birbirlerinin dini bağlılıklarını kabul etmeseler bile iletişim kurabilecekleri bir dil sağlar mı? Bunu yapabildiklerini söyleyebilir miyiz, çünkü rasyonel varlıklar olarak bir

⁴⁸ Sari Nusseibeh, [Review of the book *Teaching Plato in Palestine: Philosophy in a Divided World*, by Carlos Fraenkel], *Common Knowledge*, 24(2), (2018): 327-328, <https://www.muse.jhu.edu/article/693026>.

⁴⁹ Carlos Fraenkel, “Theocracy and Autonomy in Medieval Islamic and Jewish Philosophy”, *Political Theory*, 38(3), (2010): 340–366. <https://doi.org/10.1177/0090591709359593>

argümanı, onu ortaya atan kişinin geçmişine bakmaksızın anlayabilir ve değerlendirebilirler mi?"⁵⁰ sorgulamaktadır.

Fraenkel, Filistin ve İsrail'deki farklı gruplar arasında diyalog ve uzlaşma girişimlerine de katılmıştır. Çalışmalarında, Filistin ve İsrail çatışmasıyla ilgili derinlemesine bir anlayış geliştirmeyi ve barışçıl çözüm yollarını teşvik etmeyi amaçladığını ifade etmiştir. Felsefi düşünce ve diyalogun, çatışmanın tarafları arasında anlayış ve uzlaşma sağlamak için güçlü bir araç olabileceğini vurgulamıştır.⁵¹

Görüldüğü gibi Fraenkel felsefe tarihi, siyaset felsefesi ve din felsefesi üzerine yoğunlaşan bir düşünürdür. Eserlerinde özellikle felsefi diyalog, entelektüel hoşgörü ve kültürel etkileşim kavramlarına büyük önem vermiştir. Fikirleri, farklı kültürler ve dinler arasında felsefi tartışmaları teşvik etmeye yönelik bir çerçeve sunmaktadır. Felsefi düşüncesinin ana hatlarına baktığımızda Fraenkel, "Teaching Plato in Palestine: Philosophy in a Divided World" adlı kitabında, felsefi düşüncenin çatışma bölgelerinde ve farklı kültürler arasında nasıl bir köprü görevi görebileceğini ele almaktadır. Ona göre felsefi tartışmalar, bireylerin kendi inanç ve düşüncelerini sorgulamalarına, farklı perspektifleri anlamalarına ve hoşgörüyü geliştirmelerine olanak tanır. Bu yaklaşım, dogmatik düşünceleri sorgulamayı ve rasyonel tartışmalar yoluyla daha derin bir anlama ulaşmayı hedefler. Ayrıca Fraenkel, felsefenin tarihsel olarak farklı kültürler arasında etkileşim sağladığını savunmaktadır. İslam felsefesi ile Yunan felsefesi arasındaki ilişkilere dikkat çeker ve bu örneği, çağdaş dünyada farklı gelenekler arasında entelektüel alışverişi teşvik etmek için bir model olarak görür. Bu bağlamda, geçmişteki felsefi etkileşimlerin bugün de toplumlar arasında köprüler kurabileceğine inanmıştır. Fraenkel, felsefe ve dinin birbirini dışlayan kavramlar olmadığını, aksine, birbirlerini besleyebileceğini

⁵⁰ Fraenkel, "Theocracy and Autonomy in Medieval Islamic and Jewish Philosophy", s.7.

⁵¹ Carlos Fraenkel, Academy of the Jewish Museum, Berlin: discussion of *Teaching Plato in Palestine* with Karim Sadek, (June 23, 2015); PEN World Voices Festival of International Literature: presentation of *Teaching Plato in Palestine*, New York City, (May 9, 2015); Carlos Fraenkel, "Theocracy and Autonomy in Medieval Islamic and Jewish Philosophy," Freie Universität Berlin, (July 4, 2008); Carlos Fraenkel, "Theocracy and Autonomy in Medieval Islamic and Jewish Philosophy," Dept. of Philosophy, University of Toronto, (May 5, 2008); Carlos Fraenkel, "Poverty and Human Dignity in the Jewish and Muslim intellectual traditions." International Conference. "The Dignity of the Poor: Concepts, Practices, Representations," (December 7-9, 2006), German Historical Institute, London, *Carlos Fraenkel Homepage*, 1 Mart 2024 de erişildi, <http://carlosfraenkel.com/talks>.

savunmuştur. Felsefi düşüncenin dinî inançları sorgulamak ve daha derin bir anlama ulaşmak için bir araç olduğunu düşünür. Bu bağlamda, hem Yahudi felsefesi hem de İslam felsefesi üzerine çalışmalar yapmış, özellikle bu dinlerin entelektüel geleneğini incelemiştir. Felsefenin evrensel sorular sorması gerektiğini, ancak bu sorulara verilen yanıtların yerel bağlamlarda şekillenebileceğini savunmuştur. Filozofların yerel sorunlara odaklanarak, evrensel ilkeler ışığında düşünceleri gerektiğini öne sürmüştür. Bu görüş, felsefenin kültürel bağlamda hem evrensel hem de yerel sorunlara çözüm sunma gücüne işaret etmektedir. Sonuç olarak, Carlos Fraenkel'in felsefi yaklaşımı, farklı kültürler ve inançlar arasında entelektüel diyalogu ve hoşgörüyü teşvik eden bir yapıya sahiptir. Felsefeyi, çatışmaların ve anlaşmazlıkların ötesine geçmenin bir yolu olarak görür ve düşünsel sınırları aşarak yeni anlayışlar geliştirmeyi amaçlamıştır.

Sarı Nusseibeh ve Carlos Fraenkel, felsefi düşünce, etik ve din konularında benzer çalışmalar yapmışlardır. İkisi de barışçıl çözümleri teşvik eden ve farklı kültürel ve dini perspektiflerden gelen insanlar arasında uzlaşma üzerine odaklanan çalışmalarda bulunmuşlardır. Ortak fikirleri özellikle uzlaşma ve diyalog konusundadır. Nusseibeh ve Fraenkel, farklı toplumlar arasında çatışmaların çözümünü teşvik etmek konusunda hemfikirdirler. Her ikisi de felsefi düşünce ve etik konularında çalışmışlar ve insan hakları, adil bir toplum ve barışçıl ilişkiler üzerine ortak değerlere sahiptirler.

5. Genel Değerlendirme

Nusseibeh, Filistin-İsrail çatışması üzerine insan hakları ve adalet bağlamında yoğunlaşırken, Fraenkel daha genel olarak felsefi düşünce ve pasif direniş konuları üzerine çalışmıştır. Bu nedenle, çalışma alanları ve vurguları farklılık gösterebilir. Ancak, her ikisi de çatışma ortamlarında barışçıl çözümleri teşvik etmek ve kültürel, dini ve felsefi farklılıklar arasında anlayış ve uzlaşma sağlamak için çaba sarf etmişlerdir.

Sarı Nusseibeh, Filistin-İsrail çatışması ve barış süreciyle ilgili önemli çalışmalara imza atmış bir figürdür. Nusseibeh, Filistin halkının haklarına yönelik savunuculuk çalışmaları yapmış ve barışçıl çözüm yollarını teşvik etmiştir. Kendisi, İsrail ile Filistin arasında barışçıl bir çözümün önemini vurgulamış ve çatışmanın tarafları arasında diyalogun geliştirilmesi gerektiğine inanmıştır. Bu amaçla da Filistin-İsrail çatışması ve barış süreciyle ilgili birçok politik ve akademik çalışma yapmıştır. Ayrıca, çeşitli platformlarda ve konferanslarda çatışma ve barış süreci üzerine konuşmalar

gerçekleştirmiştir.⁵² Uluslararası alanda Filistin-İsrail çatışmasının barışçıl çözümüne yönelik çabaları desteklemiş ve bu konuda diplomatik girişimlerde bulunmuştur. Barış sürecine katkıda bulunmak için çeşitli uluslararası platformlarda aktif rol almıştır.⁵³ Gençler arasında karşılıklı anlayışı artırmak ve barış sürecine katkıda bulunmak amacıyla eğitim ve kültürel değişim programları düzenlemiştir. Bu programlar, Filistinli ve İsrailli gençler arasında diyalogu teşvik etmeyi ve ortak bir gelecek inşa etmeyi amaçlamaktadır.⁵⁴

Nusseibeh'in çalışmaları, Filistin-İsrail çatışmasıyla ilgili derinlemesine bir anlayış geliştirmeyi ve barışçıl çözüm yollarını teşvik etmeyi amaçlamaktadır. İsrail ve Filistin arasında karşılıklı anlayışı ve barışı teşvik etmek için çeşitli platformlarda ve yöntemlerde çaba sarf etmiştir. Sarı Nusseibeh'in barış ve uzlaşma üzerine felsefi görüşleri, çeşitli eserlerinde ve açıklamalarında açıkça ortaya konmuştur. Nusseibeh, barış ve uzlaşmanın temelinde insanlık ve adalet kavramlarının yattığına inanır. "Justice as Harmony and Justice as Fairness" adlı ders notlarında, Platon'a atıfla adaletin taraflar arasında denge ve uyumla sağlanabileceğini savunur.⁵⁵ İnsan doğası gereği iyiliğe eğilimli bir varlık ise, insanlık ve adalet gereğince barışa yönelebilmelidir. Ona göre, taraflar arasında adaletin sağlanması ve insan haklarının korunması, barışın temelini oluşturur. Nusseibeh, uzlaşmanın ve barışın, taraflar arasında karşılıklı anlayışın geliştirilmesiyle mümkün olduğuna inanır. İki tarafın da diğerinin bakış açısını anlaması ve saygı göstermesi, uzlaşma ve barış sürecinin önemli bir parçasıdır. Barış ve uzlaşma için şiddetsiz direniş ve aktivizmin önemini vurgular. Şiddetin, çatışmayı daha da kötüleştirceğini ve kalıcı barışı engelleyeceğini savunur.

⁵² Sari Nusseibeh, Talks: "Islam: Lawmakers and Philosophers"; *Cornell University*, filmed, September 15, 2015, <https://www.cornell.edu/video/sari-nusseibeh-islam-lawmakers-philosophers>.

⁵³ Sari Nusseibeh, "Our dream of a future for both peoples is the victim of this tragedy" *Financial Times*, Ekim 13, 2023, <https://www.ft.com/content/b672a880-1e24-48e5-bf3f-7e66077ef520>.

⁵⁴ Sari Nusseibeh & Micah Hendler, "Sound and Self: A Space to Call Home", Keynote Presentation, East-West Philosophers' Conference University of Hawaii, Manoa, May 30, 2016, https://www.youtube.com/watch?v=YY_ViGEyn-w.

⁵⁵ Sari Nusseibeh, "Justice as Harmony Justice as Fairness", Lectures, *Sari Nusseibeh Homepage*, 1 Mart, 2024 de erişildi, <https://www.sarinusseibeh.com/ar/politics-thought/lectures/471-justice-as-harmony-and-justice-as-fairness.html>.

Bu nedenle, barış ve uzlaşma çabalarının şiddetsiz ve aktif bir şekilde desteklenmesi gerektiğini belirtir.⁵⁶

Nusseibeh'e göre, bu süreçlerin başarılı olması için eğitim ve bilinçlendirme önemlidir. İnsanların, çatışma ve barış sürecinin karmaşıklığını ve tarihsel bağlamını anlamaları ve barışçıl çözümler konusunda bilinçli bir şekilde hareket etmeleri gerekmektedir.⁵⁷ Bu nedenle de barış ve uzlaşma için toplumsal ve kültürel değişimin önemine vurgu yapar. İnsanların kültürel ve dini farklılıkları anlaması ve kabul etmesi, barışçıl bir toplumun inşası için temel bir adımdır. Nusseibeh'in felsefi görüşleri, barış ve uzlaşma üzerine derinlemesine bir düşünceyi yansıtır ve insanlık, adalet ve karşılıklı anlayış gibi evrensel değerlerin hatırlatılmasına dayanır.⁵⁸ Görüşleri elbette Filistin-İsrail çatışması gibi karmaşık sorunların çözümüne yönelik etkisiz kalmış durumdadır fakat hala bundan sonraki zamanlarda yeni bir mefkureyi şekillendirmek için tartışmalara zemin olmak bakımından önemlidir.

Dolayısıyla Nusseibeh, İsrail-Filistin çatışmasıyla ilgili insan hakları, adalet ve barış görüşlerini birleştiren bir figürdür. Daima her iki tarafın da haklarını ve çıkarlarını gözeterek bir çözüm bulunması gerektiğini savunmuştur. İsrail ve Filistin arasında adil ve kalıcı bir barışın ancak iki devletli bir çözümle mümkün olabileceğine inanmıştır.⁵⁹ Ayrıca, barışın

⁵⁶ Sari Nusseibeh, "Talks: Sari Nusseibeh in Conversation with Homi Bhabha on Jerusalem: What Sharing a City Means", Harvard University, *Sari Nusseibeh Homepage*, Jan 10, 2019, <https://www.youtube.com/watch?v=tojcV8Hg7ng>.

⁵⁷ Sari Nussaibeh, "Israel As Foreign State The Arabs Intellectual Dynamics", Lectures, *Sari Nusseibeh Homepage*, 1 Mart 2024 de erişildi, <https://www.sarinusseibeh.com/ar/politics-thought/lectures/475-israel-as-foreign-state-the-arabs-intellectual-dynamics-oxford-lectures-1.html>.

⁵⁸ Sari Nussaibeh, "Justice As Harmony And Justice As Fairness", *Sari Nusseibeh Homepage*, 1 Mart 2024 de erişildi, <https://www.sarinusseibeh.com/ar/politics-thought/lectures/471-justice-as-harmony-and-justice-as-fairness.html>.

⁵⁹ Nusseibeh ve Ami Ayalon, Filistin-İsrail çatışmasını çözmeye yönelik girişimi, iki devlet, iki halk fikrine dayanan bildiride kısaca temel ilkeler şunlardır: 4 Haziran 1967 hatları kalıcı sınırlar olacak; Kudüs, iki devletin başkenti olacak açık bir şehir olacak, dinlerin ve kutsal yerlere erişim özgürlüğünü garanti altına alacak. İsrail, dünyanın dört bir yanından Yahudilere kapılarını açacak, Filistin Devleti ise Filistin diasporası ve mülteciler için kapılarını açacak. İki toplum Filistinli mültecileri tazmin etmek üzere uluslararası bir fon kurulması için çaba gösterecek. Ülke değiştirmeyi tercih edenler için üçüncü bir ülkeye yerleştirilmeleri mümkün olacak. Filistin Devleti silahsızlandırılacak ve uluslararası toplum devletin yaşayabilirliğini garanti altına alacak. Çatışmanın sonu: Bu ilkelerin uygulanmasına dayanarak, tarafların tüm

sağlanması için karşılıklı güvenin ve uzlaşının önemli olduğunu vurgulamıştır. Bununla birlikte, çatışmanın çözümünde sadece siyasi çözümlerin yeterli olmadığını, aynı zamanda toplumların birbirlerini anlamaları ve barışçıl ilişkiler kurmaları gerektiğini savunmuştur.

Carlos Fraenkel ise barış ve uzlaşmanın temelinde taraflar arasında diyalog ve karşılıklı anlayışın yattığına inanır. Farklı toplumlar ve kültürler arasında iletişim kurmak ve birbirlerinin bakış açılarını anlamak, uzlaşma ve barışın önemli bir parçasıdır. Ayrıca Fraenkel, felsefi düşünce ve etik değerlerin barış ve uzlaşma sürecine katkıda bulunabileceğine inanır.⁶⁰ İnsan hakları, adalet ve eşitlik gibi evrensel değerler, barışçıl bir toplumun inşası için önemlidir. Barış ve uzlaşma için şiddetsiz direniş ve aktivizmin önemini vurgular.⁶¹ Şiddetin, çatışmayı daha da kötüleştireceğini ve kalıcı barışı engelleyeceğini savunur. Bu nedenle, barış ve uzlaşma çabalarının şiddetsiz ve aktif bir şekilde desteklenmesi gerektiğini belirtir. Fraenkel'e göre, barış ve uzlaşma sürecinin başarılı olması için eğitim ve bilinçlendirme önemlidir. Yahudilerin, Hristiyanların ve Müslümanların ortak bir entelektüel dünyada yaşadıkları ve dini bölünmeleri aşan tartışmalara büyük ölçüde katkıda bulunduklarını sıklıkla vurgular.⁶² Ona göre, insanların, çatışma ve barış sürecinin karmaşıklığını tarihsel bağlamını anlamaları ve barışçıl çözümler konusunda bilinçli bir şekilde hareket

talep ve iddiaları düşecek ve Filistin-İsrail çatışması sona erecektir. Ayrıntılı bilgi için bkznz, "İlkeler Beyanı", *Palestine Studies*, Haziran 19, 2002, https://www.palestine-studies.org/sites/default/files/mdf-articles/4763_0.pdf.

⁶⁰ Carlos Fraenkel, "What, Really, is The Purpose of Philosophy?", *Times Literary Supplement*, 1 September, 2017, <https://www.the-tls.co.uk/articles/really-purpose-philosophy-plato-essay-carlos-fraenkel/>.

⁶¹ Carlos Fraenkel, "100 Days of Student Protests in Québec: *Printemps Érablé* or Much Ado About Nothing?", *Dissent Magazine*, May 29, 2012, https://www.dissentmagazine.org/online_articles/one-hundred-days-of-student-protests-in-quebec-printemps-erable-or-much-ado-about-nothing/

⁶² Carlos Fraenkel, "Deprovincializing Philosophy," in *Los Angeles Review of Books*, 2017, 5 Mart 2024'te erişildi, <https://lareviewofbooks.org/article/deprovincializing-philosophy/>

etmeleri ile aşabilmeleri gerekir. Yine Fraenkel, demokrasi ve katılımcılığın barış ve uzlaşma sürecinde önemli bir rol oynadığına inanır.⁶³

İnsanların kendi toplumlarının yönetimine ve karar alma süreçlerine aktif olarak katılması, barışçıl bir toplumun oluşturulmasına yardımcı olabilir. Carlos Fraenkel'in görüşleri barış ve uzlaşma konusundaki felsefi düşüncesini yansıtır ve çatışma bölgelerinde barışın teşvik edilmesi ve sürdürülmesi için önemli bir çerçeve sağlar.

Öte yandan her iki filozof için eleştiriler de bulunmaktadır. Nusseibeh'in Filistin ve İsrail çatışmasına yönelik felsefi çözüm ve yaklaşımları özellikle İsrail ve Filistin toplumlarında, çözüm önerileri genellikle farklı siyasi, ideolojik ve dini bakış açılarına sahip olan kesimler tarafından eleştirilmiştir. Bazı İsrail ve Filistinli siyasetçiler, Nusseibeh'in önerdiği iki devletli çözümü reddederken, kimileri ise çözümün farklı bir formunu savunmuşlardır. Üstelik birebir bu filozoflar üzerinden olmasa da iki devletli çözüm fikrinin çöktüğüne dair fikirler öne sürülmüştür.⁶⁴ Ayrıca, İslami gruplar ve sağcı İsrail partileri de Nusseibeh'in önerilerine karşı çıkmış ve eleştirmişlerdir. Bununla birlikte, uluslararası toplumda da Nusseibeh'in önerdiği çözümler çeşitli eleştirilere maruz kalmıştır, özellikle İsrail-Filistin çatışmasının derin tarihsel ve siyasi karmaşıklıkları göz önüne alındığında etkisiz olduğu ifade edilmiştir.⁶⁵

Bazı eleştirmenler, Nusseibeh'in Filistin meselesine ilişkin çalışmalarında Filistin halkının çeşitli görüşlerini ve perspektiflerini yeterince temsil etmediğini iddia etmişlerdir. Bu nedenle de görüş ve önerilerinin, Filistin halkının geniş bir yelpazesini kapsamadığını vurgulamışlardır. Nusseibeh'in Filistin-İsrail barış sürecine yönelik oynadığı rol ve bu sürecin başarısızlığı konusunda bu yönde eleştiriler yapılabilir. Nusseibeh'in çalışmalarında Filistin-İsrail çatışmasının kökenlerini yeterince

⁶³ Carlos Fraenkel, "Some Reflections on Philosophy, Democracy, and Religion," in *Refleksi: Jurnal Kajian Agama dan Filsafat* 9, (2007): 1-9 (Journal of the Faculty of Islamic Theology and Philosophy of the State Islamic University in Jakarta; Carlos Fraenkel, "Critical Self-Examination, Socratic Education, and Democracy," *New Policy School*, (Belgrade: May 23, 2008.)

⁶⁴ Serdal İlbaş, "Filistin Sorununa İki Devletli Çözüm Yaklaşımının Çöküşü", *Toplum, Ekonomi ve Yönetim Dergisi* 4(2), (2023):197-213, <https://doi.org/10.58702/teyd.1241970>.

⁶⁵ Irfan Khawaja, "Variations on a Lockean theme: Sari Nusseibeh's Heretical Proposal for Israel/Palestine", *Reason Papers*, 34(2), (2012): 15.; Isabel Kershner, "Sari Nusseibeh: Oxford Bound", In *The Jerusalem Report*, (1991): 4.

ele almadığını veya derinlemesine analiz etmediğini düşünmüşlerdir. Onun yaklaşımının, çatışmanın tarihi ve siyasi bağlamını tam olarak anlamamıza yardımcı olmadığını iddia edenler bulunmaktadır. Nusseibeh'in barış ve uzlaşma sürecindeki rolüne ilişkin eleştiriler de vardır. Bazı eleştirmenler, onun uzlaşmacı yaklaşımının Filistin halkının haklarını korumada yetersiz kaldığını veya İsrail'in çıkarlarına hizmet ettiğini iddia etmişlerdir. Bu eleştiriler, Nusseibeh'in Filistin-İsrail meselesine yaklaşımının çeşitli yönlerini sorgulayan ve tartışan bir dizi görüşü içermektedir.⁶⁶

Carlos Fraenkel de Filistin-İsrail meselesine dair fikilerine ilişkin bazı eleştirilere maruz kalmıştır. Kimi eleştirmenler, Fraenkel'in Filistin-İsrail çatışmasına dair analizlerinin durumu ortaya koymada yetersiz olduğunu ve konuyu yeterince derinlemesine anlamadığını iddia etmişlerdir. Onlara göre Fraenkel'in çalışmaları, bölgenin tarihi, siyasi ve sosyal bağlamını yeterince ele almıyordur. Filistin-İsrail çatışmasının kültürel ve dini boyutlarını da yeterince vurgulamadığı veya bu farklılıkları göz ardı ettiğini iddia etmişlerdir. Bu yaklaşımın, çatışmanın kökenlerini ve derinliğini tam olarak anlamamızı engellediğini düşünenler bulunmaktadır. Ayrıca bazı eleştirmenler, Fraenkel'in yaklaşımının İsrail yanlısı veya Filistin karşıtı olduğunu iddia etmişlerdir. Onun çalışmalarının, İsrail'in pozisyonunu haklı çıkarmaya yönelik olduğunu veya Filistin meselesini yeterince ele almadığını düşünenler bulunmaktadır.⁶⁷ Yine bir kesim de Fraenkel'in çözüm önerilerinin yetersiz veya pratik uygulanabilirlikten uzak olduğunu düşünmüşlerdir.⁶⁸ Onun çalışmalarında, Filistin-İsrail çatışmasının barışçıl bir çözümüne ilişkin somut adımların eksik olduğunu savunanlar

⁶⁶ Fahmi Abboushi, "Nusseibeh on Secular Faith", *Reason Papers*, 34(2), (2012): 45; Haim Watzman, "The Mideast Maverick; Sari Nusseibeh Proposes An Interim Route to Peace In The Middle East", *The Chronicle of Higher Education*, *Gale Academic One File Select*, 57(22), (Feb 4, 2011), link.gale.com/apps/doc/A248594702/EAIM?u=anon~6152a9ee&sid=sitemap&xid=3955f3db

⁶⁷ Beatrice Wilford, "Can Philosophy Save the Middle East?", *Fivebooks*, 2015, 5 Mart 2024'te erişildi, <https://fivebooks.com/best-books/carlos-fraenkel-on-philosophy-in-a-divided-world/>; Peter Adamson, "Review of Carlos Fraenkel: *Teaching Plato In Palestine: Philosophy in a Divided World* (Teaching Plato in Palestine: Philosophy in a Divided World)", *TLS, Times Literary Supplement*, NI Syndication Limited 5939, (2017): 35., Daha fazla bilgi için bkzn, *Essays and Commentary*, *CarlosFraenkel Home Page*, 5 Mart 2024'te erişildi, <https://carlosfraenkel.com/>

⁶⁸ Derek Michaud, "Review of Philosophical Religions from Plato to Spinoza, Carlos Fraenkel", *Cambridge University Press*, 2012, *Reviews in Religion and Theology*, (July 2015): 233-5. <https://philarchive.org/archive/MICPRF>

bulunmaktadır. Bu eleştiriler, Fraenkel'in yaklaşımının çeşitli yönlerini sorgulayan ve tartışan bir dizi görüşü içermektedir.⁶⁹

Bazı eleştirmenler, Fraenkel'in yaklaşımını naif veya gerçekçi olmayan bir iyimserlik olarak görmüşlerdir.⁷⁰ Özellikle çatışmanın derin tarihsel, siyasi ve ideolojik köklere sahip olduğunu düşünenler, Fraenkel'in önerdiği çözümlemelerin yeterli olmadığını ima etmişlerdir.⁷¹ Böylece yapısal sorunların çözümü için daha radikal adımların gerektiğini savunanlar ve ayrıca, şiddetsiz direnişin etkisiz olduğunu veya pratikte uygulanmasının zor olduğunu iddia edenlerce, sorunlar karşısında Fraenkel'in görüşlerinin karşılık bulmadığını görüyoruz.

Özellikle Filistin'deki güç dengesizliği ve İsrail'in askeri üstünlüğü karşısında şiddetsiz direnişin başarılı olamayacağını savunanlar elbette olmuştur ve olacaktır. Kültürel anlayış konusunda ise, kültürel diyalogun çatışmanın temel sorunlarına yeterince odaklanmadığını veya mevcut siyasi gerçekleri göz ardı ettiğini düşünenler de vardır. Çünkü reel politik perspektifine göre, kültürel anlayış önemli olsa da temel olarak siyasi ve toprak talepleri üzerinde çalışılması gerekmektedir.⁷² Bu eleştirilere rağmen, Fraenkel'in görüşleri çatışma çözümünde önemli bir rol oynayabilecek fikirler sunmaktadır ve çatışma tarafları arasında karşılıklı anlayışın teşvik edilmesinin önemini vurgulamaktadır.

Sadece felsefe alanından değil edebiyat sahasından da Pankaj Mishra gibi isimler İsrail-Filistin ve Batı arasındaki ilişkilerin analizini yaparken, birebir Nusseibeh ve Fraenkel gibi düşünürlerin yaklaşımlarına olmasa da, “insan hakları ve evrensel değerler fikrinin” insanlığın ortak mirası olduğu veya olabileceğine dair yaklaşımlara ve Batının bu husustaki tavrına ciddi

⁶⁹ Peter E. Gordon, “When Religion Had a Mind, The History of Philosophical Religion”, 13 Nov, 2013, *Scholars at Harvard*, https://scholar.harvard.edu/sites/scholar.harvard.edu/files/pgordon/files/carlos_fraenkels_philosophical_religions_reviewed_by_peter_gordon_new_republic.pdf.

⁷⁰ Alexander Orwin, “In The Cave”, *Claremont Review of Books*, Fall, 2015, <https://claremontreviewofbooks.com/in-the-cave/>; John Morris, ‘Teaching Plato In Palestine’ Marks A Valiant Effort, But Falls Short Of Consolation, 1 June, 2015, <https://www.popmatters.com/193193-teaching-plato-in-palestine-2495534549.html>.

⁷¹ James A Diamond, “Philosophical Religion: Review essay of Carlos Fraenkel”, *The Jerusalem Philosophical Quarterly* 65, (January 2016): 96-106.

⁷² Emile A. Nakhleh, “The Palestinians and the Future: Peace Through Realism.” *Journal of Palestine Studies*, 18 (2) (1989): 3–15, <https://doi.org/10.1525/jps.1989.18.2.00p0073y>.

eleştiriler getiren, son derece önemli iddiaların yer aldığı politik kritik nitelikli çalışmalar bulunmaktadır. Mishra soykırımı sadece bir Yahudi deneyimi olarak değil, aynı zamanda insanlık tarihindeki diğer trajedilerle bağlantılı olarak da ele alır ve eleştirel bir değerlendirme sunar. Soykırımın kökenlerini, etkilerini ve toplumsal dinamiklerini geniş bir perspektifle değerlendirir. Özellikle Holokost'un anlamının kültürel eserlerde nasıl kullanıldığı ve işlev gördüğü, özellikle Gazze'deki olaylarla ilişkili olarak nasıl algılandığı, Batı ile İsrail arasındaki karmaşık ilişkilerin nasıl şekillendiği ve Batı medya ve politik elitlerinin bu konudaki tutumlarının çelişkili hatta ikiyüzlü olabildiği konulara odaklanmaktadır.

Ayrıca, küresel düzenin adaletsizliği ve insanlık trajedilerine neye göre tepki verdiğini tartıştığı muhtelif açılar sunar. Bu perspektifler, Holokost'un anlamının nasıl kullanıldığına dair derinlemesine bir analiz ortaya koyarak, bu konuların çelişkilerini vurgular.⁷³ Fakat, elbette bu da ayrı bir yazı konusu ya da bu makalenin devamı niteliğinde ikinci bir makalenin konusu olabilir.

Sonuç

İsrail Filistin çatışması, bölgenin karmaşık tarihinden kaynaklanan derin köklere sahip bir çatışmadır. Bölge hem Yahudi halkının hem de Arap ve Filistinli toplulukların kutsal ve tarihi bağlarına dayanan dini ve etnik kimliklerin çatışmasına tanıklık etmektedir. Tarih, başka coğrafyalarda geçmişin bir zaman dilimi olarak algılanıp analiz edilirken, Ortadoğu'da geçmiş sanki dün ve hatta bugün yaşanmış gibi canlı tutulan bir bölgedir. Bu canlı öfkesiyle kabarıp duran bu coğrafyada, halkların zaman ve mekân üzerine felsefi bir tartışmaya ikna edilmesi ne kadar mümkün olabilir? Nusseibeh, İsrail ve Filistin çatışmasının çözümünde, güç ya da akıldan ziyade inancın siyasi tarihin belirleyici gücü olduğunu savunduğunu gördük. Bu bakımdan siyasi tarihleriyle yetiştirilen Filistinli ve İsrailli toplumların dünyadan kopuk ve zaman tüneline sıkışmış bir halde oldukları

⁷³ Pankaj Mishra, "The Shoah after Gaza", 21 March, 2024, <https://www.lrb.co.uk/the-paper/v46/n06/pankaj-mishra/the-shoah-after-gaza>; ayrıca bkz, Mustafa Ekinci, "Gazzenen sonra Holokost1", *NetGerçek*, 10 March, 2024, <https://www.netgercek.com/yazarlar/mustafa-ekinci-27/gazze-den-sonra-holokost-1-177>; Mustafa Ekinci, "Gazzenen sonra Holokost2", 12 March, 2024, <https://www.netgercek.com/yazarlar/mustafa-ekinci-27/gazze-den-sonra-holokost-2-178>; Mustafa Ekinci, "Gazzenen sonra Holokost3", *NetGerçek*, 16 March, 2024, <https://www.netgercek.com/yazarlar/mustafa-ekinci-27/gazze-den-sonra-holokost-3-182>.

iddia edilebilir mi? Geçmişin bilincinde olmak onun tarafından hapsedilmek anlamına mı geldi? İngiltere, Amerika veya Türkiye'nin kurtarıcılık misyonu var mı? Bu filozofların bakış açısıyla ne derece doğrudur, tanıklık edilmesi gereken önemli konulardır.

Her ne kadar kimilerine göre, görüşlerin ve yaklaşımların çeşitli olması mücadelede ortak bir davranış biçimine geçilememesi biçiminde sonuçlandığı için faydalı görülme de, savaşın alternatifi barış ve uzlaşma üzerine farklı yaklaşımların olması insan doğasının gereği kaçınılmazdır. Nitekim filozoflara göre, ahlaki bakış açılarının yakınlaşmasını sağlamak için felsefi tartışmaların bölgedeki çatışmanın durmasına olan potansiyel etkisi oldukça önemlidir ve çeşitli şekillerde değerlendirilebilir. Elbette felsefi yaklaşımlar, farklı kültürel ve dini gruplar arasında uzlaşma ve anlayışın geliştirilmesine katkıda bulunabilir. Felsefe, insanların farklı perspektifleri anlamalarına ve karşılıklı saygıyla bir araya gelmelerine yardımcı olabilir. Üstelik felsefi düşünce, çatışmanın kökenlerini ve derin nedenlerini anlamak için bir çerçeve sağlayabilir ve bu bilgi, barışçıl çözüm önerilerinin geliştirilmesine yardımcı olabilir. Felsefi yaklaşımlar, çatışmanın temelinde yatan sorunlara dair derinlemesine bir anlayış sağlayabilir ve bu da uzlaşma ve barış sürecine katkıda bulunabilir.

Bununla birlikte Nusseibeh ve Fraenkelin felsefi yaklaşımları genellikle insan hakları, adalet ve eşitlik gibi temel değerlere odaklanır. Bu değerlerin vurgulanması, çatışma bölgelerindeki insanların haklarının korunmasına ve çatışmanın çözümüne katkıda bulunabilmesi için hedeflenir. Bazı felsefi düşünce akımları, şiddetsiz direniş ve uzlaşmacı çözüm yollarını teşvik eder. Bu tür yaklaşımlar, çatışma bölgelerindeki taraflar arasında barışçıl bir çözümün mümkün olduğunu ve şiddetin çatışmayı daha da kötüleştirebileceğini vurgular.

Ancak, felsefi yaklaşımların etkisi her zaman doğrudan ve hızlı olmamaktadır. Uzun vadeli değişiklikler genellikle zaman alır ve birçok felsefi ilke, toplumsal ve siyasi süreçlerle birlikte karmaşık bir şekilde etkileşir. Bununla birlikte, felsefi düşünce ve değerlerin, çatışma bölgelerinde barışçıl bir çözümün teşvik edilmesinde ve insanların daha iyi bir gelecek için bir araya gelmesinde önemli bir rol oynayabileceği söylenebilir. Şu an için bölgede bu yönde bir umut geliştirilemiyor olsa da askeri ve siyasi mücadelenin ötesindeki gayret ve fikri çabalara dair tarihe not düşülebilmesi için makalenin önemli bir veri kaynağı olabileceği kuşkusuzdur.

Kaynakça

- Abboushi, Fahmi. "Nusseibeh on Secular Faith", *Reason Papers*, 34(2) (2012): 45
- Adamson, Peter. "Review of Carlos Fraenkel: *Teaching Plato In Palestine: Philosophy in a Divided World* (Teaching Plato in Palestine: Philosophy in a Divided World)", *TLS, Times Literary Supplement*, no. 5939, (2017): 35.
- Amara, Ahmad. "Civilizational Exceptions: Ottoman Law and Governance in Late Ottoman Palestine", *Law and History Review*, 36(4) (2018): 915–941, <https://doi.org/10.1017/S0738248018000342>
- Buber, Martin J. L. Magnes, Moshe Smilansky, ve Agudat İhud, *Palestine, a Bi-National State*. New York: İhud (Union) Association of Palestine, 1946.
- Buber, Martin Paul R. Mendes-Flohr, ve Mazal Holocaust Collection, *A Land of Two Peoples : Martin Buber on Jews and Arabs*. New York: Oxford University Press, 1983.
- Buber Martin, and Paul R. Mendes-Flohr. *A Land of Two Peoples : Martin Buber on Jews and Arabs*. Chicago: University of Chicago Press, 2005.
- Carlos Fraenkel, "What, Really, is The Purpose of Philosophy?", *Times Literary Supplement*, September 1, 2017, <https://www.the-tls.co.uk/articles/really-purpose-philosophy-plato-essay-carlos-fraenkel/>.
- Calderón, Martín. "A. M. Carlos Fraenkel, Teaching Plato in Palestine. Philosophy in a Divided World", *Foro interno : anuario de teoría política* 16, (2016): 178. <https://doi.org/10.5209/FOIN.53926>
- Chambers, Timothy. "Teaching Plato In Palestine: Philosophy in a Divided World, by Carlos Fraenkel". *Teaching Philosophy*, 39(4) (2016): 531–534. <https://doi.org/10.5840/teachphil201639476>
- Diamond, James A. "Philosophical Religion: Review essay of Carlos Fraenkel", *The Jerusalem Philosophical Quarterly* 65, (January 2016): 96-106.
- Ekinci, Mustafa. "Gazzeden sonra Holokost1", *NetGerçek*, 10 March, 2024, <https://www.netgercek.com/yazarlar/mustafa-ekici-27/gazze-den-sonra-holokost-1-177>.
- Ekinci, Mustafa. "Gazzeden sonra Holokost2", *NetGerçek*, 12 March, 2024, <https://www.netgercek.com/yazarlar/mustafa-ekici-27/gazze-den-sonra-holokost-2-178>.
- Ekinci, Mustafa. "Gazzeden sonra Holokost3", *NetGerçek*, 16 March, 2024, <https://www.netgercek.com/yazarlar/mustafa-ekici-27/gazze-den-sonra-holokost-3-182>.

- Elmalı, Burak. *From Past to Present: The Israeli-Palestinian Conflict*, TRTWorld, 2023, <https://researchcentre.trtworld.com/wp-content/uploads/2023/11/InfoPack-Israel-Palestinian-Conflict-v4.pdf>.
- Elliot Abrams, "Sari Nusseibeh and Palestinian Moderation", *Concil on Foreing Relations*, October 5, 2011. <https://www.cfr.org/blog/sari-nusseibeh-and-palestinian-moderation>
- Nusseibeh, Sari, *Financial Times*, Oct 13, 2023, <https://www.ft.com/content/b672a880-1e24-48e5-bf3f-7e66077ef520>.
- Fraenkel, Carlos. "Theocracy and Autonomy in Medieval Islamic and Jewish Philosophy," Dept. of Philosophy, University of Toronto, May 5, 2008.
- Fraenkel, Carlos. "Biography", 1 Mart 2024 de erişildi, <http://mcgill.academia.edu/CarlosFraenkel>.
- Fraenkel, Carlos Walzer, C., & Michael Walzer. *Teaching Plato in Palestine: Philosophy in a Divided World*, Princeton University Press, 2016, 5 Mart 2024, de erişildi, <http://assets.press.princeton.edu/chapters/s10447.pdf>
- Fraenkel, Carlos. "100 Days of Student Protests in Québec: *Printemps Érablé* or Much Ado About Nothing?", *Dissent Magazine*, May 29, 2012, https://www.dissentmagazine.org/online_articles/one-hundred-days-of-student-protests-in-quebec-printemps-erab-le-or-much-ado-about-nothing/
- Fraenkel, Carlos. "Citizen Philosophers: Teaching Justice In Brazil", (Cambridge, Mass. : 1982), *Boston Review*, 37(1) (2012): 46.
- Fraenkel, Carlos. "Critical Self-Examination, Socratic Education, and Democracy," *New Policy School*, Belgrade, May 23, 2008.
- Fraenkel, Carlos. "Deprovincializing Philosophy," in *Los Angeles Review of Books*, 2017, <https://lareviewofbooks.org/article/deprovincializing-philosophy/>.
- Fraenkel, Carlos. "Poverty and Human Dignity in the Jewish and Muslim intellectual traditions." International Conference. "The Dignity of the Poor: Concepts, Practices, Representations," December 7-9, 2006, German Historical Institute, London.
- Fraenkel, Carlos. "Some Reflections on Philosophy, Democracy, and Religion," in *Journal of the Faculty of Islamic Theology and Philosophy of the State Islamic University*, in *Jakarta Refleksi: Jurnal Kajian Agama dan Filsafat* 9, (2007): 1-9.
- Fraenkel, Carlos. "Spinoza on Miracles and the Truth of the Bible", *Journal of the History of Ideas*, 74 (4) (2013): 643–658. <https://doi.org/10.1353/jhi.2013.0038>

- Fraenkel, Carlos. "Theocracy and Autonomy in Medieval Islamic and Jewish Philosophy", *Political Theory*, 38(3) (2010): 340–366. <https://doi.org/10.1177/0090591709359593>
- Fraenkel, Carlos. "Theocracy and Autonomy in Medieval Islamic and Jewish Philosophy," Freie Universität Berlin, July 4, 2008.
- Fraenkel, Carlos. Academy of the Jewish Museum, Berlin: discussion of *Teaching Plato in Palestine* with Karim Sadek, June 23, 2015.
- Fraenkel, Carlos. *Church and State: Was Spinoza's Enlightenment So Radical After All?* TLS. *Times Literary Supplement* 6311, (2024): 10.
- Fraenkel, Carlos. "Maimonides and Spinoza as Sources For Maimon's Solution of The "Problem Quid Juris", In Kant's Theory of Knowledge, *Kant-Studien*, 100(2) (2009): 212–240. <https://doi.org/10.1515/KANT.2009.013>
- Fraenkel, Carlos. "Maimonides' God and Spinoza's Deus sive Natura", *Journal of the History of Philosophy*, 44(2) (2006): 169–215. <https://doi.org/10.1353/hph.2006.0024>
- Fraenkel, Carlos. PEN World Voices Festival of International Literature: presentation of *Teaching Plato in Palestine*, New York City, May 9, 2015.
- Fraenkel, Carlos. *Philosophical Religions From Plato To Spinoza: Reason, Religion, And Autonomy*. Cambridge University Press, 2012.
- Heller, Mark & Nusseibeh, Sari. *No Trumpets, No Drums: A Two-state Settlement of the Israeli-Palestinian Conflict*, I.B. Tauris & Co., 1991.
- Goldberg, Jeffrey. "A Palestinian Optimist in a Pessimist Time", *The Los Angeles Times*, 1 Aprl, 2007, <https://www.latimes.com/archives/la-xpm-2007-apr-01-bk-goldberg1-story.html>
- Gordon, Peter E. "When Religion Had a Mind, The History of Philosophical Religion", 13 Nov, 2013, https://scholar.harvard.edu/sites/scholar.harvard.edu/files/pgordon/files/carlos_fraenkels_philosophical_religions_reviewed_by_peter_gordon_new_public.pdf.
- Isabel Kershner, "Sari Nusseibeh: Oxford Bound", *In The Jerusalem Report*, (1991): 4.
- İlbaş, Serdal. "Filistin Sorununa İki Devletli Çözüm Yaklaşımının Çöküşü", *Toplum, Ekonomi ve Yönetim Dergisi*, 4(2) (2023):197-213, Erişim 5 Nisan 2004, <https://doi.org/10.58702/teyd.1241970>
- Joubert, Claire. Pankaj Mishra - "The Shoah after Gaza", *Ce que fait un angliciste*, 2024, <https://doi.org/10.58079/w410>.

- Khawaja, Irfan. "Variations on a Lockean theme: Sari Nusseibeh's heretical proposal for Israel/Palestine", *Reason Papers*, 34(2) (2012): 15.
- Klein, Menahem. "A history of the Israeli-Palestinian conflict", *Middle Eastern Studies*, 46(2) (2010): 318–320. <https://doi.org/10.1080/00263201003612989>
- Lebbe, Sulaiman. "Some Aspects of Historical, Theological and Religious and Political Dimensions of the Palestinian and Israel Conflict", *SSRN Electronic Journal*, <https://doi.org/10.2139/ssrn.3854957>
- Mishra Pankaj. "The Shoah after Gaza", 21 March, 2024, <https://www.lrb.co.uk/the-paper/v46/n06/pankaj-mishra/the-shoah-after-gaza>
- Michaud, Derek. "Review of Philosophical Religions from Plato to Spinoza, Carlos Fraenkel", Cambridge University Press, 2012, <https://philarchive.org/archive/MICPRF>
- Mueller, Chelsi. "The Educational Philosophy and Curriculum of the Palestinian Nationalist Movement: From Arab Palestine to Arab-Islamic Palestine", *Middle Eastern Studies*, 48(3) (2012): 345–362. <https://doi.org/10.1080/00263206.2012.661721>
- Morris, John. 'Teaching Plato In Palestine' Marks A Valiant Effort, But Falls Short Of Consolation, 1 June, 2015, <https://www.popmatters.com/193193-teaching-plato-in-palestine-2495534549.html>.
- Nathan, Alic & Balfour Diamond Jubilee Trust. *The Balfour Declaration: An Assessment*, Balfour Diamond Jubilee Trust, 1977.
- Nakhleh, Emile A. "The Palestinians and the Future: Peace Through Realism", *Journal of Palestine Studies*, 18(2) (1989): 3–15. <https://doi.org/10.1525/jps.1989.18.2.00p0073y>.
- Nussaibeh, Sari. "Israel As Foreign State The Arabs Intellectual Dynamics", *Sari Nusseibeh Home Page*, 1 Mart 2024 de erişildi, <https://www.sarinusseibeh.com/ar/politics-thought/lectures/475-israel-as-foreign-state-the-arabs-intellectual-dynamics-oxford-lectures-1.html>.
- Nussaibeh, Sari. "Justice As Harmony And Justice As Fairness", *Sari Nusseibeh Homa Page*, 1 Mart 2024 de erişildi, <https://www.sarinusseibeh.com/ar/politics-thought/lectures/471-justice-as-harmony-and-justice-as-fairness.html>.
- Nusseibeh, Sari & David, Anthony. *Once Upon a Country: A Palestinian Life* (New ed.), Halban Publishers, 2009.

- Nusseibeh, Sari & Hendler, Micah "Sound and Self: A Space to Call Home", [The Jerusalem Youth Chorus](https://www.youtube.com/watch?v=YY_ViGEyn-w); May 30, 2016, https://www.youtube.com/watch?v=YY_ViGEyn-w.
- Nusseibeh, Sari *The story of Reason in Islam*, Stanford University Press, 2017
- Nusseibeh, Sari, and Anthony David. *Once Upon a Country : a Palestinian Life*, 1st ed. New York: Farrar, Straus and Giroux, 2007.
- Nusseibeh, Sari. "How to Plan a Crusade: Reason and Religious War in the High Middle Ages by Christopher Tyerman" (review), (New York, N.Y.), *Common Knowledge*, 23(1) (2017): 113–114.
- Nusseibeh, Sari. "Justice as Harmony Justice as Fairness", Lectures, *Sari Nusseibeh Home Page*, 1 Mart 2024'te erişildi, <https://www.sarinusseibeh.com/ar/politics-thought/lectures/471-justice-as-harmony-and-justice-as-fairness.html>.
- Nusseibeh, Sari. "On Belonging. Palestine-Israel", *Journal of Politics, Economics, and Culture*, 28(1/2) (2023): 187–197.
- Nusseibeh, Sari "Our Dream of A Future For Both Peoples is The Victim Of This Tragedy." *Financial Times*, Ekim 14, 2023. <https://www.ft.com/content/b672a880-1e24-48e5-bf3f-7e66077ef520>
- Nusseibeh, Sari ve Ayalon, Ami. "İlkeler Beyanı", *Palestine Studies*, Atina, 19 June, 2002. https://www.palestine-studies.org/sites/default/files/mdf-articles/4763_0.pdf
- Nusseibeh, Sari. [Review of the book *Teaching Plato in Palestine: Philosophy in a Divided World*, by Carlos Fraenkel], *Common Knowledge*, 24(2) (2018): 327–328, <https://www.muse.jhu.edu/article/693026>.
- Nusseibeh, Sari. & Avicenna, *Avicenna's Al-Shifā' : Oriental Philosophy*, Routledge, An Imprint of the Taylor & Francis Group, 2018.
- Nusseibeh, Sari. "Biography", *Sari Nusseibeh Home Page*, <https://www.sarinusseibeh.com/files/books/reviews/once/grace.pdf>, Erişim 1 Aprl, 2024.
- Nusseibeh, Sari. Cornell University, Talks: "Islam: Lawmakers and Philosophers"; filmed, September 15, 2015, <https://www.cornell.edu/video/sari-nusseibeh-islam-lawmakers-philosophers>, accessed 7 Apr, 2024.
- Nusseibeh, Sari. "Philosophical Reflections on the Israeli-Palestinian War"; https://tannerlectures.utah.edu/resources/documents/a-to-z/n/Nusseibeh_08.pdf, 2008.

Nusseibeh, Sari. Talks: Sari Nusseibeh in Conversation with Homi Bhabha on Jerusalem: What Sharing a City Means, *Harvard University*, Jan 10, 2019, <https://www.youtube.com/watch?v=tojcV8Hg7ng>.

Nusseibeh, Sari. *The Story of Reason in Islam*, Stanford University Press, 2017.

Nusseibeh, Sari. *The Tanner Lectures on Human Values*, "Philosophical Reflections on the Israeli-Palestinian War", (2008): 36. <https://sarinusseibeh.com/en/politics-thought/lectures/176-the-tanner-lectures-on-human-values-,-delivered-at-harvard-university.html>.

Nusseibeh, Sari. *What Is a Palestinian State Worth?* Harvard University Press, 2022

Orwin, Alexander. *In The Cave*, Fall, 2015, <https://claremontreviewofbooks.com/in-the-cave/>.

Scoott, Sarah. "Martin Buber (1878-1965)" *Internet Encyclopedia of Philosophy*, Mart 12, 2024.

Soetendorp, Ben. *The Dynamics of Israeli-Palestinian Relations: Theory, History and Cases* (1st ed.), Palgrave Macmillan, 2007.

Watzman, Haim. "The Mideast Maverick; Sari Nusseibeh Proposes An Interim Route to Peace In The Middle East", *The Chronicle of Higher Education*, 57(22) (2011).

Wilford, Beatrica. "Can Philosophy Save the Middle East?", *Fivebooks*, 2015, 5 Mart 2024'te erişildi, <https://fivebooks.com/best-books/carlos-fraenkel-on-philosophy-in-a-divided-world/>.

Zarrouk, Nicolas. "Une allumette vaut-elle toute notre philosophie, nouveau regard sur l'avenir de la Palestine / Sari Nusseibeh", Paris, Flammarion, 2012, 125 p. *La Revue Internationale et Stratégique*, 2(86) (2012): VII-VII. <https://doi.org/10.3917/ris.086.0123g>

Extended Summary

This article examines the Israeli-Palestinian conflict through the lens of philosophy, focusing on the perspectives of two Middle Eastern philosophers, Sari Nusseibeh and Carlos Fraenkel. Drawing on the field of international relations, the analysis explores how philosophical insights can contribute to understanding and potentially resolving complex geopolitical disputes. While Sari Nusseibeh, a Palestinian philosopher, emphasized the ethical dimensions of human rights, justice and conflict, Carlos Fraenkel approached the subject more from the perspective of dialogue, nonviolence and cultural understanding. Through their philosophical frameworks, Nusseibeh and Fraenkel offer perspectives on the Israeli-Palestinian conflict beyond the political and military dimension, shedding light on the underlying causes of the conflict. Thus, they suggested paths to reconciliation and peace. By integrating philosophical inquiry into international relations discourse, this article highlights the potential of philosophers' approaches in addressing long-standing conflicts and promoting mutual understanding between different communities. First, a brief overview of the brief history of the conflict is presented. The Israeli Palestinian conflict is deeply rooted in the complex history of the region. The region is witnessing a clash of religious and ethnic identities based on the sacred and historical ties of both the Jewish people and the Arab and Palestinian communities. While in other geographies history is perceived and analyzed as a time period of the past, in the Middle East the past is kept alive as if it happened yesterday and even today.

Secondly, Nusseibeh's philosophical approach will be examined in the context of her works on the Palestinian and Israeli conflict, and her philosophical views on human rights, justice and peace will be discussed. Criticisms and discussions about the philosophical solutions and approaches proposed by Nusseibeh for the resolution of the conflict are evaluated. Overall, in his works, Nusseibeh offers suggestions for shaping the future of the Palestinian state and provides a valuable source for discussion on the Palestinian institutional structure and the democratization process. Nusseibeh discussed the Palestinian people's strategies of nonviolent resistance and emphasized the importance of this approach for the peaceful resolution of the Israeli-Palestinian conflict. However, the lack of political relevance of his ideas and the fact that he saw the impending danger in Palestine today has become a bitter reality.

And then Fraenkel's philosophical perspective on the conflict is examined. Fraenkel's views on the importance of dialogue, nonviolent resistance and cultural understanding are determined, and the philosophical solutions and approaches he proposes for the resolution of the conflict are discussed. Carlos Fraenkel believes that peace and reconciliation are based on dialogue and mutual understanding between the parties. Communication between different societies and cultures and understanding each other's perspectives is an important part of reconciliation and peace. Fraenkel also believes that philosophical thought and ethical values can contribute to the process of peace and reconciliation. Universal values such as human rights, justice and equality are important for building a peaceful society. According to him, he emphasizes the importance of nonviolent resistance and activism for peace and reconciliation. Violence, he argues, will worsen the conflict and prevent lasting peace. Therefore, he states that peace and reconciliation efforts should be supported nonviolently and actively. According to Fraenkel, education and awareness raising are important for the peace and reconciliation process to succeed. He often emphasizes that Jews, Christians and Muslims live in a common intellectual world and contribute greatly to discussions that transcend religious divisions. In his view, people should be able to overcome the complexity of the conflict and peace process by understanding its historical context and acting consciously towards peaceful solutions.

In the conclusion, the importance of the philosophical perspectives brought to the Palestine-Israel conflict by thinkers such as Nusseibeh and Fraenkel, who are not disconnected from realpolitic but rather live within it, is emphasized. While both philosophers analyze the deep reasons underlying the conflict, attention is drawn to their philosophical solutions for peace and reconciliation. Finally, it is emphasized that these philosophical approaches can contribute to progress towards a peaceful resolution of the Palestinian-Israeli conflict and lead to a broader process of social reconciliation. However, the impact of philosophical approaches is not always direct and immediate. Long-term changes often take time and many philosophical principles interact in a complex way with social and political processes.

MAKALE | ARTICLE

Başlık | Title: İsrail'in Kuruluşunda Sovyetler Birliği Dış Politikası

DOI: <https://doi.org/10.34230/fiad.1570650>

Yazar | Author, ORCID, Google Scholar ID:

Elnur İSMAYIL, 0000-0002-9438-2649

Kaynakça | Reference:

İsmayıl, Elnur. "İsrail'in Kuruluşunda Sovyetler Birliği Dış Politikası." *Filistin Araştırmaları Dergisi*, no. 16 (2024): 41-68.

Makale Türü | Article Type: Araştırma Makalesi | Research Article

Gönderilme Tarihi | Submission Date: 20.10.2024

Kabul Tarihi | Acceptance Date: 29.12.2024

Yayın Tarihi | Publication Date: 31.12.2024

DİZİNLER & VERİTABANLARI | INDEXES & DATABASES

DİZİNLER & VERİTABANLARI |

INDEXES & DATABASES



BAĞLANTILAR |

LINKS



Elnur İsmayıl •

İsrail'in Kuruluşunda Sovyetler Birliği Dış Politikası

Öz | Abstract: Sovyetler Birliği'nin diplomatik ve askeri yardımı olmasaydı İsrail'in kuruluşunun zor olacağı gerçeği neredeyse unutulmuştur. Sovyetler Birliği'nin, İkinci Dünya Savaşı sonrasında Birleşmiş Milletler Genel Kurul (BMGK) toplantılarında Filistin'de bir Yahudi devletinin kurulmasına verdiği diplomatik destek, İsrail'i *de-jure* olarak tanıyan ilk devlet olmasıyla sonuçlanmıştır. Sovyetler Birliği, İsrail'in kuruluşu öncesinde Filistin sorununun çözümü için iki ana seçenek üzerinde durmuştur. İlk seçenek, her iki etnik grup için eşit haklara sahip birleşik federatif Arap-Yahudi devletinin kurulması; ikinci seçenek ise, Filistin'in Yahudi ve Arap olmak üzere iki bağımsız devlete bölünmesi olmuştur. Sovyetler Birliği'nin İsrail'e diplomatik desteği, ilk İsrail ve Arap devletleri arasındaki savaşta askeri yardımlarla devam etmiştir. Fakat, bu ilişkiler çok uzun sürmemiş ve 1950'li yılların başlarında Tel-Aviv hükümetinin Batılı güçlerle ilişkilerini geliştirmesiyle 1953 yılında Moskova-Tel-Aviv arasında diplomatik ilişkilerin sonlanmasına götüren bir krizle sonuçlanmıştır. Makalede, Sovyetler Birliği'nin neden Filistin topraklarında bir İsrail devletinin kurulmasına ihtiyaç duyduğu, bu süreçte nasıl bir diplomasi izlediği ve Moskova ve Tel-Aviv arasında diplomatik krize neden olmuş olaylara götüren süreçlere değinilmektedir. Özellikle, İkinci Dünya savaşı sonrasında konuya ilişkin olarak Kremlin'de ve BM mecrasında Sovyet diplomasisinin oynadığı rol ele alınmıştır. Makalede özellikle İsrail'in kuruluşundan 1953 yılında Moskova-Tel-Aviv ilişkilerinde yaşanmış diplomatik krize kadarki dönem incelenmektedir. Makale, ayrıca, Sovyet ve Rus kaynaklar kullanılarak Kremlin'in konuya nasıl yaklaştığını analiz etmekte ve Türkçe literatüre katkı yapmayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler | Keywords: İsrail'in kurulması ve tanınması, Sovyetler Birliği-İsrail Diplomatik ilişkileri, Moskova-Tel-Aviv Askeri işbirliği, Stalin'in Yahudi Hükümeti Projesi, Doktorlar Krizi

Foreign Policy of the Soviet Union at the Founding of Israel

Abstract | Öz: It is almost forgotten that without the diplomatic and military assistance of the Soviet Union, the establishment of Israel would have been difficult. The Soviet Union's diplomatic support for the establishment of a Jewish state in

*Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, Uluslararası Siyaset ABD, elnur.ismayil@medeniyet.edu.tr

Palestine at the United Nations General Assembly (UNGA) meetings after the Second World War was complemented by its de-jure recognition of Israel as the first state. Prior to the establishment of Israel, the Soviet Union focused on two main options for the solution of the Palestinian question. The first option was the establishment of a united federative Arab-Jewish state with equal rights for both ethnic groups; the second option was the division of Palestine into two independent states, Jewish and Arab. The Soviet Union's diplomatic support for Israel continued with military assistance in the first war between Israel and the Arab states. However, these relations did not last long, and in the early 1950s the Tel-Aviv government improved its relations with the Western powers, resulting in a crisis that led to the termination of diplomatic relations between Moscow and Tel-Aviv in 1953. The article discusses why the Soviet Union needed the establishment of an Israeli state in the Palestinian territories, what kind of diplomacy it pursued in this process, and the processes that led to the events that caused the diplomatic crisis between Moscow and Tel-Aviv. In particular, the role of Soviet diplomacy in the post-World War II period, both in the Kremlin and at the UN, is discussed. In particular, the article examines the period from the establishment of Israel to the diplomatic crisis in Moscow-Tel-Aviv relations in 1953. The article also analyzes how the Kremlin approached the issue using Soviet and Russian sources and aims to contribute to the Turkish literature.

Keywords | Anahtar Kelimeler: The establishment and recognition of Israel, Soviet Union-Israel Diplomatic relations, Moscow-Tel-Aviv Military cooperation, Stalin's Jewish Government Project, Doctors Crisis

Giriş

İsrail'in Bağımsızlık Bildirgesi 14 Mayıs 1948'de ilan edilmiştir. Bağımsızlık Bildirgesinin ilan edildiği tarihe kadarki dönemde, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin (SSCB) ve özellikle de dönemin Sovyetler Birliği Komünist Partisi Merkez Komitesi Sekreteri Joseph Stalin'in, Filistin topraklarında bir Yahudi devletinin kurulmasında önemli bir rol oynadığı bilinmektedir. Sovyet ve Rus kaynaklarında, Sovyetler Birliği'nin diplomatik ve askeri desteği olmadan, İsrail'i kurma planının asla gerçekleşmeyebileceği ile ilgili iddialar mevcuttur. İsrail devletinin kurulmasına ilişkin SSCB dış politikasında nasıl bir politika izlemiş ve neyi amaçlamıştır? Makalede, İsrail'i ilk tanıyan devlet olmasına rağmen Sovyetler Birliği'nin İsrail ile diplomatik ilişkilerini neden sürdüremediği de anlatılmaktadır. Aslında Stalin'in kendisinin bir etnik Gürcü Yahudi'si olduğu¹ iddia edilse de etnik bağlılıktan

¹ „Stalin Osetinskiy Evrey“, *Sekretne Issledovanie*, 24, 2001. Stalin'in etnik kökeni ile ilgili (Gürcü ve Ermeni) birçok iddia mevcuttur. Bunlardan biri de asimile olmuş Osetin Yahudi'si

daha ziyade Sovyetler Birliği'nin Orta Doğu'daki jeopolitik çıkarları doğrultusunda Filistin topraklarında bir Yahudi devleti kurulması planına destek verdiği bilinmektedir. Bahsi geçen dönemde, Sovyetler Birliği'nin Hitler Almanya'sı üzerinde kazandığı savaştan kaynaklanan imajı, uluslararası sistemde jeostratejik konumunu güçlendirme politikaları ile de örtüşmekteydi. Bu doğrultuda, Soğuk Savaşın ilk yıllarında Kremlin için uluslararası sistemde ABD ve Büyük Britanya gibi emperyalist rakiplerini zayıflatabilmek adına planlanmadan veya yanlış stratejik beklentilerle alınmış kararlar, kısa bir süre sonra Sovyetler Birliği için olumsuz sonuçlanmıştır. Sovyetler Birliği ve İsrail arasındaki ilişkilerin 1940'lı yıllardan Soğuk Savaş bitene kadarki süreçte ittifaktan düşmanlığa evrilmesi buna verilecek bir örnektir.

İkinci Dünya Savaşı başlarında, Siyonist liderler Sovyet hükümetiyle ilk kez 1939 yılında Nazi Almanya ve Sovyetler Birliği arasında Molotov-Ribbentrop Paketi'nin imzalanmasının ardından, Sovyetlerin Doğu Avrupa'yı ilhak etmesiyle temas kurmuşlardır. Polonya'nın Almanya tarafından işgal edilmesi, Besarabya, Kuzey Bukovina ve Baltık Devletlerinin Sovyetler Birliği tarafından işgali sonucunda yaklaşık iki milyon etnik Yahudi kendilerini Sovyetler Birliği topraklarında ve yönetiminde bulmuşlardır. 1939'da Sovyet yönetimi altında yaşayan Yahudilerin 3.020.000 olan sayısı 1940'ta 4.800.000'e yükselmiştir.² Alman işgali altındaki Polonya, Romanya ve Çekoslovakya'dan 300.000 Yahudi mülteci de Sovyetler Birliği'ne göç etmek zorunda kalmıştır.³ Bunun sonucu olarak da Yahudilerin akıbeti hakkındaki endişeler, Siyonist liderliği Sovyet diplomatlarla, özellikle de Moskova'nın

olabileceğine ilişkin iddialar vardır. Özellikle, Stalin'in Dzugashvili soyadının anlamının "Yahudi'nin oğlu" olması dikkat çekmektedir. Bilimsel olarak, Anatoliy Klyosov isimli Sovyet Biokimya alanında ünlü bir profesörün bilimsel araştırması sonucunda da bu iddia yer almaktadır. Gürcü akademisyen Georgiy Leonidze de araştırmalarında Stalin'in etnik kökeninin Osetin Yahudi'si olduğunu ifade etmiştir.

² "Evrei SSSR nakanune voyni. Vostochnie i zapadnie territorii", *The World Holocaust Remembrance Center*, <https://www.yadvashem.org/ru/holocaust/ussr/prewar-ussr.html>, (erişim: 15.12.2024).

³ "German occupation and alliances", *The Holocaust Explained*, <https://www.theholocaustexplained.org/life-in-nazi-occupied-europe/occupation-case-studies/>, (erişim: 15.12.2024).

Londra Büyükelçisi Ivan Maisky ile diyalog kurmaya yöneltmiştir ve ilk temaslar bu şekilde başlamıştır.⁴

1. İsrail'in Kuruluşunda Stalin'in Hedefleri

2. Dünya Savaşı'nın sona ermesiyle birlikte SSCB'nin neden Filistin'de bir Yahudi devleti kurma planını desteklemeye başladığına dair birçok görüş vardır. Her şeyden önce, dönemin Sovyet siyasi elitinin İsrail'i, Orta Doğu'da önemli bir konuma sahip olan Büyük Britanya'nın yerini alabilecek potansiyel bir müttefik olarak görmüş olduğu gerçeğini belirtmek gerekmektedir.

Bahsi geçen dönemde, bölgedeki Arap devletlerinin birçoğu Batı yanlısı olarak bilinmekteydi. Suriye, Mısır, Irak ve diğer Orta Doğu devletleri daha bağımsızlık yolunda ilerleseler de eski sömürgeci devletlerin etkisi hala büyüktü. Büyük Britanya'nın Ortadoğu'daki son topraklarından biri de Londra'nın giderek kontrolünü kaybettiği Filistin topraklarıydı. Arap dünyasına yakın olduğu düşünülen Büyük Britanya, kutsal topraklara Yahudi göçünü kısıtlama politikası izlemesine karşılık Filistin'deki Yahudiler silahlanarak İngilizlere karşı ayaklanmışlardır.⁵ Sovyetler Birliği ise bunu sosyalist kampını genişletmek ve dünya emperyalizmine karşı mücadelede müttefikler kazanmak için bir fırsat olarak görmüştür.

Dönemin Sovyet hükümetinin, Filistin'deki duruma ve Siyonizm'e olan ilgisinin İkinci Dünya Savaşı'nın patlak vermesiyle artmış olduğu da anlaşılmaktadır. Stalin, Yahudi cemaatlerinin ve lobilerinin ABD'deki etkisinin farkında olarak, ikinci cepheyi mümkün olan en kısa sürede açması için Yahudi lobisinin dönemin Roosevelt yönetimi üzerinde baskı yapmasını planlamıştır.

İkinci Dünya Savaşı'nın sonlarına doğru Sovyetlerin bölgedeki çıkarları öncelikle Rus Ortodoks Kilisesinin mülklerini iade etme arzusuyla sınırlı kalmıştır. Dönemin Sovyetler Birliği Dışişleri Halk Komiseri Yardımcısı Kavtaradze'nin Dışişleri Halk Komiseri Molotov'a 31 Mart 1945 tarihinde

⁴ Gabriel Gorodetsky, *The Maisky Diaries: Red Ambassador to the Court of St. James's*, (New Haven: Yale University Press, 2015), 335.

⁵ Arie J. Kochavi, "The Struggle against Jewish Immigration", *Middle Eastern Studies* 34, no 3 (1998): 146.

gönderdiği notta da Filistin'de yaşayan Sovyet vatandaşlarından bahsedilmiştir.⁶

Bir farklı görüş ise, Stalin'in Hitler Almanya'sı tarafından gerçekleştirilmiş Holokost vahşetinden sonra Yahudilere bir devlet vermek istediğine ilişkindir. Bu yaklaşım, İsrail Devleti'nin kurucularından, 1948-1949 yılları arasında İsrail'in Moskova Büyükelçisi ve daha sonra 1969-1974 yılları arasında İsrail Başbakanı olarak görev yapmış Golda Meir tarafından da savunulmuştur.⁷

Hitler Almanya'sında Yahudilere karşı gerçekleştirilmiş soykırım politikalarının bir parçası olarak Hitler'in, işgal ettiği Sovyetler Birliği toprakları da dâhil olmak üzere Alman işgali altındaki tüm topraklarda yaşayan Yahudilerin fiziksel imha edilmesini öngören "Yahudi sorununa nihai çözüm" talimatını vermesi,⁸ Sovyetler Birliği'ndeki Yahudilere ilişkin yaklaşımı da değiştirmiştir. Yukarıda da belirtildiği gibi, İkinci Dünya Savaşı başlarında, SSCB'de 5 milyon civarında Yahudi yaşadığı bilinmektedir. Hitler'in talimatı sonrasında, Sovyet hükümeti Yahudi nüfusu ve maddi değerleri Ural ve Orta Asya bölgelerine tahliye etmeye başlamıştır. Bu politika, Lazar Kaganoviç başkanlığındaki Sovyetler Birliği Halk Komiserleri Konseyi'ne (SNK) bağlı Tahliye Konseyi tarafından yürütülmüş; Konsey, Yahudilerin taşınmasına ilişkin doğrudan ve ayrı bir direktif yayınlamamış olsa da, Ural bölgesine göç ettirilmiş 12 milyon kişi arasında Yahudilerin oranı yüksek olmuştur. Hitler Almanya'sının Sovyetler Birliği'ne saldırı stratejisi olan Blitzkrieg'in ilk aylarında, Ukrayna ve Belarus'un batısında, Baltık Devletleri ve Moldavya'da yaşayan 2 milyon Yahudi'nin yaklaşık 200.000'i tahliye edilebilmiştir. Hitler Almanya'ya ait askeri birimler, Sovyet topraklarının işgalini gerçekleştirdiğinde SSCB topraklarının geri kalanından 1 milyondan fazla Yahudi tahliye edilebilmişti ki bu rakam Sovyetler Birliği'nin Avrupa kısmındaki Yahudi nüfusunun yaklaşık üçte birine tekabül ediyordu. Buna ek olarak, önemli sayıda etnik Yahudi, devlet yetkililerinin

⁶ *Sovetsko-İzrailskie Otnosheniya (1941-1953)*, Cilt 1, (Moskova: Mejdunarodnie Otnosheniya, 2000), 112.

⁷ Golda Meir, *My Life* (London: Weidenfeld and Nicolson, 2023), 188.

⁸ Yehuda Bauer, "Was it the Nazis' Original Plan?", *The Annals of the American Academy of Political and Social Science* 450 (1980): 35-45.

müdahalesi olmadan kaçabilmiştir. Alman işgaline maruz kalmayan Sovyet topraklarındaki Yahudi nüfus ise yaklaşık 1 milyon civarındaydı.⁹

İkinci Dünya Savaşı'nın ilk yıllarında dönemin Sovyet liderleri, işgal edilmiş bölgelerdeki Yahudilerin toplu olarak öldürülmesi konusunda temkinli davranmış ve Yahudilerin Slavlarla aynı şekilde zulüm gördüğünü vurgulamışlardır. Çarlık Rusya'nın sonunu getirmiş Ekim Devrimi'nin yıldönümü olan 7 Kasım 1941 tarihinde dönemin Sovyet lideri Stalin önemli bir konuşma yaparak, özellikle Hitler Almanya'sının Çarlık rejiminin yaptığı gibi Yahudi katliamları yapmaya hevesli olduklarını belirtmiştir.¹⁰

Savaş sırasında Nazilerin işgal ettikleri Sovyet topraklarında yerel halka polis birliklerine katılmaları ve Yahudilerin imhasında işbirliği yapmaları için çağrılar yapsa da sonuçta farklı etkileri olmuştur. Baltık ülkelerinde halkın sadece küçük bir kısmı bu tür birliklere katılmış; Belarus'ta ise Yahudilerin katledilmesi destek görmemiştir. İşgal altındaki Sovyet coğrafyasında yerel nüfus arasında, Yahudi nüfusun katledilmesinde Nazileri aktif olarak destekleyen çok az sayıda insan olmuştur. Hitler Almanya'sı, yerel milliyetçilerin Yahudilerin katledilmesini Bolşevizm'e karşı mücadeleye bir katkı olarak gördüğü Ukrayna'da başarılı olabilmıştır. Böylece, savaşın ilk yıllarında 1941 yılı sonuna gelindiğinde, yerel halkın da dahil olduğu bir Yahudi pogromu dalgası Batı Ukrayna'da yaklaşık 28.000 Yahudi öldürülmesiyle sonuçlanmıştır.¹¹

İsrail devleti kurulmasına ilişkin Stalin'i neyin harekete geçirdiğine dair daha az popüler olan yaklaşımlar da mevcuttur. Bunlardan ilki, Stalin'in bir Yahudi devletinin kurulmasına yardım etmesi, mümkün olan en kısa sürede nükleer silah elde etmek isteğiyle ilişkilendirilmektedir.¹² İsrail'in kurulmasına Sovyetler Birliği'nin yardımı karşılığında, ABD'nin nükleer programının geliştirilmesinde yer almış Yahudi bilim adamlarının gizli bilgileri ve gelişmeleri Sovyetler Birliği ile paylaşma sözü verdiği iddia edilmektedir.

⁹ Mark Kupovetskiy, "Lyudskie poteri evreyskoqo naseleniya v poslevoennikh granitsakh SSSR v godi Velikoy Otechestvennoy voyni", *Vestnik Evreyskoqo universiteta* 2, no.9 (1995): 137.

¹⁰ Solomon M. Schwarz, *Evrei v Sovetskom Soyuze s nachala Vtoroy Mirovoy voyni, 1939-1965* (New York: American Jewish Labor Committee, 1966), 55.

¹¹ Yitzhak Arad (haz.), *Unichtojenie evreev SSSR v godi nemetskoy okkupatsii (1941-1944)*, (Kudüs: Tarbut, 1991), 12.

¹² "İzrail v obmen na bombu: vskrilis sekreti sovetko-amerikanskoy yadernoy gonki," *Moskovskiy Komsomolets*, 17 Temmuz 2019, <https://www.mk.ru/social/2019/07/17/izrail-v-obmen-na-bombu-vskrylis-sekret-y-sovetskoamerikanskoy-yadernoy-gonki.html> (erişim:18.12.2024)

Sovyetler Birliği'nin bağımsız bir İsrail devletinin kuruluşuna desteği, öncelikli olarak dış politikasındaki jeo-stratejik çıkarları açısından değerlendirilebilir. Stalin, dönemin uluslararası sisteminde kendisine bağımlı yeni bir sosyalizm kalesi kazanmayı ve aynı zamanda ABD ve Büyük Britanya gibi rakip güçleri sıkıştırmayı amaçlamıştır.

Siyasi açıdan değerlendirildiğinde, Sovyetler Birliği'nde *Yahudi sorunu* her zaman ayrı bir konumda olmuştur. Tarihi belgelerde ve Sovyetler Birliği'nin Yahudi politikasında, Stalin'in aslında Yahudilerin haklarını savunmanın ateşli bir destekçisi olmaktan ziyade bir Yahudi karşıtı olduğu da iddia edilebilir. Sovyetler Birliği'nin kurulmasıyla ülkedeki Yahudi nüfusun vatandaşlık hakları önemli ölçüde artmıştır. Ancak bahsi geçen dönemde, Sovyet yetkililerin Yahudilere özel bir ayrıcalık tanımak niyetinde olmamıştır. Aslında, Sovyetler Birliği'nde antisemitizmin, gizli bir biçimde de olsa kozmopolitiz ideoloji altında saklanarak iç politikada her zaman mevcut olduğu iddia edilebilir. Kırım'da bir Yahudi özerkliği kurulması fikri gündeme geldiğinde, Stalin tarafından reddedilmiş ve sonrasında bu projenin öncülerinden biri olan Yahudi tiyatro yönetmeni Solomon Mikhoels, NKVD¹³ tarafından öldürülmüştür.¹⁴

Bilindiği gibi, Theodor Herzl tarafından siyasi Siyonizm'in ana hedefi bir Yahudi devletinin kurulması olarak belirlenmiştir. İkinci Dünya Savaşı'nın arifesinde Siyonist hareket, Filistin'de bir Yahudi devleti kurma fikriyle objektif olarak Sovyetler Birliği'nin müttefiki haline gelmiştir. Sovyet liderliği, Almanya ile yaklaşan savaşta Filistin'de Yahudiler için bir devlet kurulması fikrine verilecek desteğin, Uzak Doğu'da bir Yahudi özerk bölgesi veya Kırım'da bir Yahudi cumhuriyeti kurulması planlarından daha önemli olacağını fark etmiştir.

1942 yılı başlarında Sovyetler Birliği güvenlik birimleri güdümünde kurulmuş olması Yahudi Anti-Faşist Komitesi'nin¹⁵, Stalin'in antisemitizmin

¹³ Sovyetler Birliği'nde İçişleri Halk Komiserliği ismiyle bilinen bir devlet birimi.

¹⁴ "Neschastniy sluchay: smert Solomona Mikhoelsa", BBC, 13 Ocak 2018, <https://www.bbc.com/russian/features-42670305> (erişim: 15.10.2024).

¹⁵ Yahudi Anti-Faşist Komitesi (JAC), H. Ehrlich ve W. Alter tarafından planlanan uluslararası Yahudi Anti-Hitler Komitesi yerine 1942 yılı başlarında Sovyetler Birliği NKVD tarafından Sovinformburo adı altında SSCB'de Sovyet Yahudi aydınlarının temsilcilerinden yurtdışında propaganda amacıyla kurulmuş bir kamu kuruluşu.

unsurlarını terk etmeye karar verdiğinin ve dünya genelindeki Yahudilere Sovyetler Birliği ile dayanışma çağrısını desteklediğinin bir göstergesi olmuştur. Yishuv¹⁶ da dahil olmak üzere dünya Yahudilerinin bu çağrıya olumlu yanıt vermesi dikkat çekmiştir. Yahudi Anti-Faşist Komitesi kurulmasının ve dünyanın farklı bölgelerindeki Yahudilerin destek vermesinin etkisinden Stalin'in "İsrail'in kurulmasını kabul edelim. Bu, Arap devletlerinin başına bela olacak ve onları İngiltere'ye sırt çevirmeye zorlayacaktır. Sonunda Mısır, Suriye, Türkiye ve Irak'ta İngiliz etkisi tamamen zayıflayacaktır." söylemi, onun gerçek niyetini ortaya koymuştur.¹⁷

Stalin'in, bir Yahudi devlet kurma fikrine uluslararası sistemdeki gelişmelerden bağımsız bir politika izlediği de iddia edilebilir. Dönemin son Sovyetler Birliği Dışişleri Bakanı olarak İsrail'i ziyaret eden diplomatlardan Aleksandr Bessmertnikh'in¹⁸ hatıralarında, İkinci Dünya Savaşı devam ettiği bir dönemde gerçekleşmiş Yalta Konferansı'nda dönemin ABD Başkanı Roosevelt ile Stalin arasında geçen konuşmanın ilginç bir ayrıntısına yer verilmiştir.¹⁹ İki liderin konuşmasında, Roosevelt, Stalin'e kendisini bir Siyonist olarak görüp görmediğini sormuş ve Stalin, hayırdan çok evet cevabını vermiştir. Bu gerçek ancak Amerikalı diplomatların konuşmanın bu bölümünü muhafaza etmeleri sayesinde öğrenilebilmiştir. Bu da Stalin'in İsrail'in kuruluşundaki rolünü bir kez daha teyit etmektedir.²⁰

2. İsrail Devleti'nin Kuruluş Sürecinde Sovyetler Birliği'nin Birleşmiş Milletler'deki (BM) Rolü

Yukarıdaki iddiaların veya Stalin'in gerekçelerinin ne olduğuna bakılmaksızın, 1947 yılında Sovyetler Birliği, İsrail'in kurulması projesini BM

¹⁶ Filistin'deki (Eretz Yisrael) Yahudi nüfusunun ortak adı. Bu isim çoğunlukla 1948'de İsrail Devleti'nin kurulmasından önce Filistin'de yaşayan Yahudilerden oluşan bir topluluk için kullanılmıştır. Kelime anlamı *yerleşim* olan Yişuv, Yahudi yerleşimi olarak tercüme edilen daha uzun bir terim olan Ha-Ishuv Ha-Ivri'nin bir parçasıdır. Yishuv ayrıca Eski ve Yeni Yishuv olarak ikiye ayrılır.

¹⁷ Pavel A. Sudoplatov, *Razvedka i Kreml: Zapiski nejelatelnoyo svidetelya*, (Moskova: Geya, 1996), 349.

¹⁸ 1991 yılı Ocak-Ağustos döneminde SSCB Dışişleri Bakanı olarak görev yapmıştır. Bakan olarak, SSCB ve ABD'nin eş başkanlığını yaptığı Orta Doğu konulu uluslararası barış konferansının hazırlıklarına katılmış, fakat konferans, kendisinin istifasından sonra Ekim 1991'de Madrid'de yapılmıştır. Bu sürecin bir parçası olarak İsrail'i ziyaret eden ilk Sovyet Dışişleri Bakanı olmuştur.

¹⁹ Valeriy Vorobev, „Gertsliyskaya konferentsiya v Yeruslime,“ *Mejdunarodnaya Jizn* 6 (2008): 74.

²⁰ Vorobev, „Gertsliyskaya konferentsiya,“ 74.

mecrasında resmen desteklemiştir. Kremlin'in Filistin sorununa ilişkin planları, savaş sonrası düzenlemeleri hazırlama Komisyonu Başkanı Litvinov'un 27 Temmuz 1945 tarihli notunda ifade edilen, Filistin üzerinde kolektif vesayet kurma fikrinden kaynaklanmaktadır.²¹ Ancak kısa bir süre sonra, Sovyetler Birliği Dışişleri Bakanlığı Ortadoğu Dairesi, Kremlin'in politikasının daha belirgin olduğu bir başka nota hazırlamış; İngiliz Mandasının iptali talebine ek olarak, daha önce kurulan Anglo-Amerikan Komisyonunun uygunsuzluğundan bahsederek yabancı askeri birliklerin Filistin topraklarından çekilmesi ve bu topraklar üzerinde Birleşmiş Milletler vesayetine ilişkin öneriler içeren bir politika izlemiştir.²²

İsrail'in kurulduğu dönemde Sovyetler Birliği, dünyada antisemitizmin cezai bir suç olduğunu kabul eden tek devlet olmuştur.²³ Dönemin Sovyet Dışişleri Bakanı Vyacheslav Molotov, Birleşmiş Milletler'de (BM) bir konuşma yaparak geleneksel Komünist yaklaşımdan farklı bir şekilde burjuva milliyetçiliğinin bir biçimi olarak Siyonizm'i kınamaktan kaçmış ve konuşmasında, "Arap devletlerinin temsilcileri sanki Filistin'in bölünmesi tarihsel bir adaletsizlikmiş gibi konuşuyorlar. Ancak Yahudi halkının uzun bir tarihsel dönem boyunca Filistin'e bağlı olması nedeniyle bu bakış açısına katılmak mümkün değil" diye ifade etmiştir. Ancak Troçkistler gibi komünist hareketindeki isimler de, Arap ve Yahudi işçi sınıfının birleşerek Batı emperyalizmine karşı birlikte mücadele etmesi gerektiği görüşünü desteklemişlerdir. Sovyet muhaliflerinden olmuş Lev Troçki, İkinci Dünya Savaşı'ndan önce "Yahudi sorununu Yahudileri Filistin'e yerleştirerek çözme girişiminin, Yahudi halkıyla trajik bir alay olarak görülebileceğini ve askeri gelişmelerin Filistin'i birkaç yüz bin Yahudi için kanlı bir tuzağa dönüştürebileceğini" ifade etmiştir.²⁴

Yahudiler ve Araplar arasındaki düşmanlık nedeniyle Filistin sorununu tek başına çözemeyeceğini kabullenmiş dönemin Londra hükümeti, konunun tartışılmasını BM'ye havale edilmesi gerektiğini açıklamıştır. 1947-1948

²¹ *Sovetsko-İzrailskie Otnosheniya (1941-1953)*, Cilt 1, (Moskova: Mejdunarodnie Otnosheniya, 2000), 122.

²² *Sovetsko-İzrailskie Otnosheniya*, 145.

²³ Sergey Markedonov, *Turbulentnaya Evraziya*, (Moskova: Academia, 2010), 138.

²⁴ Lev Trotsky, "On the Jewish Problem", *Fourth International* 6, no.12 (1945), <https://www.marxists.org/history/etol/newspape/fi/vol06/no12/trotsky.htm> (erişim: 18.12.2024)

yıllarında Filistin sorununa yönelik arayış ve çözüm girişimleri BM'de yoğunlaşmış ve yoğun tartışmalara konu olmuştur. Nisan-Mayıs 1947'de BM Genel Kurulu'nun bu konuya ayrılmış ilk özel oturumu ve Eylül-Kasım 1947'de BM Genel Kurulu'nun ikinci oturumu gerçekleşmiştir.

28 Nisan 1947'de BM Genel Kurulu'nun Filistin sorununun tartışılmasına ayrılan özel oturumu New York'ta açılmış ve Sovyetler Birliği, Filistin sorununun çözümü sürücüne dahil olmuştur.²⁵ Sovyet liderliğinin resmi pozisyonu, Sovyetler Birliği Dışişleri Bakanlığı tarafından BM Daimi Temsilcisi Gromiko'ya gönderilen, BM Genel Kurul'unun Nisan ayındaki oturumunda yapılacak konuşma için hazırlanmış tezlerde belirtilmiştir. Bu tezlerin özü, Filistin'e ilişkin mandanın pratikte gerçekleştirilemez olduğunun kanıtlandığı ve soruna kökten yeni bir çözüm bulunması gerektiği gerçeğine dayanıyordu. Sovyetler Birliği, Filistin sorununun çözümü için iki ana seçenek üzerinde duruyordu. İlk seçenek, her iki etnik grup için eşit haklara sahip birleşik federatif Arap-Yahudi devletinin kurulmasıydı. Yahudiler ve Araplar arasındaki karmaşık ilişkiler göz önüne alındığında bu seçeneğin mümkün olmadığı ortaya çıkarsa, o zaman Filistin'in Yahudi ve Arap olmak üzere iki bağımsız devlete bölünmesini öngören ikinci seçenek öne sürülmeliydi.

14 Mayıs 1947 tarihinde BM Genel Kurulu'nun ilkbahar özel oturumunda bir konuşma yapan dönemin Sovyet BM temsilcisi Gromiko, Yahudi halkının ve Filistin'deki Arap halkının meşru çıkarlarının ancak bağımsız, iki birleşik demokratik bir Arap-Yahudi devletinin kurulması koşuluyla korunabileceğini belirtmiştir.²⁶ Gromiko, ayrıca "Yahudiler ve Araplar arasındaki ilişkilerin, böyle bir devletin kurulmasını imkansız kılacak kadar bozulması durumunda ise, Filistin'in bölünmesi ve Yahudi ve Arap olmak üzere iki bağımsız devletin kurulması kabul edilmelidir" görüşünü ifade ederek, konuya ilişkin Kremlin'in resmi politikasını da açıklamıştır.

15 Mayıs 1947 tarihli BM Genel Kurulu'nun özel bir oturumunda Filistin sorununu incelemek üzere bir komitenin oluşturulması kararlaştırılarak görev ve yetkileri onaylanmıştır.²⁷

²⁵ Yuen-li Liang, "The Palestine Commission", *The American Journal of International Law* 42, no.3 (1948): 649.

²⁶ Michael Shterenhis, *Istoriya Gosudarstva Izrail* (Hertseliya: Isradon, 2005), 136.

²⁷ Yuen-li Liang, "The Palestine Commission"; Komite Avustralya, Kanada, Çekoslovakya, Guatemala, Hindistan, İran, Hollanda, Peru, Uruguay, Çekoslovakya, İsveç ve Yugoslavya

30 Eylül 1947'de dönemin Sovyetler Birliği Dışişleri Bakanı Molotov, New York'a, BM Genel Kurulunun ikinci oturumunda Sovyet delegasyonuna başkanlık eden Vishinsky'ye, Filistin'in bölünmesi konusunda Komisyonun çoğunluk görüşüne itiraz etmemesi talimatını²⁸ ve aynı gün Molotov, Vishinsky'ye bu talimatı açıklayan daha bir telgraf göndermiştir. Telgrafta BM komisyonunun çoğunluğu ayrı bir Yahudi devletinin kurulmasından yana olduğu için, Sovyet delegasyonunun bu konuda Kremlin'in temelde örtüşen çoğunluğun görüşünü desteklemesi gerektiği belirtilmiştir.²⁹

Moskova'nın direktifleri doğrultusunda, Sovyet delegasyonunun bir üyesi olan S. K. Tsarapkin, 13 Ekim 1947'de BM Genel Kurulu tarafından Filistin sorunuyla ilgili olarak kurulan özel komitede yukarıdaki raporun görüşülmesi sırasında söz almış; Yahudi halkının kendi devletini kurma isteğinin anlaşılabilir olduğunu ve bu hakkı inkar etmenin haksızlık olacağını vurgulayarak, BM Genel Kurul'unun Filistin'de bir Arap ve bir Yahudi devleti kurulmasına karar verdiği takdirde, Filistin sorununun bir bütün olarak çözümü yolunda büyük bir adım atılmış olacağını belirtmiştir.³⁰

25 Kasım 1947 tarihinde BM Genel Kurulu Filistin Sorunu Özel Komitesi, Filistin'in Arap ve Yahudi olmak üzere iki devlete bölünmesini öngören bir teklifi kabul etmiş³¹; bu önerinin BM Genel Kurulu'nun genel oturumlarında ele alınması 26-29 Kasım 1947 tarihleri arasında gerçekleşmiştir.

temsilcilerinden oluşuyordu. Beklendiği üzere, komite tarafsız ülkelerin temsilcilerinden oluşmaktaydı, ancak oy hakkı olmamak şartıyla Arap ülkeleri, ABD ve Büyük Britanya'dan da temsilcilerin yer alması önerilmişti. Bu komitenin raporu 1 Eylül 1947'de BM Genel Kurulu'nun ikinci oturumuna sunuldu. Komite Filistin'in yerleşimi için iki plan önerdi. Kanada, Çekoslovakya, Guatemala, Hollanda, Peru, İsveç, Uruguay ve Kanada temsilcileri tarafından onaylanan plan, Filistin'in Arap ve Yahudi olmak üzere iki bağımsız devlete bölünmesini öngörüyordu (çoğunluk planı). Avustralya, Hindistan, İran ve Yugoslavya temsilcileri tarafından tercih edilen öneri ise Filistin'de federasyon ilkelerine dayalı iki uluslu bir Arap-Yahudi devletinin kurulmasını öngörüyordu (azınlık planı).

²⁸ *Sovetsko-İzrail'skie Otnosheniya (1941-1953)*, Cilt 1, (Moskova: Mejdunarodnie Otnosheniya, 2000), 95.

²⁹ *Sovetsko-İzrail'skie Otnosheniya (1941-1953)*, 251.

³⁰ *Sovetsko-İzrail'skie Otnosheniya (1941-1953)*, 95.

³¹ "The Question of Palestine", *UN General Assembly Resolution 181*, 28 Kasım 1947, www.un.org/unispal/document/auto-insert-185393/ (erişim: 16.12.2024)

Gromiko, BM Genel Kurulu'nun 26 Kasım 1947 tarihinde gerçekleştirilmiş ikinci oturumunda yaptığı konuşmasında, Sovyetler Birliği'nin Filistin'in bölünmesi planına bağlılığını bir kez daha teyit etmiştir.³² Arap ülkelerinin temsilcilerinden gelen eleştirilere “Araplar, bölgenin bölünmesinin tarihi bir adaletsizlik olduğuna işaret ediyor. Ancak Yahudi halkının Eretz-İsrail ile tarihin uzun bir dönemi boyunca bağlantılı olması nedeniyle bu bakış açısına katılmak mümkün değildir.” şeklinde karşılık vermiştir.³³ Gromiko'ya göre, dünya savaşının sonuçları nedeniyle Yahudi halkının içinde bulunduğu durum göz ardı edilmemeliydi ve bir halk olarak Yahudilerin diğer tüm halklardan daha fazla acı çekmiş olduğu kabul edilmeliydi.³⁴

Filistin'i Arap ve Yahudi bölgelerine ayırma planını tüm BM üyesi devletler onaylamadığı için mevcut Yahudi devleti yerine bir Arap-Yahudi konglomerası ortaya çıkma ihtimali de olmuştur. Fakat Sovyetler Birliği, Doğu Avrupa'daki komünist devletlerin de yardımıyla, iki halk için iki devlet kavramı lehine oyların 2/3'ünü almayı başarmıştır. Aynı zamanda BM'de Sovyet diplomatlar Yahudilerin çıkarlarını destekleyerek onlar için uygun koşullar elde etmeye çalışmışlardır. Bu nedenle Sovyet diplomatlar, Filistinli mültecilerin Yahudi devletine geri dönüş hakkına ilişkin karara karşı oy kullanmış ve bölünmede mümkün olduğunca fazla toprağın İngiliz yanlısı, genellikle Arap yanlısı devletler yerine Yahudilere verilmesini sağlamaya çalışmışlardır. Eski İsrail Dışişleri Bakanı Abba Eban, Sovyet temsilcilerinin BM Güvenlik Konseyi'nde sadece İsrail müttefiki olarak değil, İsrail'in elçisi olarak çalıştıklarını beyan etmiştir.³⁵ Bu anlamda, İsrail'in ilk Moskova Büyükelçisi ve daha sonra İsrail Başbakanı da olmuş Golda Meir'in anılarında, “1947 sonbaharında, BM'de tartışmalar sürerken, Sovyet bloğu ülkelerinin de bizi destekliyor olduğu anlaşılmaktaydı. Çünkü Rusların kendileri de Hitler Almanya üzerinde zaferleri için korkunç bir bedel ödemişlerdi ve bu nedenle Nazilerin ellerinde çok acı çeken Yahudilere derin bir sempati duyuyor ve devletlerini kurmayı hak ettiklerini anlıyorlardı”³⁶ sözleri dikkat çekmiştir.

³² Obsujdenie Palestinskoqo Voprosa, Sto Dvadsat Pyatoe Plenarnoe Zasedanie OON, 26 Kasım 1947, New York, <https://documents.un.org/doc/undoc/gen/ng9/117/03/pdf/ng911703.pdf> (erişim: 16.12.2024)

³³ *Sovetsko-İzrailskie Otnosheniya (1941-1953)*, 217.

³⁴ *Sovetsko-İzrailskie Otnosheniya (1941-1953)*, 218.

³⁵ Ardie Geldman, “Israel's Independence Day: A pile on of miracles,” *The Jerusalem Post*, 25 Nisan 2023, <https://www.jpost.com/opinion/article-740168> (erişim: 17.12.2024)

³⁶ Golda Meir, *My Life* (2023), 218.

Gromiko'nun 26 Kasım 1947 tarihli konuşması, İsrail devletinin kurulmasında bir dönüm noktası olarak görülmelidir. BM Genel Kurulu'nda Filistin'in bölünmesini ve iki bağımsız devletin kurulmasını öngören kararın kabul edilmesi, bu konuşmadan üç gün sonra gerçekleşmiştir.

Dönemin ABD Başkanı Truman'ın Yahudi yanlısı tutumu, ABD ile Filistin'in bölünmesine oybirliğiyle karşı çıkmış bölgedeki Arap devletleri arasındaki ilişkileri de karmaşıklştırmıştır. Karışıklıklar daha 1946'da dönemin ABD Başkanı Truman'ın yüz bin Yahudi'nin Filistin'e girmesine izin verilmesi konusunda ısrar etmesi ve bunun Arapların sert tepkisine yol açmasıyla başlamıştır. Arap liderlerin Amerikalılarla kavgası, aslında Sovyet yönetiminin planladığı stratejinin bir parçası olarak işine geliyordu. Avrupa'da olası bir çatışma çıkması durumunda, hem Amerikalılar hem de İngilizler savaşmak için Arapların sahip olduğu petrole ihtiyaç duyacaklardı. Arap devletleri ile ABD arasındaki sorunlar, Ortadoğu'nun hidrokarbon kaynaklarına bağımlı olmayan Sovyetler Birliği'ni daha avantajlı bir konuma getirmiş olacaktı.

Tsarapkin, 3 Mayıs 1948'de BM Genel Kurulu Birinci Komite toplantısında yaptığı konuşmasında, Sovyetler Birliği'nin, ABD'nin Filistin halkına bir vesayet rejimi dayatma girişimlerini reddettiğini beyan etmiştir.³⁷ BM Genel Kurulu Birinci Komitesi'nin 4 Mayıs 1948 tarihli toplantısında konuşan Gromiko ise, kayıymlık anlaşması taslağının görüşülmeye devam edilmesinin faydasız olduğunu vurgulamıştır³⁸: "...SSCB delegasyonu, Genel Kurul'un Filistin'de akan kana ancak ülkenin bölünmesi planını uygulayarak son verebileceğine inanmaktadır. Ayrıca, Filistin'in bölünmesine karşı çıkanlar, Senyor Askarate'nin açıklamasında ve Yahudi Ajansı tarafından sağlanan verilerde belirtildiği gibi, basında çıkan sayısız rapordan bahsetmeye gerek yok, bu bölünmenin aslında zaten devam etmekte olduğunu kabul etmelidir. Bazı ülkelerin bölünmeyi engelleme çabalarına rağmen Yahudi Devleti fiilen mevcuttur."

14-15 Mayıs 1948 tarihlerinde, dönemin MAPAI³⁹ partisi lideri David Ben-Gurion, İsrail devletinin kuruluşuna ilişkin Bağımsızlık Bildirgesini

³⁷ *Sovetsko-İzrailskie Otnosheniya (1941-1953)*, 96.

³⁸ *Sovetsko-İzrailskie Otnosheniya (1941-1953)*, 96.

³⁹ MAPAI (Mifletet Poalei Eretz Yisrael/ İsrail İşçi Partisi), 1930'da kurulan ve sosyalist ilkelere dayanan İşçi Siyonizmi'nden doğan bir işçi partisi. MAPAI, 1968'de İşçi Partisi'nin

okumuştur. 16 Mayıs 1948'de İsrail Geçici Hükümeti Dışişleri Bakanı Moşe Şaret, İsrail Geçici Hükümeti adına dönemin Sovyetler Birliği Dışişleri Bakanı Molotov'a, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği Hükümeti'nden İsrail devletini ve geçici hükümetini resmen tanıması ricasıyla bir mektup göndermiştir.⁴⁰ Molotov tarafından 18 Mayıs 1948 tarihinde Şaret'e gönderilmiş cevap mektubunda şu ifadeler yer almıştır: "Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği Hükümeti'nin İsrail Devleti'ni ve geçici hükümetini resmen tanımaya karar verdiğini bildiririm. Sovyet Hükümeti, Yahudi halkının kendi egemen devletini kurmasının Filistin ve Orta Doğu'da barış ve güvenliğin güçlendirilmesine hizmet edeceğini ummaktadır ve SSCB ile İsrail Devleti arasındaki dostane ilişkilerin başarılı bir şekilde gelişeceğine olan güvenini ifade etmektedir."⁴¹

Sovyetler Birliği, 17 Mayıs 1948'de İsrail'i *de-jure* olarak tanıyan ilk ülke oldu.⁴² Bu tanıma, İsrail Dışişleri Bakanı Moshe Şaret'in Sovyet Dışişleri Bakanı Molotov'a gönderdiği ve İsrail Devleti ile geçici hükümetinin Sovyetler Birliği hükümeti tarafından resmen tanınmasını talep ettiği mesajın alınmasının ardından gerçekleşmiştir. Şaret'e göre bu tanıma, Sovyetler Birliği ve halkı ile İsrail Devleti ve orada yaşayan Yahudi halkı arasındaki ilişkileri güçlendirecekti.

Stalin liderliğindeki Sovyetler Birliği'nin Filistin'de bir Yahudi devleti kurulması projesine verdiği destek olmadan İsrail'in kurulmasının imkânsız olabileceği iddia edilebilir. Sovyetler Birliği'nin yoğun diplomatik mücadelesi sonucunda, İsrail ancak 1948'de uluslararası sistemin gerçek bir devleti olarak var olabildi. Aynı dönemde bölgeyi yöneten İngiliz mandası sona erdiğinden, Stalin'in Büyük Britanya ve bölgenin Arap devletlerine karşı aldığı kararın

kurulmasından önce İsrail siyasetinde baskın partiydi. İsrail'in ilk başbakanı David Ben-Gurion MAPAI başkanı olmuştur.

⁴⁰ *Telegramma ministra inostrannikh del Izrailya M. Shertoka ministru inostrannikh del SSSR V.M. Molotovu. 15 maya 1948 g., Mejdunarodnaya Jizn 10, no.90 (1998),* <https://docs.historyrussia.org/ru/nodes/277323-telegramma-ministra-inostrannyh-del-izrailya-m-shertoka-ministru-inostrannyh-del-sssr-v-m-molotovu-15-maya-1948-g> (erişim: 22 Aralık 2024)

⁴¹ John Lockwood, "Recognition of Israel," *The American Journal of International Law* 42, no.4 (1948):620.

⁴² ABD, SSCB'nin önüne geçmek için İsrail'i bağımsızlığını ilan ettiği gün *de-facto* olarak tanımıştır. Tel-Aviv'deki Sovyetler Birliği Büyükelçiliği 10 Ağustos 1948 tarihinde açılmıştır. İsrail'in Moskova Büyükelçiliği 6 Eylül 1948 tarihinde açılmıştır.

Sovyetler Birliği ve İsrail ilişkilerinde tarihi bir öneme sahip olduğu da ifade edilebilir.

İsrail devletinin dünyanın siyasi haritasında yer alması, birçok açıdan BM'deki iç diplomasi çalışmalarının bir sonucu olmuştur. Ayrıca, Sovyetler Birliği dış politika stratejisinde, Doğu Akdeniz'de bir Yahudi sosyalist devleti kurmaktan ziyade, öncelikli olarak Büyük Britanya ve ABD'yi bölgeden çıkarmaya odaklı bir politika izlenmiştir. Bu nedenle, Büyük Britanya ve ABD'nin bölgede askeri üslerinin kurulmaması için diplomasi yürütmüş Sovyetler Birliği, Filistin'deki Yahudi toplumunu destekleme stratejisi izlemiştir. Bu diplomatik mücadelenin ve açıklamaların arkasında yukarıda da belirtildiği üzere, Sovyet etkisinin tüm Ortadoğu bölgesine yayılması ve belki de Sovyetler Birliği'nin uluslararası politikasının bu yönünü Sovyet devletinin dış politika öncelikleri alanında öncü bir konuma getirmek gibi çok özel bir hedefi olmuştur.

İsrail-Sovyetler Birliği ilişkilerinde yaşanmış olumlu gelişmelerin, Stalin'in İsrail'i yönetecek bir hükümet hazırlamış olduğu söylemlerini de beraberinde getirmiştir.⁴³ Örneğin, Kremlin'de yetkililer tarafından hazırlanmış plana göre yeni kurulacak İsrail'in Başbakanı, Bolşevik Komünist Partisi Merkez Komitesi üyesi eski Dışişleri Halk Komiseri Yardımcısı olmuş Solomon Lozovsky olarak belirlenmiş; iki kez Sovyetler Birliği kahramanı olmuş tankçı David Dragunsky, kurulacak hükümette İsrail Savunma Bakanı olarak onaylanmış; SSCB Deniz Kuvvetleri İstihbarat Dairesi'nin kıdemli bir subayı olan Grigory Gilman ise Deniz Kuvvetleri Bakanı olarak belirlenmişti. Ancak sonunda, Rus Yahudisi Ben-Gurion tarafından yönetilen uluslararası Yahudi Ajansı'ndan bir hükümet kurulmuş ve Filistin'e gitmeye hazır olan *Stalinist Yahudi hükümeti* feshedilmiştir.⁴⁴ Fakat Lozovsky liderliğindeki hükümet hiçbir zaman iktidara getirilemese de Sovyetler Birliği'nde, İsrail'in her halükârda Orta Doğu'da önemli müttefik bir devlet olarak kalacağına inanılmıştır.

Ancak Orta Doğu devletlerinin ve bölgede çıkarları olan güçlerin bazılarının, BM'nin kutsal topraklarının bölünerek bağımsız İsrail devleti

⁴³ "Kak Stalin sozdaval Izrail. Zachem SSSR ponadobilsa evreyskiy platsdarm?", *Argumenti i Fakti*, 20 Ekim 2021, https://aif.ru/society/history/kak_stalin_sozdaval_izrail_zachem_sssr_ponadobilsya_evreyskiy_placdarm (erişim: 18.12.2024).

⁴⁴ "Kak Stalin sozdaval Izrail."

kurulmasına destek vermemesi, bölgenin bir sıcak çatışmanın eşiğinde olduğu gerçeğini ortaya çıkarmıştır. Bu nedenle Kremlin'de, İsrail'in kurulmasına diplomatik yardım edilmekle yetinilmemiş, askeri olarak olası bir saldırıdan savunulması gerektiği de düşünülmüştür.

İsrail'in bağımsızlığını ilan etmesinden kısa bir süre sonra, bölgenin Arap devletlerinin birleşik orduları, Filistin'i Ölü Deniz'den Akdeniz'e kadar özgürleştirme sözü vererek İsrail'e askeri müdahalede bulunmuşlardır. O dönemde ABD, Ortadoğu'ya silah sağlanmaması konusunda ısrar edince SSCB, İsrail'e doğrudan yardım etmemeye karar vermiştir. Büyük Britanya ise Arap devletlerini silahlandırmaya devam etmiştir.

Kremlin, Sovyetler Birliği ile iyi ilişkilerde olan İsrail'in hayatta kalması için bir dizi somut önlem almaya çalışmıştır. 6 Ekim 1948'de Moskova'daki İsrail büyükelçiliğinin askeri ataşesi Ratner, dönemin Sovyet Savunma Bakanlığı yetkilisi Antonov'la Sovyetler Birliği ve İsrail arasındaki komuta personelinin eğitimi, Sovyetler Birliği tarafından ganimet olarak ele geçirilmiş Alman silahlarının tedariki ve deniz veya hava üsleri gibi askeri işbirliği konularını görüşmüş ve Sovyetler Birliği Dışişleri Bakanlığı Orta Doğu Dairesi başkanına askeri teçhizatın ayrıntılı bir listesini sunmuşlardır.⁴⁵ Dönemin Sovyetler Birliği Dışişleri Bakanlığı yetkilisi Bakulin ise, BM'nin çatışmaya taraf devletlere silah tedarikini yasaklaması nedeniyle bu görüşmelerin gizlin kalması gerektiğini;⁴⁶ bunun sadece Sovyetler Birliği'ne değil aynı zamanda İsrail'in konumunu zorlaştırarak zarar verebileceğini ifade etmiştir.

3. Sovyetler Birliği'nin İsrail'e Askeri Desteği

Stalin'in aldığı kararlar, 1947'nin sonlarından itibaren çoğunlukla Alman ve Çek tüfekleri gibi küçük silahlar, havan topları ve birkaç savaş uçağı olmakla Çekoslovakya'dan İsrail'e silahlar gönderilmiştir.⁴⁷ Başlangıçta Alman ve İtalyan silahlarının yanı sıra Çekoslovakya'da Skoda ve CZ fabrikalarında üretilen silahlar da gönderilmiştir. Bunun için, Çekoslovakya'daki Ceske Budejovice'deki havaalanı ana aktarma üssü olarak belirlenmiş; İsrail'e gönderilmek üzere tankçılar ve paraşütçüler eğitilmişlerdir. Sovyetler

⁴⁵ *Telegramma Voennoqo Attashe pri Missii Izrailya v SSSR, Sovetsko-İzrailskie Otnosheniya (1941-1953)*, Cilt 1, (Moskova: Mejdunarodnie Otnosheniya, 2000), 241.

⁴⁶ Pavel Sudoplatov, *Razvedka i Kreml*, (Moskova: Geya, 1996), 351.

⁴⁷ *Sovetsko-İzrailskie Otnosheniya (1941-1953)*, 315.

Birliği'nin desteğiyle 1.500 IDF piyadesi Olomouc'ta, 2.000 piyade Mikulov'da eğitilmiştir. Velké Střebně'de tıbbi personel, Liberec'te telsiz ve telgraf operatörleri ve Pardubice'de elektromekanik eğitimi verilmiştir. İsrail'in ilk Başbakanı olmuş David Ben-Gurion'un, Sovyetler Birliği'nin askeri yardımı olmasaydı, İsrail'in tüm Arap ordularının saldırısına asla dayanamayacağını ifade ettiği bilinmektedir.⁴⁸ Doğu Avrupa ülkelerinden gönderilmiş silahların yanı sıra, Hitler Almanyası'na karşı savaşmış Yahudiler de yeni kurulmuş İsrail için savaşmak adına Filistin'e gelmiştir. Sovyet subaylarının ve Sovyet istihbarat subaylarının İsrail'de İngilizlere karşı savaş ve sabotaj operasyonlarına 1946'dan başlayarak katıldığı bilinmektedir.⁴⁹

Sovyetler Birliği, Çekoslovakya üzerinden İsrail'e silah tedarik etmekle yetinmemiştir. BM Güvenlik Konseyi'nin Arap ülkelere silah ihracatını yasaklama kararına rağmen, Arap devletleri Ürdün, Irak ve Mısır'daki İngiliz depolarından ve üslerinden gerekli miktarda silah elde edebilmişlerdir. Bu nedenle dönemin Sovyet Dışişleri Bakanlığı Ortadoğu Dairesi Başkanı Bakulin, Çekoslovakya ve Yugoslavya'ya İsrail devleti temsilcilerine silah satın alma ve Filistin'e top ve uçak gönderme konusunda yardımcı olmanın arzu edilebilirliğini açıkça belirtmiştir.⁵⁰

Sovyetler Birliği'nin kontrolünde, İsrail Özel Kuvvetleri yaratılmış; komandoların oluşturulması ve eğitimi için NKVD-MGB'nin (Berkut müfrezesinden *Stalin'in Şahinleri*, 101. istihbarat okulu ve General Sudoplatov'un *S Müdürlüğü*) operasyonel ve sabotaj çalışmalarında deneyimli en iyi subayları görev yapmışlardır. Bunlara ek olarak, piyade ve havacılıktan iki Sovyet generali, Deniz Kuvvetlerinden bir amiral yardımcısı, 5 albay ve 8 yarbay ve sahada doğrudan çalışacak genç subaylar acilen İsrail'e gönderilmiştir. Sovyet subaylarına İsrail üniformaları giydirilmiş ve belgelerinde Rus isimlerini Yahudi isimleriyle değiştirmişlerdir. Moskova'da, İsrail özel servisinin oluşturulması görevini Sovyet Generali Pavel Raikhman üstlenmiştir.

⁴⁸ Martin Kramer, "Who Saved Israel in 1947?", *Washington Institute*, 6 Kasım 2017, <https://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/who-saved-israel-1947> (erişim: 19.12.2024)

⁴⁹ Pavel Sudoplatov, *Razvedka i Kreml*, 345.

⁵⁰ Sudoplatov, 346.

İsrail tarihine ve istihbarat servislerine Isser Harel adıyla girmiş olan Rus Yahudilerinden İsrail Halperin, Mossad istihbarat servisinin kurucusu ve ilk başkanı olmuştur. Daha sonra ise Shin Bet kamu güvenliği ve karşı istihbarat servisini kurmuştur. Ünlü üç Sovyet kaptanı olarak bilinen Nikolsky, Zaitsev ve Malevany, İsrail Savunma Kuvvetleri'nin özel kuvvetlerinin çalışmalarını tam anlamıyla sıfırdan başlatmış; iki Sovyet deniz subayı ise deniz özel kuvvetleri birimi oluşturmuştur.⁵¹

4. Sovyetler Birliği – İsrail ilişkilerini Diplomatik Krize Götüren Süreç

Sovyetler Birliği'nin İsrail devletinin kurulmasına ve de-jure tanınmasına yardım etmesinin nedenlerinden en önemlisi, jeostratejik boyutuyla Kremlin'in Orta Doğu'da İsrail gibi bir müttefik sağlamak niyeti ile açıklanabilir. Kremlin'in İsrail'i, bölgenin Arap devletlerini destekleyen Büyük Britanya ve ABD gibi güçlere karşı denge unsuru olarak kullanmak gibi bir beklentisi olmuştur.

24 Kasım 1948'de BM Genel Kurulu'nun üçüncü siyasi oturumunda Sovyetler Birliği, İsrail'e savaş ilan eden Arap ordularının derhal geri çekilmesi için bir karar tasarısı önermiştir.⁵² Daha sonra ise 1949 yılında Sovyetler Birliği, İsrail'in BM'ye kabul edilmesini savunmuş ve 5 Mayıs 1949'da dönemin Sovyetler Birliği'nin Birleşmiş Milletler temsilcisi diğer ülkelerin bu konudaki gecikmelerini kınamıştır. Sovyetler Birliği'nde kurulmuş Yahudi Anti-Nazi Komitesi ise İsrail'i destekleyen ve İsrail Devleti savaşçılara yardım için bağış toplama, silahlı somut yardım önerisinde bulunmuştur.

Sovyetler Birliği'nin uluslararası sistemde jeo-stratejik çıkar hesapları daha geniş olmuştur. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonraki dönemde, ideolojik olarak Sovyet dünya görüşünün Amerikan dünya görüşünden farklılaşması, Avrupa'da, dünya genelinde ve özellikle de sınır bölgelerinde müttefik çemberini genişletme politikasıyla devam etmiştir. ABD, Yunanistan'daki anti-komünist güçleri desteklemiş, Marshall Planı'yla Orta Doğu'da Sovyet karşıtı politikalarla Kremlin karşıtı bloklar oluşturma politikası izlemiş ve Sovyetlerin çıkarlarına tehlike oluşturma girişimlerinde bulunmuştur. Sovyet diplomasisi için bölgedeki İngiliz etkisinin giderek azaldığı bir başarı olsa da

⁵¹ Vladimir Bogdanov, "Izrail'skiy spetnaz", *Rossiyskaya Gazeta*, 26 Kasım 2011, <https://rg.ru/2011/11/26/specslujba-site.html> (erişim: 20.12.2024)

⁵² R. Daurov, "Diplomaticheskie otnosheniya s Izraelem. Doroga dlinnoyu v 15 let", *Mirovaya ekonomika i Mejdunarodnie otnosheniya* 11 (2006): 76.

bu otomatik olarak Sovyet pozisyonlarının güçlenmesi anlamına gelmemiştir. Büyük Britanya'nın yerini ABD almaya başlamıştır. Dolayısıyla İsrail'e desteğin Kremlin'in işine yarayabildiği düşünülebilirdi; çünkü bu devletin varlığı Arap ülkelerinin Sovyet karşıtı mücadelesinde elini zayıflatmış olurdu. Dönemin Sovyetler Birliği siyasi eliti ise, muhtemelen küresel boyutta düşünerek 1940'ların sonlarından itibaren Sovyet dış politikasının önceliğinin, ABD çıkarlarıyla çatıştığı Avrupa olarak belirlemiştir. İsrail'in kurulması, bölgedeki gelişmelere bağlı olan birkaç taktiksel hedefe yönelik olmuştur. İsrail'in Sovyet yanlısı yöneliminin ilan edilmesi durumunda ise, Arap ülkeleri yeni kurulmuş Yahudi devletiyle ilişkilerini netleştirerek Sovyetler Birliği'ni ciddi bir şekilde tehdit edemeyecekti ve Orta Doğu'daki Amerikan yanlısı bloğun zayıflatılması hedefine ulaşılmış olacaktı.

İkinci Dünya Savaşı'nı kazanarak bir Yahudi devletinin kurulmasını desteklemiş dönemin Sovyet liderleri, zamanla ABD ile iyi ilişkiler içinde olan İsrail gibi bir devletin Kremlin'in Orta Doğu stratejisinde beklentilerini karşılamadığını anlamıştır. İsrail'in ilk Cumhurbaşkanı olmuş Haim Weizmann, dönemin ABD Başkanı Truman ile bir görüşmesinde, Truman'ın Sovyetler Birliği'nin etkisinin artacağından doğan endişelerine, bir Yahudi devletinin kurulması projesinin Filistin'de uygulanmasının, komünist görüşlerin Orta Doğu'ya nüfuz etmesi için bir araç olarak kullanılabileceğine ilişkin korkuları olmadığı şeklinde karşılık vermiştir.⁵³ Weizmann'ın, İsrail'in kuruluş döneminde Doğu Avrupa'dan gelmiş Yahudi göçmenlerin komünist bölgeleri terk eden insanlardan oluştuğunu vurgulaması da, devletin bir komünist ideolojiyle yönetilemeyeceğini göstermiştir. Ayrıca, 1950'lerdeki İsrail'deki seçim sonuçları, komünizmin Yahudi toplumunda çok az popülerlik kazandığı gerçeğini de ortaya koymuştur. Weizmann, eğitilmiş Yahudi köylüler ve vasıflı işçilerin, komünistler tarafından asla kabul edilmeyecek yüksek bir yaşam standardı aramakta olduğunu; komünizm tehlikesinin ise sadece cahil ve kendi başlarına ona direnemeyecek kadar yoksul tabakalarda mevcut olduğunu vurgulamıştır.⁵⁴

Sovyet-İsrail ilişkilerinin gelişmesindeki en önemli engellerden biri, David Ben-Gurion'un Sovyet tarzı komünist ideolojinin İsrail'de uygulanma girişimlerine karşı verdiği mücadelesi olmuştur. Ben-Gurion, Sovyetler Birliği ile ilişki kurmanın pratik sorunlarına ek olarak, ideolojik konularda

⁵³ Harry S. Truman, *Memoirs 1946-1952*, (New York: Da Capo Press, 1986), 158.

⁵⁴ Nikolay Zlobin, "Beliy dom i sozdanie gosudarstva Izrail", *Kontinent* 111, 2002.

uzlaşmayı kabul etmeyen İsraili sol radikallerin muhalefetiyle de karşılaşmıştır. İsrail'deki iç siyasi sorunlar, Sovyetler Birliği ile ilişkilerde ılımlı pragmatik bir yaklaşım ile komünist ideolojinin kategorik olarak reddedilmesi arasındaki çelişkidten kaynaklanan zorlukları büyük ölçüde arttırmıştır. David Ben-Gurion açıklamalarında, Sovyet ideolojik ve siyasi totalitarizmini şiddetle kınamakta ve komünist bloğun Siyonist harekete karşı mutlak düşmanlığından şüphe etmediğini beyan etmekteydi.⁵⁵ Ben-Gurion, Sovyetler Birliği'ni siyasi ve stratejik bağların olmadığı, ancak belirli siyasi durumlarda anlaşmaya varılabilecek tehlikeli bir ideolojik düşman olarak görmüştür.⁵⁶ Aynı zamanda, Ben-Gurion, Sovyetler Birliği ile her zaman bir çatışmadan kaçınılması gerektiğine inanıyordu.

Sovyetler Birliği'nin çabalarına rağmen, Yahudi devletini Ortadoğu'da bir Sovyet ileri karakoluna dönüştürmek stratejisi başarısızlıkla sonuçlanmıştır. İki ülke arasındaki olumlu ilişkiler uzun sürmemiş; ortaklık ilişkileri, Sovyetler Birliği'nin kendi içindeki Yahudi sorunu yüzünden bozulmaya başlamıştır.

1949 yılı Ocak ayında, İsrail'de Kurucu Meclis seçimlerinde sol güçlerin yenilgiye uğramasının ve solcu MAPAM partisi ile Komünistlerin yer almadığı yeni bir hükümetin kurulmasının ardından Kremlin, İsrail hükümetinin Batı'ya yönelik ekonomik bir yönelimle tarafsız bir dış politika izlemeye devam edeceğine ikna olmuştur. Sonuç olarak, Moskova'da İsrail'e ekonomik ve teknik yardım durdurulma kararı alınmış, BM'ye mültecilerin topraklarından sürülen yerli Arap nüfusun eski ikamet yerlerine geri dönmesi için bir karar tasarısı sunulmuş, Sovyet Yahudilerinin İsrail'e göçü yasaklanmış ve ülkede Tel Aviv'in olumsuz tepkisine neden olan Antisemitizm kampanyasını yoğunlaştırmıştır.

Bu durum, dönemin Tel Aviv hükümetinin olumsuz tepkisine ve 1953 başlarındaki diplomatik krize kadar ilişkilerin daha da soğumasına neden olmuştur. Stalin, Sovyet Yahudilerinin vaat edilmiş topraklara göç etme gibi ihtiyaçları olmadığını vurgulamıştır. Ancak Sovyetler Birliği'ndeki Yahudilerin çoğunun kendi devletlerini kurmak ve ayrılmak istediği de bilinmekteydi. Sovyet Yahudileri arasında Siyonist ideolojinin artması, bunu Sovyet anavatanına sadakatsizlik olarak yorumlayan Stalin'i

⁵⁵ Uri Byaler, "Ben-Gurion i vneshnepoliticheskaya orientachia Izrailya v 1948-1956 godakh," A. Epshteyn (haz.), *Stanovlenie Izraelskoy demokratii: Pervoe desyatiletie*, (Tel-Aviv: Israel Open University, 2001), 17-18.

⁵⁶ Giora Goldberg, "Ben-Gurion and Jewish Foreign Policy," *Jewish Political Studies Review*, 3 no.1/2 (1991): 96.

endişelendirmiştir. Sonuç olarak, Amerikan istihbaratı için çalışmakla suçlanmış Yahudilere ülke çapında ayrımcılık politikaları uygulanmıştır.

Aynı zamanda Sovyetler Birliği yetkilileri ülke genelinde Yahudi gazetelerini ve örgütlerini topluca kapatma kararı almış; Yahudi Anti-Faşist Komitesi feshedilmiştir. Sovyetler Birliği'nde bulunan Yahudi entelektüel eliti üyeleri, film yönetmenleri ve yazarların yanı sıra, sadece Yahudi kökenli oldukları için işten çıkarılan sıradan fabrika işçileri de hedef alınmıştır. Stalin, konuşmalarında sıkıca Yahudi karşıtı söylemlere yer vermiş; 1952 yılında yapmış olduğu bir konuşmasında her Yahudi milliyetçisini Amerikan istihbaratının bir ajanı olarak gördüğünü ifade etmiş; Yahudi milliyetçilerin uluslarının ABD tarafından kurtarıldığına inandıklarından dolayı onları eleştirmiştir. Stalin, Yahudi milliyetçilerinin özellikle Sovyetler Birliği'nde doktorlar arasında çok sayıda olduğuna dikkat çekmiş; sonradan bu sözler Yahudilere karşı *Doktorlar Davası*⁵⁷ adı verilen bir baskı dalgasına yol açmıştır. Yahudi doktorların Amerikan istihbaratı adına, Bolşevik Birlik Komünist Partisi Merkez Komitesi Sekreteri Andrei Jdanov'u kasten öldürdüklerine ve diğer SSCB vatandaşlarına kasten yanlış muamele ettiklerine inanılmıştır.

Stalin yönetimindeki Sovyetler Birliği'nde yaşamış Yahudilerin durumu, İsrail'deki SSCB algısının kötüleşmesinde kesinlikle önemli bir rol oynamıştır. Ancak İsrail'in kendisi de jeo-stratejik çıkarları açısından hemen ABD'nin yanında yer almayı tercih etmiştir. Örneğin, Rus göçmenlerden oluşan ve Kudüs'teki ofislerine Stalin'in portrelerini asan Sovyet yanlısı MAPAM partisi, 1949'daki ilk seçimlerde popülerliğinin zirvesindeyken bile oyların sadece yüzde 15'ini alabilmişlerdir.⁵⁸

1950'lere gelindiğinde İsrail, yeniden ABD, İngiltere ve Fransa'dan silah almaya odaklı politika izlemiş; üç devlet tarafından 25 Mayıs 1950'de İsrail'e silah satışına ilişkin bir anlaşmayla, Arap devletlerinin ve İsrail'in, iç güvenliklerini ve meşru öz savunmalarını sağlamak ve bir bütün olarak bölgenin savunmasındaki rollerini yerine getirmek için belirli bir düzeyde

⁵⁷ Dönemin Sovyet lideri Stalin tarafından, çoğu etnik Yahudi'den oluşan doktorların Sovyet liderlerine komplo düzenleme ve öldürme suçundan yargılandığı davalardır.

⁵⁸ Israeli Electoral History: Elections to the 1st Knesset, 25 Ocak 1949, <https://www.jewishvirtuallibrary.org/elections-to-the-1st-knesset-january-1949> (erişim: 20.12.2024).

silahlı kuvvet bulundurmaları gerektiği belirtilmiştir.⁵⁹ 1950'lerin başından itibaren İsrail, Sovyetler Birliği ile ilişkilerinden kademeli olarak uzaklaşmıştır. Bu dönemde Moskova ve Tel-Aviv arasındaki siyasi ve ekonomik bağlar azalmış; iki devlet arasındaki işbirliği narenciye tedarikine kadar indirgenmiştir. Şubat 1953 tarihinde, Stalin hayattayken, Sovyetler Birliği ilk kez Tel-Aviv hükümeti ile diplomatik ilişkilerini kesmiştir.

İsrail'de, Batı dünyası ile bağlantı kurması halinde daha iyi gelişebileceklerine inanılmaktaydı. Savaş sonrası Sovyetler Birliği'nin kendi içinde yeniden inşaya ve kalkınmaya ihtiyacı olduğu için, Kremlin ABD kadar İsrail'e yardım edemeyeceğinin farkında olmuştur. İsrail devletinin kurulması, Arap dünyasını ABD ve Büyük Britanya'ya karşı yöneltilmiş; dönemin Londra hükümeti, Arap dünyasının çıkarlarını koruyamadığı ya da korumak istemediği için eleştirilmiştir. Ayrıca, İsrail'in Batılı devletler ile işbirliği, Arap dünyasını Sovyetler Birliği ile işbirliğine yöneltmiştir. Irak, Mısır, Suriye ve neredeyse tüm Arap dünyasında, 1950'lerde Sovyet ideolojisinin iyi uyum sağladığı Nasyonal Sosyalist fikirler gelişmiş; Mısır ve Suriye kısa sürede Sovyetler Birliği'nin Orta Doğu'daki müttefikleri haline gelmiş ve 1960'lara gelindiğinde Sovyet etkisi Fas ve Arap Yarımadası'ndaki monarşiler dışında neredeyse tüm Arap ülkelerine yayılmıştır. Sovyetler Birliği, 1955'ten itibaren Arap ülkelere büyük miktarda silah tedarik etmeye başlamıştır. Sovyet silahları Araplar tarafından İsrail'e karşı savaşlarda kullanılmış ve Sovyet askeri eğitmenler bu savaşlarda önemli görevler üstlenmişlerdir. Buna rağmen Filistin'de, Sovyetler Birliği büyük bir yabancı müttefik, İsrail ise Arapların suç ortağı olarak hatırlanmıştır. Sovyetler Birliği'nin diplomatik ve askeri yardımı olmasaydı İsrail'in oluşumunun zor olacağı gerçeği ise neredeyse unutulmuştur.

Sonuç

Makalede kullanılmış birincil kaynaklara dayanarak, dönemin Sovyet lideri Stalin'in Filistin'de bir Yahudi devleti kurulması projesine verdiği destek olmadan bu devletin kurulmasının neredeyse imkânsız olabileceği iddia edilebilir. İsrail, 1948'de uluslararası sistemde egemen bir devlet olarak var olabildiğinden ve o tarihte bölgeyi yöneten İngiliz mandası sona erdiğinden, Stalin'in Büyük Britanya ve bölgenin Arap devletlerine karşı

⁵⁹ Shlomo Slonim, "Origins of the 1950 Tripartite Declaration on the Middle East", *Middle Eastern Studies* 23, no.2 (1987):143.

aldığı kararların Sovyetler Birliği için geçici ve İsrail için tarihi bir öneme sahip olduğu söylenebilir.

İkinci Dünya Savaşı sonrasında Büyük Britanya ve ABD'nin Filistin sorununu iki taraflı olarak çözme girişimleri Kremlin'in politikasında değişikliğe yol açmıştır. Stalin, kendisini muzaffer bir komutan olarak gördüğü için jeopolitik çıkarlar elde ederek dünyanın savaş sonrası düzenine katılmak istemiştir. Soğuk Savaş'ın başlaması ve Hitler karşıtı koalisyonun çökmesiyle, Moskova için Büyük Britanya dahil olmak üzere dünyanın dört bir yanındaki etki alanlarından Batılı devletleri çıkarmak acil bir görev haline gelmiştir. Bu kapsamda yorumlandığında, İsrail'in kurulmasının, Sovyetler Birliği'nin Orta Doğu politikalarını şekillendirecek ve amaçlarını gerçekleştirebilecek bir konuma sahip olabileceği düşünülmüştür.

Tarihsel olarak değerlendirildiğinde, Siyonist ve Komünist ideolojiler arasındaki düşmanlığın arka planında Sovyetler Birliği'nin İsrail'e desteği istisnai bir durum olmuştur. Haziran 1948'de Moshe Sharet'in de ifade ettiği gibi, İsrail'in kurulmasına ilişkin Sovyetler Birliği politikası, Balfour Deklarasyonu'ndan geçen zaman diliminde Siyonizm ve Yahudi halkına karşı dünyada meydana gelmiş en devrimci değişiklik olarak tanımlanabilirdi. Buna rağmen, Sovyetler Birliği'nin politikası hiçbir şekilde Siyonist Yişuv liderliğinin yaklaşımıyla aynı olmamıştır. Bu farklılık da nihayetinde Soğuk Savaş'ın sonraki yıllarında İsrail'in Sovyetler Birliği'nden uzaklaşarak ABD yanında yer almasıyla sonuçlanmıştır.

Böylelikle, Sovyetler Birliği'nin İsrail devletinin kuruluşunda kilit bir rol oynadığı söylenebilir. Bunu birkaç faktöre bağlı olarak yorumlayabiliriz. Öncelikle, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ABD'nin güçlenen konumu ve Sovyetler Birliği'nin Orta Doğu'da bu sürece karşı çıkma arzusu, Moskova'nın böyle bir politikaya neden ihtiyaç duyduğunu açıklamaktadır. İkincisi, Sovyetler Birliği'nde Filistin'de ulusal bir Yahudi devletinin kurulmasını aktif olarak destekleyen bir Yahudi diasporasının varlığı da önemli bir faktör olarak gösterilebilir. Üçüncüsü, bir Yahudi ulus-devletinin kurulması Sovyetler Birliği'nin ulusal çıkarlarına uygundu ve hem Ortadoğu'da hem de dünya çapında nüfuzunu genişletme amacına hizmet etmiştir.

Aynı zamanda, Filistin sorununun çözümüne yönelik Sovyet yaklaşımı iki ilkeye dayanıyordu: Birincisi, Yahudi halkının Filistin'le olan bağının tanınması, ikincisi ise Yahudi halkının Filistin'de, on binlerce Yahudi

mülteciyi içine alabilecek kendi devletini kurma hakkının tanınması. Sovyetler Birliği'nin Büyük Britanya'yı Orta Doğu'dan çıkarmaya yönelik ilgisi, Yahudilerin Filistin'de bağımsız bir devlet kurma arzusuyla örtüşmüştür.

Kaynakça

- Bauer, Yehuda. "Was it the Nazis' Original Plan?" *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 450 (1980): 35-45.
- Bogdanov, Vladimir. "Izrail'skiy spetsnaz." *Rossiyskaya Gazeta*, 26 Kasım 2011. <https://rg.ru/2011/11/26/specslujba-site.html> (erişim: 20.12.2024).
- Byaler, Uri. "Ben-Gurion i vneshnepoliticheskaya orientachia Izrailya v 1948-1956 godakh." *Stanovlenie Izrail'skoy demokratii: Pervoe desyatiletie*, haz. A. Epshteyn. Tel-Aviv: Israel Open University, 2001.
- Daurov, R. "Diplomatische otnosheniya s Izraelem. Doroga dlinnoyu v 15 let." *Mirovaya ekonomika i Mejdunarodnie otnosheniya* 11 (2006).
- "Evrei SSSR nakanune voyni. Vostochnie i zapadnie territorii." *The World Holocaust Remembrance Center*. www.yadvashem.org/ru/holocaust/ussr/prewar-ussr.html (erişim: 15.12.2024).
- Geldman, Ardie. "Israel's Independence Day: A pile on of miracles." *The Jerusalem Post*. 25 Nisan 2023, <https://www.jpost.com/opinion/article-740168> (erişim: 17.12.2024).
- "German occupation and alliances". *The Holocaust Explained*. <https://www.theholocaustexplained.org/life-in-nazi-occupied-europe/occupation-case-studies/>. (erişim: 15.12.2024).
- Goldberg, Giora. "Ben-Gurion and Jewish Foreign Policy". *Jewish Political Studies Review* 3(1/2) (1991): 91-101.
- Gorodetsky, Gabriel. *The Maisky Diaries: Red Ambassador to the Court of St. James's*. New Haven: Yale University Press, 2015.
- Gorodetsky, Gabriel. "The Soviet Union's role in the creation of the state of Israel." *Journal of Israeli History* 22/1 (2003): 4-20.
- Israeli Electoral History: Elections to the 1st Knesset. 25 Ocak 1949. <https://www.jewishvirtuallibrary.org/elections-to-the-1st-knesset-january-1949> (erişim: 20.12.2024).
- "Izrail v obmen na bombu: vskrilis sekreti sovetsko-amerikanskoy yadernoy gonki." *Moskovskiy Komsomolets*. 17 Temmuz 2019.

<https://www.mk.ru/social/2019/07/17/izrail-v-obmen-na-bombu-vskrylis-sekrety-sovetskoamerikanskoy-yadernoy-gonki.html> (erişim:18.12.2024).

“Kak Stalin sozdaval Izrail. Zachem SSSR ponadobilsa evreyskiy platsdarm?” *Argumenti i Fakti*, 20 Ekim 2021.

https://aif.ru/society/history/kak_stalin_sozdaval_izrail_zachem_ssr_ponadobilsya_evreyskiy_placdarm (erişim: 18.12.2024).

Kochavi, Arie J.. “The Struggle against Jewish Immigration”* *Middle Eastern Studies* 34/3 (1998): 146-167.

Kramer, Martin. “Who Saved Israel in 1947?”. *Washington Institute*. 6 Kasım 2017. <https://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/who-saved-israel-1947> (erişim: 19.12.2024).

Kupovetskiy, Mark. “Lyudskie poteri evreyskoqo naseleniya v poslevoennikh granitsakh SSSR v godi Velikoy Otechestvennoy voyni”. *Vestnik Evreyskoqo universiteta* 2(9), 1995.

Liang, Yuen-li. “The Palestine Commission”. *The American Journal of International Law* 42/3 (1948): 649-656.

Lockwood, John. “Recognition of Israel” *The American Journal of International Law* 42/4 (1948): 620-627.

Markedonov, Sergey. *Turbulentnaya Evraziya*. Moskova: Academia, 2010.

Meir, Golda. *My Life*. London: Weidenfeld & Nicolson, 2023.

“Neschastniy sluchay: smert Solomona Mikhoeisa” *BBC*, 13 Ocak 2018. <https://www.bbc.com/russian/features-42670305> (erişim: 15.10.2024).

Nosenko, Tatyana V. “Politika SSSR i SSHA po voprosu sozdaniya gosudarstva Izrail (1945-1948)”. *Vestnik* (2016): 55-89.

Obsujdenie Palestinskogo Voprosa. Sto Dvadtsat Pyatoe Plenarnoe Zasedanie OON. 26 Kasım 1947,

<https://documents.un.org/doc/undoc/gen/ng9/117/03/pdf/ng911703.pdf> (erişim:16.12.2024).

Schwarz, Solomon M. *Evrei v Sovetskom Soyuze s nachala Vtoroy Mirovoy voyni, 1939-1965*. New York: American Jewish Labor Committee, 1966.

Slonim, Shlomo. “Origins of the 1950 Tripartite Declaration on the Middle East”. *Middle Eastern Studies* 23/2 (1987). 135-149. <https://www.jstor.org/stable/4283168?seq=9> (erişim: 10 Ekim 2024)

- Sovetsko-İzrailskie Otnosheniya (1941-1953)*. Cilt 1. Moskova: Mejdunarodnie Otnosheniya, 2000
- Shterenshis, Michael. *Istoriya Gosudarstva Izrail*, Hertseliya: Isradon, 2005.
- Sudoplatov, Pavel A. *Razvedka i Kreml: Zapiski nejelatelnoqo svidetelya*. Moskova: Geya, 1996.
- "The Question of Palestine"* *UN General Assembly Resolution 181*. 28 Kasım 1947, www.un.org/unispal/document/auto-insert-185393/ (erişim: 16.12.2024).
- Telegramma ministra inostrannikh del Izrailya M. Shertoka ministru inostrannikh del SSSR V.M. Molotovu. 15 maya 1948 g. *Mejdunarodnaya Jizn* 10 (1998). <https://docs.historyrussia.org/ru/nodes/277323-telegramma-ministra-inostrannyh-del-izrailya-m-shertoka-ministru-inostrannyh-del-sssr-v-m-molotovu-15-maya-1948-g>
- Trotsky, Lev. "On the Jewish Problem" *Fourth International* 6 (12), 1945, <https://www.marxists.org/history/etol/newspape/fi/vol06/no12/trotsky.htm> (erişim: 18.12.2024).
- Truman, Harry S. *Memoirs 1946-1952*. New York: Da Capo Press, 1986.
- Yitzhak, Arad. *Unichtojenie evreev SSSR v godi nemetskoy okkupatsii (1941-1944)*. Kudüs: Tarbut, 1991.
- Vorobev, Valeriy. "Gertsliyskaya konferentsiya v Yerusalime." *Mejdunarodnaya Jizn* 6 (2008).
- Zlobin, Nikolay. "Beliy dom i sozдание gosudarstva Izrail". *Kontinent* 111 (2002). <https://magazines.gorky.media/continent/2002/111/belyj-dom-i-sozдание-gosudarstva-izrail.html> (erişim: 15 Eylül 2024).

Extended Summary

The Soviet Union's diplomatic support for the establishment of a Jewish state in Palestine at the United Nations General Assembly (UNGA) meetings after the Second World War was complemented by its *de-jure* recognition of Israel as the first state. Prior to the establishment of Israel, the Soviet Union focused on two main options for the solution of the Palestinian question. The first option was the establishment of a united federative Arab-Jewish state with equal rights for both ethnic groups; the second option was the division of Palestine into two independent states, Jewish and Arab. The Soviet Union's diplomatic support for Israel continued with military assistance in the first war between Israel and the Arab states. However, these relations did not last

long, and in the early 1950s the Tel-Aviv government improved its relations with the Western powers, resulting in a crisis that led to the termination of diplomatic relations between Moscow and Tel-Aviv in 1953. The article discusses why the Soviet Union needed the establishment of an Israeli state in the Palestinian territories, what kind of diplomacy it pursued in this process, and the processes that led to the events that caused the diplomatic crisis between Moscow and Tel-Aviv. In particular, the role of Soviet diplomacy in the post-World War II period, both in the Kremlin and at the UN, is discussed. In particular, the article examines the period from the establishment of Israel to the diplomatic crisis in Moscow-Tel-Aviv relations in 1953. The article also analyzes how the Kremlin approached the issue using Soviet and Russian sources and aims to contribute to the Turkish literature.

Based on the sources used in this article, it can be argued that without the support of the then Soviet leader Stalin for the project of establishing a Jewish state in Palestine, the establishment of this state would have been almost impossible. Since Israel was able to actually exist as a state in the international system in 1948 and the British mandate governing the region had ended by then, Stalin's decisions against Great Britain and the Arab states of the region had a temporary significance for the Soviet Union and a historical significance for Israel.

After the Second World War, attempts by Great Britain and the United States to resolve the Palestinian question bilaterally led to a change in the Kremlin's policy. Since Stalin saw himself as a victorious commander, he wanted to participate in the post-war reorganization of the world by acquiring geopolitical interests. With the onset of the Cold War and the collapse of the anti-Hitler coalition, it became an urgent task for Moscow to expel imperialist states, including Great Britain, from their spheres of influence around the world. In this context, it was thought that Israel, which was planned to be established in order to realize the Kremlin's goals, could be in a position to shape the Soviet Union's Middle East policies.

Historically speaking, against the background of the hostility between Zionist and Communist ideologies, the Soviet Union's support for Israel was exceptional. As Moshe Sharet stated in June 1948, the Soviet Union's policy towards the establishment of Israel could be described as the most revolutionary change that had occurred in the world towards Zionism and the Jewish people in the period since the Balfour Declaration. Nevertheless, the Soviet Union's policy was by no means identical to the approach of the

Zionist Yishuv leadership. This difference ultimately resulted in Israel's turning away from the Soviet Union and siding with the United States in the later years of the Cold War.

Thus, it can be said that the Soviet Union played a key role in the creation of the state of Israel. This can be interpreted in terms of several factors. First, the strengthening position of the United States after the Second World War and the Soviet Union's desire to oppose this process in the Middle East explain why Moscow felt the need for such a policy. Secondly, the existence of a Jewish diaspora in the Soviet Union that actively supported the establishment of a Jewish national state in Palestine was also an important factor. Third, the creation of a Jewish nation-state was in the Soviet Union's national interests and served the purpose of expanding its influence both in the Middle East and worldwide.

At the same time, the Soviet approach to the solution of the Palestinian question was based on two principles: First, recognition of the Jewish people's connection to Palestine, and second, recognition of the right of the Jewish people to establish their own state in Palestine, which could include tens of thousands of Jewish refugees. The Soviet Union's interest in getting Great Britain out of the Middle East coincided with the Jewish desire for an independent state in Palestine.

MAKALE | ARTICLE

Başlık | Title: Gazze’de Aşiretler, Hamulalar ve Önemli Aileler

DOI: <https://doi.org/10.34230/fiad.1529739>

Yazar | Author, ORCID, Google Scholar ID:

Mehmet Erkan Kılıoğlu, 0000-0002-3146-2609

Kaynakça | Reference:

Kılıoğlu, Mehmet Erkan. “Gazze’de Aşiretler, Hamulalar ve Önemli Aileler.” *Filistin Araştırmaları Dergisi*, no. 16 (2024): 69-91.

Makale Türü | Article Type: Araştırma Makalesi | Research Article

Gönderilme Tarihi | Submission Date: 07.08.2024

Kabul Tarihi | Acceptance Date: 29.12.2024

Yayın Tarihi | Publication Date: 31.12.2024

DİZİNLER & VERİTABANLARI | INDEXES & DATABASES

DİZİNLER & VERİTABANLARI |

INDEXES & DATABASES



BAĞLANTILAR |

LINKS



Mehmet Erkan Kılhoğlu *

Gazze’de Aşiretler, Hamulalar ve Önemli Aileler

Öz: Filistin toplumunda Aşiret, Hamula (Boy) ve büyük ailelerin zaman zaman etkinlikleri azalsa da, genelde önemli bir informal sosyal yapı veya kurum olarak var olmaya devam etmiştir. Bu durumu, 1948 yılında başlayan ve bölgeyi siyasi, sosyal, iktisadi ve demografi olarak kökten değiştiren, 20. yüzyılın kalan kısmında ve 21. yüzyılın ilk çeyreğinde hala var olan savaş hali desteklemiştir. Formel bir devlet yapısının 1948 yılında yaşanan büyük göç (*En-Nakba*) sebebiyle teşekkül ettirilmediği Filistin toplumunda bu geleneksel, hatta feodal dönemin mirası olarak görülen sosyal kurumlar bireylere, aile ve toplulukların güvenlik ihtiyacına cevap vermiş, sunduğu yardımlaşma imkânları ile refahın sağlanması ve dağıtımı, hatta eş bulma gibi destekler sunmuştur. Tüm bu sayılanlar bu zorlu dönemlerde varlığını sürdürebilmek için oldukça gerekli olan kurumlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Filistin’in bir parçası olan Gazze’de de bu sosyal kurumlar Osmanlı İdaresi döneminde de var olmuştur. Osmanlı devlet idaresi, aralarında Türkmen ailelerinin de bulunduğu bu yapıyı bölgeyi idare etmede kullanmıştır. Bu sistemi daha sonra İngiliz sömürge idaresi de kullanmaya çalışmıştır. Bu çalışmada işte bu önemli bir faktör olarak var olan bu sosyal yapılara, Gazze’deki aşiret, boy ve aile kan bağı ilişkilerine değinilecektir.

Anahtar Kelimeler: Filistin, Gazze, Aşiret, Hamula, Türkmen.

Tribes, Hamulas and Notable Families in Gaza

Abstract: Although the influence of the Tribe, Hamula (clan) and notable families within the Palestinian society has decreased from time to time, it has generally continued to exist as an important informal social structure or institution. This situation was supported by the state of war that started in 1948 and radically changed the region politically, socially, economically and demographically, and which still exists in the remainder of the 20th century and the first quarter of the 21st century. In the Palestinian society, where a formal state structure was not established due to the great migration wave (*En-Nakba*) in 1948, social institutions, which were seen as the legacy of this traditional, even feudal period, responded to the security needs of individuals, families and communities, and provided and distributed welfare with the cooperation opportunities they offered. All of these are essential to survive in harsh

* Doç. Dr., Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Sbf Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, mehmeterkan@comu.edu.tr, orcid: 0000-0002-3146-2609.

times. These social institutions in the Palestine region also existed during the Ottoman Administration, and the Ottoman Empire used this structure, including Turkmen families, to administer the region. Later, the British colonial administration also tried to use this system. In this study, these social structures, the tribal, clan and family relations within the Palestinian society will be analyzed.

Keywords: Palestine, Gaza, Tribe, Hamula, Turkmen.

Giriş

Sosyal Bilimlerde teoriler genellikle bir toplumun tecrübeleri veya bir sosyal sistemden diğerine geçişte yaşanan dönüşümlerden çıkarılan derslerden etkilenmekte, bu esnada da Radnitz'in ifadesiyle Modernizm konusuna bir atıfta bulunma ihtiyacı duyulmaktadır.¹ Bunun sonucunda da bu kapsam dışında kalan konular geleneksel, eski, geçmişte kalmış, demode argümanlar, konular veya sistemler olarak değerlendirilmektedir. Ancak dikkatlerden kaçmaması gereken nokta, gerek Modernleşme gerekse de onunla irtibatlandırılan siyasi, sosyal kurumları açıklayan tek ve bütünlük bir teori yoktur. Bu yapıları açıklamak adına sadece formel sistemleri değil informal sistemleri de denkleme dahil etmek gerekebilmektedir. Bu informal yapılar/mekanizmalar gelenek, âdet, örf, sosyal normlardır ve toplumları ve sosyal yapıları ve süreçleri anlamada ve değerlendirmede yardımcı olmaktadır. Zikredilen bu informal yapılar, çalışmada değinilecek olan aşiret, hamula ve önemli ailelerdir. Resmi kurum, sosyal ve siyasi yapıların eksikliği sebebiyle ortaya çıkan spesifik durumlarda özellikle etkili olmaktadır. Bu kapsamda bu yapılardan düzenleyici bir güç görevi görmeleri de beklenmektedir. Tüm bu yapılar bireylerin ihtiyacını duyduğu güvenlik, istikrar, toplumsal dayanışma ile sosyal normları sağlamaktadır.²

İdeal bir modern toplumda çıkarların meşru yollardan maksimize edilmesine imkân veren yollardan biri de siyasettir. Ancak bazı toplumların kendi özel şartları veya yaşadıkları spesifik olaylar sebebiyle bu yol tam olarak işlemeyebilmektedir. O zaman da bu boşluğu, bu çalışmada değinilecek olan aşiret, aile bağları gibi informal yapılar doldurmaya çalışmaktadır. Arap toplumlarında bu türden yapılar hayatın her alanında olduğu gibi siyasette de oldukça etkin olabilmektedir. Zira formel ve informal

¹ Scott Radnitz, "Informal Politics and State," *Comparative Politics* 43, no. 3, (2011): 351-371.

² Gretchen Helmke ve Steven Levitsky, *Informal Institutions and Democracy: Lessons from Latin America*, (Baltimore: Johns Hopkins University Press, 2006).

yapılar arasındaki irtibat ve koordinasyonun normal siyasi sürece göre daha hızlı sonuca ulaşılmasını sağlayacağı yaygın bir kanı halini almıştır.³

Bu çalışmada Filistin toplumunun bir parçası olarak siyasi ve sosyal yapıda etkili olan, zaman zaman etkisi yaşanan gelişmelerle irtibatlı olarak artan, Gazze’deki Aşiretler, Hamulalar ve Önemli Aileler konusuna dikkat çekilmeye çalışılacaktır. Filistin, Gazze örneğinde de bu durumun ayırında olmak önemli görüldüğü için bu konu hakkındaki görüşlerin de kritik edilmesi sonucun da bir çalışmanın ortaya çıkarılması önemli görülmüştür. Bu informal sosyal yapılar oldukça uzun bir süredir Filistin toplumunda etkili olmaktadır. Düzen, istikrar sağlayıcı alternatif bir sistem olarak ihtiyaç duyulduğu zaman devreye giren alternatif bir sistem olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu yüzden bu çalışma, gerekli literatür taraması yapıldıktan sonra kaleme alınmıştır. Çalışma için özellikle İngilizce kaynaklara başvurulmuştur. Konu önemli görülmüştür zira 1948 yılında yaşanan büyük göç ile Filistin toplumu sosyal, kültürel ve siyasi olarak istikrarsızlaştırılmıştır. Bunun sonucunda ortaya çıkan kaotik ortamda var olabilmek için akla gelen ilk çözümlerden birisi kan bağına dayalı geleneksel akrabalık ilişkileri olmuştur. Ancak bu bağlar da yaşanan göç ve yerinden edilme nedeniyle kesintiye uğradığı için bulunan çözüm kan bağına dayalı ilişki sisteminin kapsamının genişletilmesi ve şartlarının esnetilmesi yönünde olmuş, aynı yerden gelme de bir hısımlık kriteri haline gelmiştir. Bu durum özellikle Gazze’de etkili olmuştur. İsrail’in Gazze Şeridi ile Batı Şeria’yı birbirinden koparma ve izole etme çabası bu durumu daha belirgin hale getirmiştir. İşte bu çalışmada bu konulara dikkat çekilmeye çalışılacaktır.

1. Gazze Şeridi ve Toplumsal Yapısı

Gazze Şeridi’nin büyük bir kısmı tarıma ve hayvancılığa uygun olmayan kumlu arazilerden müteşekkildir. Dag Tuasdad’a göre geleneksel Arap köylüsü (*Fellah*) yerleşimleri bölgede sayıca azdır.⁴ Mevcuttakiler de Filistin havalisindeki en fakir olan yerleşimlerdir zira yukarıda da ifade edilmiş olduğu üzere arazi tarıma pek elverişli değildir. Fellahların büyük kısmı bölgenin iki önemli ve eski şehri olan Han Yunus ve Gazze merkezde

³ Gretchen Helmke ve Steven Levitsky, “Informal Institutions and Comparative Politics: A Research Agenda,” *Perspectives on Politics* 2, no. 4 (2004):725-740.

⁴ Mustafa Öksüz ise *Şam Eyaleti’nin Güney Sancaklarında (Filistin) Nüfus XVI. Yüzyıl* adlı çalışmasında bu durumun tam aksini savunmaktadır. Daha fazla bilgi için bkz. Mustafa Öksüz, *Şam Eyaleti’nin Güney Sancaklarında (Filistin) Nüfus XVI. Yüzyıl* (Ankara, Sonçağ Akademi, 2023).

kaindirler. Onlara hatırı sayılır miktarda yerleşik hayata geçmiş olan Bedeviler de eşlik etmektedir.⁵

1948 yılında sayıları 160.000'den fazla olan Filistinli toplam yüzölçümü 365 km2 olan Gazze Şeridi'ne göç etmek zorunda kalmış ve bölgenin yerlilerinin 1/3 oranında azınlıkta kalmasına sebep olmuştur.⁶ Göçmen akını Gazze Şeridi'nin sosyal yapısını hızla değiştirmiştir. Bunun sonucunda bu bölgede üç farklı sosyal grup ortaya çıkmıştır. Bunlar: köylüler (*Fellahin*), bedeviler ve şehirlilerdir (*Mudun*).⁷ Bu üç grubun da kendine has kültürel pratikleri vardır. Ancak ortak kan-akrabalık bağı, ideolojik ve örgütsel ortak paydalar aralarındaki farklılıkların büyümesini engellemiştir. Aksine sürekli yaşanan İsrail baskısı ve saldırganlığı bu grupların birbirine yaklaşmasını ve aralarındaki geçişlerin hızlanmasını sağlamıştır.⁸

Akrabalık ilişkileri ve aşiret yapılanması içinde dikkati çeken kavramlardan birisi de İbni Haldun'un da eserlerinde değinmiş olduğu *asabiye* olgusudur. Güçlü grup içi dayanışmaya atıfta bulunan bu kavram, ek olarak ortak sorumluluk duygusu ve baba tarafından yürüyen soy bağı ve akrabalık ilişkisi ve grup içinden evlenmeyi de bünyesinde barındırmaktadır.⁹ Sosyal örgütlenme iç içe geçmiş halkalar şeklindedir. En dıştaki halka "Kabile"; onun içindeki "hamula veya aşiret; onun içinde "büyük aile (*dâr, beyt*) ve en içte hâne (*usra*) bulunmaktadır.¹⁰ Yerleşik-göçebe ayrımı isimlendirmede karşımıza çıkmaktadır. Fellahin ve Mudun, hamule ile irtibatlandırılırken, bunun göçebelerdeki karşılığı aşiret olmaktadır. Ancak hepsi aynı onur-şeref temelli ahlak kurallarına tabi olduğu için ortak bir

⁵ Dag Tuastad, " Hamas and the Clans: From Islamisation of Tribalism to Tribalization of Islamism?" *Third World Thematics: A TWQ Journal* 6, no. 1-3 (2021): 90-91.

⁶ Sara Roy, *The Gaza Strip: The Political Economy of De-development* (Washington, D.C: Institute for Palestine Studies, 1995), 24.

⁷ Dror Ze'evi, *Clans and Militias in Palestine Politics*, Crown Center for Middle East Studies Brief, No. 26 (Waltham, MA: Brandeis University, 2008), 3.

⁸ Tuastad, " Hamas and the Clans," 91.

⁹ Emmanuel Todd, *The Explanation of Ideology: Family Structures and Social Systems* (New York: Blackwell Publishing, 1985), 113; Ladislav Holy, *Kinship, Honour, And Solidarity: Cousin Marriage in the Middle East* (Manchester: Manchester University Press, 1989); Fâlih ' Abd Al-jabbâr ve Hosham Dawod, *Tribes And Power: Nationalism and Ethnicity tn The Middle East* (Londra: Saqi, 2003), 73.

¹⁰ Halim Barakat, *The Arab World: Society, Culture, and State* (Los Angeles: University of California Press, 1993), 50-51. Ayrıca bkz. Daniel G. Bates ve Amal Rassam, *Peoples and Cultures of the Middle East* (New Jersey: Prentice-Hall, 2001), 276; Pierre Bonte, *Nationalism and Ethnicity in the Middle East* (Londra: Saqi Books, 2003), 59.

paydada buluşulabilmektedir. Yalnız Bedevilerin ek bir örf adı verilen kendilerine has ve özel bir adalet sistemleri vardır.¹¹

Filistin topraklarında 1948 yılında yaşanan göçle karmaşıklaşan Gazze’nin sosyal yapısı, göçmenlerle, yerleşik vatandaşlar (*Muvatinun*) arasında yaşanan kültürel farklılıkla yüzleşmek zorunda kalmıştır. Bu farklılıkları kullanabileceğini düşünen İsrail yönetimi hemen her fırsatta bu durumu suiistimal etmeye çalışmıştır. Sayılarının göçmenlerin 1/3’i olması nedeniyle Muvatinun ilk başlarda varlığını, haklarını ve kazanımlarını korumak için kendi içine kapanık bir topluluk halini almıştır.¹² Tüm bu sayılanlar sebebiyle Constantine Zureyk “The Meaning of Disaster” adlı eserinde Arap toplumlarının feodalizm, hizipçilik, kadercilik ve hurafelerden kurtulması gerektiğini ifade etmiştir ve bu eseri Filistinli gerilla liderlerini derinden etkilemiştir.¹³ Zira eski sosyal yapıya, akrabalık ilişkilerini merkeze alan sisteme ve bunlara temel olan örf ve adetlere dönmenin Filistin bağımsızlık hareketini sekteye uğratacağı ve parçalayacağından endişe edilmiştir.¹⁴ Millet olabilmek adına bu ayrımların sona erdirilmesi gerekmektedir. Ancak yaşanan büyük göçmen akını ve ortaya çıkan göçmen kampları düzenin sağlanması ihtiyacını doğurmuştur. Filistin bağımsızlık hareketi ve silahlı direnişi bu duruma ilk başlarda bir çözüm bulamamıştır. Ortaya çıkan bu güç boşluğunu ise başkaca bir alternatif olmadığı için geride bırakılmak istenen geleneksel sosyal düzen ve kurumlarla; örf ve adet hukuku doldurmuş ve ihtiyaç duyulan düzeni sağlamaya çalışmıştır.¹⁵

¹¹ Deborah Isser (Ed.), *Customary Justice and the Rule of Law in War-torn Societies* (Washington, D.C: US Institute of Peace Press, 2011).

¹² Dag H. Tuastad, “The Organization of Camp Life: The Palestinian Refugee Camp of Bureij, Gaza,” in *Constructing Order: Palestinian Adaptations to Refugee Life*, eds. Are Hovdenak, Jon Pedersen, Dag H. Tuastad ve Elia Zureik (Oslo: Fafo, 1997), 103-156.

¹³ Constantine K. Zurayk, *The Meaning of the Disaster*, trans. Bayly Winder. (Beirut: Khayat's College Book Cooperative, 1956) ; Helga Baumgarten, “The Three Faces/Phases of Palestinian Nationalism, 1948-2005,” *Journal of Palestine Studies* 34, no. 4 (2005): 28.

¹⁴ Kitty Warnock, *Land Before Honour: Palestinian Women in the Occupied Territories* (New York: Macmillan International Higher Education, 1990), 23; Julie M. Peteet, *Gender in Crisis: Women and the Palestinian Resistance Movement* (New York: Columbia University Press, 1992), 187.

¹⁵ Gideon M. Kressel, “Haqq Akhu Manshad: Major and Minor Wrongs and Specialized Judges among the Negev Bedouin,” *International Journal of Middle East Studies* 25, no. 1 (1993): 17-31.

Frank H. Stewart, “Customary Law among the Bedouin of the Middle East and North Africa,” in *Nomadic Societies in the Middle East and North Africa: Entering the 21st Century*, ed. Dawn Chatty (Leiden: Brill, 2006), 239-279; Lynn Welchman, “The Bedouin Judge, the Mufti, and the Chief Islamic Justice: Competing Legal Regimes in the Occupied Palestinian Territories,” *Journal of*

1967 Altı Gün Savaşı sırasında İsrail, Gazze'yi ve Batı Şeria'yı işgal etmiştir. İsrail, daha önce 1956 yılında yaşanan Süveyş Krizi sırasında da Gazze'yi ele geçirmiştir ancak burada siyasi ve askeri şartlar sebebiyle kalıcı olamamıştır. 1967 yılında yaşanan işgal, bölgede aşiret ve hamula tarzı geleneksel örgütlenmelerinin önemini arttırmış ve güçlenmelerini sağlamıştır.¹⁶ Zira Filistin silahlı direnişi, dolayısıyla cebri güçle düzen tesis edebilecek en önemli örgütler yaşanan işgal sonrasında Lübnan ve Ürdün'e çekilmek zorunda kalmıştır. Bu çekilme bölgedeki güç ve iktidar boşluğunu daha da arttırmıştır.¹⁷ Bu güç boşluğunu doldurmak için örfi hukuk ve adetlerin uygulaması yaygınlaştırılmıştır. Bunun da en önemli sebebi Filistinlilerin İsrail askeri ve hukuki sistemini tanımayı reddetmeleridir. Bir anlaşmazlık durumunda İsrail askeri ve adli makamlarına gitmek ve onların varlığını tanımak yerine bir Bedevi Mahkemesi'ne gidilmesi tercih edilmiştir. Bu yaklaşım ve tercih, hem işgalci güce meşruiyetinin tanınmadığı mesajı verilmesi hem de Filistinli olmanın, Filistin'in bağımsızlığı için savaşıma isteğinin ilanı ve önemli bir pasif direniş yolu olarak görülmüştür. Bu tercih sonucunda örfi hukuk uygulamaları Birinci İntifada sırasında (1987-1993) oldukça güçlenmiştir.¹⁸

Gazze ve Batı Şeria'da, Filistin toplumu içinde üç tür sosyolojik grup yapılanması vardır: Aşiretler, boylar ve önemli-büyük aileler. Bu üç tür sosyal yapılanma da aile bağları, davranış kalıpları ve kültürel ilişkiler noktasında benzer özelliklere sahiptir. Bunları sırasıyla açıklamak uygun olacaktır. Bu gruplardan ilki olan aşiretler, Filistin toplumu içerisinde en önemli ve en az politize olmuş sosyal yapıdır. Bu aşiretler çoğunlukla göçebe veya yarı göçebe Bedevilerin soyundan gelmektedir. Günümüzde Filistin'deki aşiretlerin çok azı yarı göçebe haldedir. Zira Filistinlilerin çoğu yerleşik hayata geçmiş ve ziraatla iştigal eder hale gelmiştir. Bu dönüşümü 20. yüzyılda Ortadoğu'da yaşanan olaylar daha da hızlandırmıştır. Yaşanan göçler ve demografik

Palestine Studies 38, no. 2(2009): 6-23; Gideon M. Kressel ve Khalil Abu-Rabi'a, "Badal Marriages among the Negev Bedouin: 'Urf, Shar'ia and State Law," *Anthropology of the Middle East* 6, no. 2 (2011): 68-93.

¹⁶ Ze'evi, "Clans and Militias", 3.

¹⁷ Baruch Kimmerling ve Joel S. Migdal, *The Palestinian People: A History* (Cambridge: Harvard University Press, 2003), 275.

¹⁸ D. Khalidi vd., *Informal Justice: Rule of Law and Dispute Resolution in Palestine* (Birzeit: Birzeit University, 2006), 36.

Erling Lorentzen Sogge, "The Factionalization of Palestinian Customary Justice: Sulh Politics in the Balata Refugee Camp," *Third World Thematics: A TWQ Journal* 6, no. 1-3 (2021): 105-122.

değişiklikler nedeniyle daha önce yaşanan bölgelerde göçebe bir şekilde yaşama imkânı kalmamıştır. Arap toplumlarında genelde kuvvetli olan aşiret bağları Filistinliler arasında nispeten zayıflamıştır. Bu yüzden Filistinliler geleneksel Arap toplumlarından daha farklılaşmış bir yapı sergilemektedir.¹⁹

Gazze’deki aşiretler 6 saff-aşiret birliği şeklinde örgütlenmiştir. Bunlar sırasıyla: Hayavat, Tarabin, Tayaha, İcbara, Azazma ve Cahalin’dir. Her saff’ta en az bir düzine aşiret bulunmaktadır. Batı Şeria’daki aşiretler coğrafi açıdan izole haldedirler ve çoğunlukla Halilülrahman’ın doğusundaki dağlık bölgede meskûndurlar. Bununla birlikte Kudüs’ün doğusunda ve Ürdün Nehri’nin batı kıyısında bazı küçük aşiretler de bulunmaktadır. Genel olarak Batı Şeria bölgesindeki aşiretler tarıma elverişli olmayan bölgelerde yaşamaktadırlar.²⁰

İkinci grup olan hamulalar ise 2000 yılında yaşanan İkinci İntifada sırasında önem daha fazla kazanmıştır.²¹ Hamulalar genellikle birkaç büyük aileden oluşmaktadır. Bu aileler çoğunlukla aynı soydan ve atadan gelmektedir. Boy asabiyesi 1948 ve sonrasında yaşanan göçler (Nakba) sonrasında gücünü kaybetmiştir. Aynı boydan gelen aileler ve haneler farklı kamplara dağılmıştır.²²

Bir diğer önemli sosyal grup olan büyük aileler ise şunlardır: Hüseyini, Neşâşibi, Decânî, Abdü’l-Hadi, Tukan, Nablusi, Huri, Temimi, Hatip, Cabari, Masri, Kan’an, Şak’a, Berğuti, Şavva, Rayyis vb. Bu aileler 1980’li yıllara kadar Filistin bağımsızlık hareketini yönlendirmiştir. Osmanlı yönetimi de idare için bu ailelere dayanmıştır.²³ Bu ailelerin hemen hepsi Arap değildir, bir kısmı Türk kökenlidir ve varlıkları Osmanlı döneminden önceye dayanmaktadır. Zira Ortadoğu bölgesinde Anadolu’ya yakın Irak ve Suriye başta olmak üzere, Lübnan ve Ürdün havalisinde de Türk-Türkmen aşiretleri var olmuştur.²⁴ Irak’taki Türk varlığı, Musul-Kerkük Meselesi, Suriye’deki

¹⁹ Glenn E. Robinson, “Palestinian Tribes, Clans, and Notable Families,” *Strategic Insights* 7, no. 4 (2008).

²⁰ Robinson, “Palestinian Tribes”.

²¹ Ze’evi, “Clans and Militias”, 3.

²² Robinson, “Palestinian Tribes”.

²³ Ze’evi, “Clans and Militias”, 3.

“Osmanlı Devleti’nin özellikle Suriye topraklarında bu tür ailelerin gereğinden fazla güç kazanmasının en önemli sebeplerinden birisi de merkezi idarenin zayıf olmasıdır.” Muttalip Şimşek, “Osmanlı Dönemi’nde Kudüs’ün Tanınmış Ailelerinden Hüseyinler,” *Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, no. 8 (2019): 41.

²⁴ Öksüz, *Şam Eyaleti’nin Güney Sancaklarında*, 47-79.

Türkler ise Halep ve Suriye İç Savaşı esnasında ismi duyulan Bayır-Bucak Türkmenleri sayesinde bilinir hale gelmiştir. Suriye havalisinde Türk nüfusu Lazkiye, Halep, Hama, Humus ve Golan (Colan) Tepeleri bölgesinde toplanmıştır. Bunlara ek olarak Lübnan'da da Türk kökenli nüfus varlığı, özellikle Suriye sınırına yakın kuzey kesimde, son yıllarda gündeme gelmektedir. Sayılarının 75.000 kadar olduğu tahmin edilen bu nüfus yüzünden Trablusgart'taki Türkmenler Türkçe adlarını kullanmaya devam edebilmektedir: Mevlevi, Çelebi Derviş, Yamak, Ramazanoğulları, Çuhadar, Kavukçu, Bazarbaşı ve Sancakdar. Akkar ve Bekaa Vadisi'nde de mevcudiyetleri hakkında bilgiler mevcuttur.²⁵ Lübnan'daki bu grubun uzantısı olarak Gazze'de yerleşik Türkmen aşiretleri ve aileleri mevcuttur.²⁶ Bu konu önemlidir zira bu durum Türkiye'nin İsrail aleyhine Uluslararası Adalet Divanı'nda açılan davaya müdahil olması için gereken hukuki sebebi-zemini sağlayacak ve güçlendirecektir. Her ne kadar Filistin Türkmenleri dilsel özelliklerini kaybetmiş olsalar da tarihi ve kültürel kimliklerini korumaktadırlar. Varlıklarını 1980'li yıllarda "Arap Türkmen" adlı eseri kaleme alan Alya Khateeb keşfetmiştir.²⁷ Tüm Filistin bölgesine dağılmış olan Türkmenlerin sayısının 400.000-500.000 arasında olduğu ifade edilmiştir. Özellikle de Beni Amir bölgesinde toplandıkları iddialar arasındadır.²⁸

²⁵ Erşat Hürmüzlü, "The Turkmens of the Middle East," *Turkish Policy Quarterly* 14, no. 1 (2015): 90-91.

²⁶ Öksüz, *Şam Eyaleti'nin Güney Sancaklarında*, 47-79.

²⁷ Alya Khateeb, *The Arab Turkmen-Merj Beni Amir Children* (Amman: Dar Al-Jalil, 1987).

"Türkmenlerin Filistin'deki varlığı, hayfa bölgesindeki Mansi köyüne yerleştikleri 1088 yılından başlamaktadır. Buraya yerleşen Türkmenlerin bir kısmı daha sonra Akka şehrine ve Filistin kıyılarına göç etmiştir. Mensup oldukları ve aynı adı taşıdıkları aşirete nispetle "Türkmen Araplar" olarak adlandırılmaktadırlar. Türkmenlerin yaşadığı şehirler de diğer Filistin şehirleri gibi 1948'de Siyonist saldırılara maruz kalmış, yıkılmış ve sakinlerinin çoğu bu şehirler düşmeden önce katledilmiştir. Sağ kalanların büyük bir kısmı işgal altındaki Suriye'deki Golan Tepelerine, Suriye ve Ürdün'deki diğer bölgelere ve Türkmen Şuceyye aşiretleri olarak tanındıkları Cenin, Tulkarim, Nablus ve Gazze gibi Filistin şehirlerine göç ettirilmiştir. Öte yandan, İsrail'in 2002 yılında Cenin Kampı'nı işgali sırasında verilen yüzlerce şehit ve yaralı arasında kamptaki en büyük nüfus grubu olan "Türkmen Araplar" aşiretinin çok sayıda üyesi de vardır. Bu gruba dâhil olan Filistin'deki en ünlü Türkmen aileleri ise Türk, Bayrakdar, Batnıcı, Çorbacı, Garbavi ve Terzi aileleridir." Bkz. Tasaheel Abukmeil, "Şam Toprakları Ve Filistin'deki Türkmenler: Kimliği Korumak," *Fokus+*, <https://www.fokusplus.com/tarih/sam-topraklari-ve-filistindeki-turkmenler-kimligi-korumak>

²⁸ Hürmüzlü, "The Turkmens", 92.

İçinde tarihi olarak Türkmen ailelerinin de olduğu bu yapılanmayı İngiliz manda yönetimi, aynen Kıbrıs’ta yaptığı gibi kullanmayı sürdürmüştür.²⁹ Ancak İngiliz Sömürge İdaresi döneminde bu aileler birbirine karşı kışkırtılmış, rekabete girmeleri ve birlik olarak hareket etmelerinin önüne geçilmeye çalışılmıştır. Bu duruma en güzel örnek ise o dönemde Kudüs Müftülüğü yapan Hacı Emin el-Hüseyni’nin ailesi olan Hüseyinilerle Neşasıbi ailesi arasında yaşanan rekabettir. Bu rekabet sebebiyle Hüseyiniler İngiliz karşıtı ve Alman yanlısı iken Neşasıbi ailesi o dönemde İngilizlerle birlikte hareket etmeyi seçmiştir. İngiliz sömürge yönetimi de kışkırttığı bu ve benzeri rekabetlerle “Böl ve Yönet” politikasını uygulamaya çalışmıştır.³⁰

Ürdün ve Mısır da bu aileleri Batı Şeria ve Gazze Şeridi’nde temsilcileri ve etki ajanları olarak kullanmaya çalışmıştır. Mısır, Gazze’deki etkisini attırmak için Şavva ve Reyis aileleri ile yakın ilişkiler geliştirme yoluna gitmiştir. Tüm bunların sonucunda 1950 ve 60’lı yıllarda Belediye Başkanları, Belediye Meclis üyeleri vb. diğer önemli makamlar hep bu ailelerin temsilcilerinden seçilmiştir. Büyük aileler genellikle erkek tarafının birinci ve ikinci derece akrabaları ile eşleri ve çocuklarından oluşmaktadır. Aile veya hamula dışından evlenen kız çocukları ise bu yapılanmanın dışına çıkar ve gelin gittikleri grubun üyesi olur.³¹

1948 yılından bu yana bölgede yaşanan göçler özellikle hamulaların yeni üye kabulü şartlarını oldukça esnek bir hale getirmiştir. Bu esneklik diğer Arap Toplumlara kıyasla oldukça fazladır. Bu noktada göçmen kampları hamula veya büyük aile kimliklerinin yeniden şekillendiği en önemli sosyal merkezler halini almıştır. Buralarda ortaya çıkan hamula aidiyetinde aile kan bağlarından ziyade doğum yeri ve ikametgâh konusu ön plana çıkmıştır. hamulalar yaşanan göçler yüzünden kopan hane ve aile bağları sebebiyle zayıflamamak ve marjinalleşmemek için genellikle güçlü yerel bir hamula veya büyük aile ile ittifaka gitmiş ve onun koruması altına girmeyi seçmiştir. Bu durum yerel hamulanın da çıkarlarına uygun olursa küçük ve yeni gelen gruplar hamula bünyesine kabul edilmiştir.³²

Filistin’de aşiret, hamula ve büyük aileler toplum yaşamında bir dizi önemli fonksiyonu yerine getirmiştir. Bunlardan ilki ve en önemlisi kişiler ve grupların güvenliğinin sağlanmasıdır. Yabancılar güçlü bir hamulaya ve

²⁹ Ze’evi, “Clans and Militias”, 3.

³⁰ Robinson, “Palestinian Tribes”.

³¹ Robinson, “Palestinian Tribes”.

³² Robinson, “Palestinian Tribes”.

mensuplarına müdahil olmaktan kaçınacaktır. İkinci önemli fonksiyonları ise, yardımlaşmadır. Örnekle açıklamak icap ederse, Filistin toplumunun büyük bir kısmı ziraatla meşguldür. Hamula dayanışması sayesinde ortak ziraat yapılan alanların (*Muş'a*) ekimi daha kolay olmaktadır.³³ Hamulaların bu dayanışması sayesinde geniş alanlarda eksi usullere göre olsa da, ziraat yapılabilmektedir. Bu durum Gazze'de daha önemlidir zira bu bölgede hamula yapılanmasını merkez olarak refahın üretimi ve dağıtımını münferit hanelerin geçimini idame edebilmesi için bir zarurettir. Hamula temelli asabiye'nin üçüncü önemli etkisi ise sosyaldır. Bu sosyal örgütlenme özellikle evliliklerin tesisinde etkili olmaktadır.³⁴

Yukarıda kısaca değinilen bu yapılanmaları bir arada tutan resmi bağa "Şeref Bağı (Mithak'ül Şeref)" adı verilmektedir ve tüm erkekleri bağlamaktadır. Şeref Bağı çoğunlukla sayfalarca süren, yazılı bir belge, bir antlaşmadır. Hamula mensuplarının tümünü de kapsamaktadır. Bu antlaşma ile hamula üyeleri birbirlerine bağlılık sözü vermekte ve dışarıdan gelecek tehditlere karşı birlikte hareket etmeyi taahhüt etmektedir. Filistin toplumu da Akdeniz havzasındaki diğer toplumların çoğu gibi şeref ve ayıplanmaya dayalı bir sosyal sistemi paylaştığı için bireylerin bu sosyal sözleşmeyi kolayca ihlal edebilmesi oldukça zordur. Güçlü bir merkezi idarenin olmadığı durumlarda bu sistem oldukça etkili bir düzen sağlayıcı araç olarak faaliyet göstermektedir. Bölgede İsrail işgalinin ilk başlarında da bu aileler ayrıcalıklı konumunu muhafaza edebilmiştir. Ancak özellikle 1980'li yılların başlarında İsrail yönetimi, kendisine tehdit oluşturmamaları için bu ailelerin Filistin toplumu içindeki konumlarını sarsmaya karar vermiştir. Bu aile yapılanması İsrail'in müdahaleleri³⁵ ve Filistin toplumunda eğitilmiş bir orta sınıfın ortaya çıkması sonrasında gücünü kaybetmiştir. Bu ailelerin büyük bir kısmı 1994 yılında Filistin İdaresi'nin kurulması ile El Fetih'e katılmıştır.³⁶

³³ "Muş'a arazileri bazı durumlarda aşiretler ve hamulalar arasında sırayla kullanılmaktadır." Bkz. Scott Atran, "Hamula Organisation and Masha'a Tenure in Palestine," *Man* 21, no. 2 (1986): 271-272; Alexander Schölch, "Was There a Feudal System in Ottoman Lebanon and Palestine?" in *Palestine in the Late Ottoman Period: Political, Social, and Economic Transformation*, ed. David Kushner (Leiden, The Netherlands: Brill, 1986), 141; James Reilly, "The Peasantry of Late Ottoman Palestine," *Journal of Palestine Studies* 10, no. 4 (1981): 90-91. Ayrıca bkz. Dror Ze'evi, *An Ottoman Century: The District of Jerusalem in the 1600s* (Albany, NY: State University of New York Press, 1996), 35-62, 87-114.

³⁴ Robinson, "Palestinian Tribes".

³⁵ "Bu aileler, İsrail işgali yüzünden topraklarını ve mal varlıklarını kaybettikleri için, siyasi, sosyal, idari ve iktisadi açıdan zayıflamışlardır."

³⁶ Robinson, "Palestinian Tribes".

2. FKÖ İdaresi Döneminde Gazze

Gazze’de Hamas’ın selefi olan FKÖ, 1994-2006 yılları arasında Batı Şeria ile birlikte Gazze’de yönetimde olmuştur.³⁷ 1993 yılında imzalanan Oslo Antlaşması’ndan sonra FKÖ, sürgünden Filistin topraklarına geri dönmüştür. FKÖ’nün bu dönemde önünde iki seçenek vardır: Birincisi, kolektif güvenliği ve Muvatinun’un gücünü kırmak. Bu sayede göçmenler arasındaki konumu ve desteğini arttırabilecektir. İlk başta idarenin dayanacağı bir güç temeli oluştuktan sonra, hukuk temelli bir siyasi sistem kurulması öngörülmüştür. FKÖ’nün önündeki ikinci seçenek ise; siyasi sistemi daha geleneksel bir hale getirmek ve yerli güç merkezleri ile ittifaka gidebilmek adına informal alanı kullanmaktır. FKÖ liderliği, mevcut durumu analiz ettikten sonra ikinci seçeneği tercih etmiştir zira diğer seçeneğin tüm dengelerin yeni baştan kurulmasını gerektirecek uzun ve meşakkatli bir süreç olduğunu fark etmiştir.³⁸

Aşiret ve aile kanbağı ilişkisi Arap toplumlarının genelinde otoritenin tesisi ve istikrarın sağlanması için gereken en önemli bileşen olarak görülmüştür.³⁹ FKÖ yönetimi bu sebepten, 1995 yılında Aşiret İşleri Bürosu (El-Aşîr) adı altında birim kurmuş ve Gazze’de 200 kadar irtibat ofisi açmıştır.⁴⁰ Bu gelişme ile irtibatlı olarak bölgedeki önemli ailelerin temsilcilerinin Muhtar olarak seçilmesi-görevlendirilmesi kararlaştırılmıştır.⁴¹ Bunun sonucunda küçük ailelerin kendilerini temsil edecek Muhtarları olması için büyük ailelerle veya diğer küçük ailelerle ittifaka gitmesi bir zaruret halini almıştır. Ailenin muhtarı, yani temsilcisinin

³⁷ Tuastad, “ Hamas and the Clans,” 89.

³⁸ Tuastad, “ Hamas and the Clans,” 92.

³⁹ Amatzia Baram, “Neo-tribalism in Iraq: Saddam Hussein’s Tribal Policies 1991-96,” *International Journal of Middle East Studies* 29, no. 1 (1997): 1-31; Mounira Maya Charrad, “Central and Local Patrimonialism: State-building in Kin-based Societies,” *The Annals of the American Academy of Political and Social Science* 636, no. 1 (2011): 49-68; Ana Arjona, Nelson Kasfir ve Zachariah Mampilly, (eds.), *Rebel Governance in Civil War* (New York: Cambridge University Press, 2015).

⁴⁰ Robert Terris ve Vera Inoue-Terris, “A Case Study of Third World Jurisprudence-Palestine: Conflict Resolution and Customary law in Neopatrimonial Society,” *Berkeley Journal of International Law* 20, no. 462 (2002): 492.

⁴¹ “Osmanlı İmparatorluğu’nun son yıllarında, reform ve ıslahat girişimleri kapsamında bölgesel ve yerel meclisler kurulmuştur. Bu kapsamda yerel meclisleri desteklemek ve köy, kasaba vb. yerel yerleşimlerin bu meclislerde ve idare nezdinde temsili adına Muhtarlıklar ihdas edilmiştir.” Ze’evi, “Clans and Militias”, 3.

olması önemlidir, örneğin kimlik kartı çıkarma gibi resmi işlemler için başvurunun muhtarlık vasıtası ile olması zorunlu hale getirilmiştir.⁴² Bölgenin yönetimi konusundaki ikinci önemli nokta Filistin İdaresi bünyesindeki Bakanlıklarda Muvatinun temsilcilerine ayrılan kontenjan olmuştur.⁴³ Keza Gazze'deki güvenlik güçlerinin teşkilinde de akrabalık ve kan bağı ilişkisi dikkate alınmıştır. FKÖ yönetimi bölgedeki istikrarın tesisi ve sürmesi için idari sistemde olduğu gibi güvenlik yapılanmasında da bölgedeki büyük ve güçlü ailelerle ittifaka gitmeyi en kesin ve hızlı çözüm olarak görmüş, güvenlik güçlerini bu ailelerin mensuplarından devşirmiştir. Bu da büyük ailelerin bölgedeki siyasi ve idari mekanizmalarda daha da güçlenmesini, küçük grupların da sistemden dışlanmasını beraberinde getirmiştir. Bu da belli ölçüde rahatsızlığa sebep olmuştur. Bu gruplara daha sonra Hamas sahip çıkmış ve sözcülüğünü yapmıştır. İdareyi ve gücü konsolide etme adına büyük aileleri kendi safına çekme yaklaşımına en güzel örnek Hillis aşiretidir. Aşiret üyesi olan Süleyman Hillis, Filistin Ulusal Güvenlik Güçleri'ne general rütbesiyle atanmıştır. Kuzeni olan Adil Hillis ise Tuğgeneral rütbesi ile Suç Araştırma Birimi'nin başına getirilmiştir. Birimin tüm personeli de Hillis aşireti üyelerinden seçilmiştir.⁴⁴ FKÖ yönetiminin bu tasarrufu sonucunda kamu gücü kişiselleştirilmiştir.⁴⁵ 2000 yılı Ekim ayında İkinci İntifada patlak vermiştir. Bu dönemde Filistin yönetimi Gazze'de istikrar ve güvenliğin temini için güçlü hamulalarla işbirliğini artırma yoluna gitmiştir. Bu konuda ne kadar başarılı olunduğu konusu yoruma açık kalmıştır.⁴⁶

Birinci İntifada ile İkinci İntifada'yı birbirinden ayıran en önemli nokta İsrail'in bu durum karşısında takındığı tutum olmuştur. Bu dönemde İsrail, özellikle Hamas tarafından düzenlenen saldırılara karşılık vermek adına Filistin güvenlik güçleri mensuplarını doğrudan hedef alma yoluna gitmiştir. Bu da özellikle Gazze'deki silahlanmayı arttırmıştır. İsrail, kendisine olan tehdidi azaltmak adına özellikle Polis karakollarını hedef almıştır. Güvenlik güçleri mensupları da bu saldırılar sırasında veya sonrasında silahların zarar

⁴² Tuastad, " Hamas and the Clans," 92.

⁴³ Terris ve Inoue-Terris, "A Case Study", 462-495.

⁴⁴ Tuastad, " Hamas and the Clans," 92.

⁴⁵ Rex Brynen, "The Neopatrimonial Dimension of Palestinian Politics," *Journal of Palestine Studies* 25, no. 1 (1995): 23-36.

⁴⁶ Tuastad, " Hamas and the Clans," 93.

görmemesi veya yok olmaması için bunları kendi evlerine götürme ve orada saklama yoluna gitmiştir.⁴⁷

Gazze’deki güvenlik güçleri belirli büyük aşiret ve hamulaların mensuplarından oluştuğu için bu durum bu sosyal grupların fiziki gücünün ve etkisinin artmasını da beraberinde getirmiştir. Bu sayede Aşiret ve hamulalar silahlı ve resmi yönetimin otoritesi ve yaptırımlarından bağışık olabilen milis grupları halini de almıştır. Filistin güvenlik güçleri personeli İsrail tarafından ikametgâhlarında da hedef alınmamak için yaşadıkları çevreyi de takviye etme yoluna gitmişlerdir. Bu kapsamda yollarda barikatlar ve kontrol noktaları oluşturulmuş, evlerin etrafı yüksek duvarlarla çevrilmiştir. Bu tutum güvenliği artması yanında hedeflerin belirgin hale gelmesini de sağlamıştır. Bu durumun sahaya yansımaları ise artan İsrail hava saldırıları şeklinde olmuştur. Bu tahkimatlı bölge ve mahallelerde silah imalatı, kaçakçılığı, roket imalatı gibi faaliyetler de ortaya çıkmıştır. Ancak ortaya çıkan bu yeni durum farklı gruplar ve hizipler arasındaki rekabetin (*Fitne*) artmasına da sebep olmuştur.⁴⁸ Öyle ki bu durum sonucunda sadece 2006 yılında farklı gruplar arasında 8.500’den fazla vaka cereyan etmiş, bu olaylarda 50’den fazla kişi de ölmüştür. Gazze’de 2006 yılında yapılan seçimi Hamas’ın kazanması denklemi tamamen değiştirmiştir. El-Fetih’le olan rekabet artmıştır. Bunun sonucunda da 2007 yılı Haziran ayında Hamas baskın bir saldırı ile El-Fetih’i Gazze’den çıkarmıştır.⁴⁹

3. Hamas İdaresi Döneminde Gazze

Gazze’de yönetim Hamas’a geçtikten sonra, aşiret ve hamulalarla ilgili sorunlar bir süre daha devam etmiştir. Bu durumun çatışmaya dönüşmemesi adına Hamas yönetimi Gazze’de tüm grupların ellerindeki silahları meşru yönetime teslim etmesini istemiş, bu yönde de bir plan hazırlamıştır. Planın uygulanması aşamasında ise ev, ev ve sokak, sokak arama yapılmıştır. Üç hafta sonunda silahlarını teslim etmeyen iki büyük hamula, Duğmuş ve Hillis’ler kalmıştır. Sonuç olarak iki büyük ancak farklı ideolojide olan hamula, Hamas’ın idaresini tanımak istememiştir. Duğmuşlar bir taraftan El-Kaide irtibatı olan ve gayrimeşru işlerle uğraşan bir hamula, bir mafya ailesi olarak tarif edilmektedir.⁵⁰ Gazze’de tahkim edilmiş Sabra mahallesinde

⁴⁷ Tuastad, “ Hamas and the Clans,” 93.

⁴⁸ International Crisis Group, 2007, “Inside Gaza: The Challenge of Clans and Families,” <https://www.ecoi.net/en/document/1173756.html>

⁴⁹ Tuastad, “ Hamas and the Clans,” 93.

⁵⁰ Ze’evi, “Clans and Militias”.

yaşayan Duğmuşların mahallesine izinsiz girmeye imkân yoktur. Hillisler ise Gazze’de E-Fetih’i destekleyen en büyük Muvatinun grubu olarak bilinmektedir. Gazze’nin Şucaie mahallesinde yaşayan bu grubun kendi muhtarların ifadesi ile 8.000 mensubu vardır. Hamas bu iki hamulayı kontrol altına almak ve idaresini kabul ettirmek için önce yaşadıkları mahalleleri kuşatmış, mahallenin su ve elektriğini kestikten sonra, silahlı güçlerini arama-tarama için mahalleye sokmuştur. Kısa süren gerginlik ve çatışmadan sonra iki grup da teslim olmuştur.⁵¹ Bu süreç sonunda Gazze’nin en güçlü hamula ve aileleri silahsızlandırılmış ve güçten düşürülmüştür. Bu noktadan sonra Hamas yönetimi akrabalık bağlarını yeniden yapılandırmaya çalışmıştır. Ancak bu durumun Hamas yönetimine de yansımaları olmuş, örgüt değiştirmeye çalıştığı sosyal yapıdan etkilenmiştir.⁵²

2008’de, Gazze Şeridi’nde yönetimi ele almasından bir yıl sonra Hamas, Aşiret İşleri ve Sosyal Uzlaşma Genel İdaresi adı altında resmi bir büro kurmuştur.⁵³ Bu örgüt El-Fetih dönemindeki Aşiret İşleri Bürosu’na isim ve işleyiş olarak benzemektedir. Ancak Hamas’ın aşiret bağları konusuna yaklaşımı, öncüllerinden çok farklı olmuştur. El-Fetih ve Filistin İdaresi gücünü konsolide etmek için güçlü aile, aşiretlerle ittifaka giderken ve onları güçlendirirken, Hamas tam aksine onları kendine tabi kılmaya ve kontrolü altına almaya ve güçlerini kırmaya çalışmıştır. Bu yüzden Hamas, kendi kurduğu resmi kurum vasıtasıyla kan bağı sisteminde etkin rol oynayan üç kurumu tamamen yeniden yapılandırmayı ve homojen bir toplumun ortaya çıkmasına engel olan geleneksel sosyal yapıları tasfiye etmeyi veya değiştirip, dönüştürmeyi planlamıştır. Bu üç önemli geleneksel kurumlar ise şunlardır: muhtar, aile meclisi ve örfi hukuktur.⁵⁴

Muhtarlık kurumunun bu kapsamda yeniden yapılandırılmaya çalışılması, muhtarların aday olma ve seçim süreçleri üzerinden başlamıştır. Daha önce de ifade edilmiş olduğu üzere Gazze’deki tüm büyük ailelerin, El-

⁵¹ Tuastad, “ Hamas and the Clans,” 93-94.

“Görgü tanıklarının ifadelerine göre 2007 yılı Ekim ayının sonlarında Hamas güçleri ile Gazze şehrinde yaşayan Hillis ailesi arasında şiddetli çatışmalar yaşanmıştır. Dört kişinin öldüğü çatışma ateşkes antlaşması ile sona erdirilmiş, çatışmalar esnasında tüm mahalle yıkılmıştır.” Bkz. Avi Issacharoff, “Four Killed in Hamas, Fatah Clashes in Gaza,” *Haaretz*, 21 Ekim 2007; Hisham Abu Taha, “Renewed Gaza Clan-Police Clashes Kill 2,” *Arab News*, 21 Ekim 2007.

⁵² Tuastad, “ Hamas and the Clans,” 89.

⁵³ Björn Brenner, *Gaza Under Hamas: From Islamic Democracy to Islamist Governance* (New York: I.B.Tauris, 2017), 146.

⁵⁴ Tuastad, “ Hamas and the Clans,” 94.

Fetih yönetiminin 1994 yılında Aşiret İşleri Bürosu’nu kurmasından beri kendi içlerinden seçmiş oldukları muhtarları olmuştur. Bu muhtarlar, aileler ve Filistin Yönetimi arasında iletişim kanalı, elçi, arabulucu rolü oynamışlardır. Kendilerinden beklenen en temel görev bu olmuştur. Reform girişimi kapsamında Hamas, daha önceki yıllarda, El-Fetih yönetimi döneminde seçilen 683 muhtardan 75’ini değiştirmiştir.⁵⁵ Ancak karşıt açıdan bakacak olursak 608 muhtara da dokunmamıştır. Bu reform girişimi üzerine Hamas’a karşı ciddi bir husumet duyan ve muhalefet eden muhtarlar dahi yeni kurulan örgüte kayıt olmuştur.⁵⁶ Hamas’ın uygulamaları sonrasında ortaya çıkan genel kanı ise muhtarların eski etki, saygınlık ve gücünün kalmadığı yönünde olmuştur. Muhtarların toplumsal statüsü kanaat önderliğinden büro memurluğuna düşmüştür. Bunun üzerine ortaya çıkan güç boşluğu aile meclisleri tarafından doldurulmuştur.⁵⁷

Hamas yönetiminden önce de Gazze’deki aşiret ve büyük ailelerin bir aile meclisi var olmuştur. Hamas, tüm diğer geleneksel sosyal yapılarda olduğu gibi bunları de düzenlemek istemiş, aile meclislerinde büyük aile ve aşiret bünyesindeki tüm gruplar ve müttefiklerinin de temsil edilmesini talep etmiştir. Aynı aile ve aşirete mensup olsalar da, bu grupların mensupları arasında ideoloji ve siyasi tercih açısından farklılaşmalar vuku bulabilmektedir. Bu girişimi ile Hamas, kendi mensupları veya sempatanlarını bu informal sisteme sokmayı, bu sayede sisteme müdahil olmayı ve kontrol etmeyi amaçlamıştır. Zira 2007 yılında yönetimi ele geçirmesinin ardından Hamas, bölgedeki büyük aşiret ve ailelerle zaman zaman sorun yaşamıştır.⁵⁸ Ancak aile meclislerini kontrol etme çabasının beklenenin ötesinde etkileri ve yansımaları olmuştur. Bunun ilk etkisi aile meclislerinin daha da güçlenmesidir. Muhtarlar etkisizleştirildiği için aşiret ve hamulaların siyasi alandaki temsili görevini Aile Meclisleri devralmıştır. İkinci önemli etki ise aile meclislerine Hamas temsilcilerinin de katılmasıdır. Ancak bu durum aile meclislerinin ilişkilerini tamamen değiştirmemiş, eskiden olduğu gibi tüm diğer aktörlerle ilişkiler değişikliğe uğramadan devam etmiştir. Aile meclislerinde Hamas üyelerinin veya sempatanlarının mevcudiyeti Hamas’a karar almada etkili olma ve ayrıcalıklı konum elde etme fırsatı sağlamıştır. Son olarak Hamas, muhtarlar ve aile meclisleri ile

⁵⁵ Yezid Sayigh, *We Serve the People: Hamas Policing in Gaza*, Crown Center for Middle East Studies Croen Paper no. 5 (Washington, DC: Brandeis University, 2011), 80.

⁵⁶ Tuastad, “Hamas and the Clans,” 95.

⁵⁷ Tuastad, “Hamas and the Clans,” 95.

⁵⁸ Brenner, *Gaza Under Hamas*, 150.

birlikte örfi hukuku da güçlendirmiştir.⁵⁹ Ancak bu duruma, resmi hukuk sistemine karşı adet ve örfi hukukun idamesi ihtimaline, Hamas içerisinde de tepkinin gelmesi gecikmemiştir.⁶⁰

Hamas kendi reform planı kapsamında Gazze'nin tamamında idari komiteler teşkil etmiştir. Bu komitelerin öncelikli görevi de arabuluculuk ve uzlaştırma olmuştur. Bu kapsamda her mahallede Islah (*Lijnat*) adı verilen komiteler tesis edilmiştir.⁶¹ Ancak bu komiteler, akrabalık bağı ve örfi hukuku gözeten diğer komitelerle birlikte var olmuştur. İlerleyen dönemlerde Hamas yetkilileri de iki komite arasında bir fark olmadığını ifade etmiştir.⁶²

Sonuç

Filistin'deki aşiret, hamula ve büyük ailelerle ilgili çalışmaları Hamas'ın Gazze'de kontrolü ele geçirmesinden sonraki dönem göz önünde bulundurularak yeniden incelemek yerinde olacaktır. 1948 yılında yaşanan ilk Arap-İsrail Savaşı'ndan sonra bölgenin sosyal, iktisadi yapısı kalıcı şekilde değişmiştir. Sosyal ilişkiler de bu yeni dönemde ortaya çıkan gerçekliğe göre yeniden şekillenmiştir. Bu durum 2007 yılına kadar fazla değişmeden kalmıştır. Bu tarihten sonra Hamas, Gazze'de yönetimi ele geçirmiş ve yönetimine tehdit olabilecek güç merkezlerini kendine tabi kılmak için çalışmıştır. Bunun sonucunda bu grupların siyasi gücü kırılmıştır ancak aynı sosyal grupların toplumsal önem ve etkileri ortadan kalkmamıştır. Özellikle 2023 yılı Ekim ayında Hamas'ın İsrail'e karşı başlatmış olduğu Aksa Tufanı adı verilen operasyona karşılık verme iddiası adı altında İsrail'in başlattığı ve soykırım halini alan topyekün saldırı Gazze'de büyük bir kaos, göç, yerinden edilme ve karışıklığa yol açmıştır. Bu kaos ortamında güvenlik ve düzen sağlamak için aşiretler, hamulalar, aile ve kan bağlarına dayalı örgütlenmeler tek alternatif araç olarak etkili olmuşlar ve yeniden önem kazanmışlardır. Bu gruplara dâhil olmayan veya olamayan ise koruma ve güvenlik için kendi alternatif ittifaklarını oluşturmaya çalışma veya büyük gruplara katılmak zaruretindedir. Son dönemde Gazze'de yaşananların da gösterdiği üzere bu yapılanmalara ihtiyaç duyulmaktadır. Zira yalnız ve kimsesiz olanlar yaşananlardan en büyük zararı görenlerdir. Hamas'ın, Gazze'de kendi

⁵⁹ Tuastad, "Hamas and the Clans," 95-96.

⁶⁰ Brenner, *Gaza Under Hamas*, 166.

⁶¹ "2011 yılında tüm Gazze'ye yayılan 41 komitede 700 kadar üye bulunmaktadır." Bkz. Brenner, *Gaza Under Hamas*, 158.

⁶² Tuastad, "Hamas and the Clans," 96.

iktidarını yerleştirmek ve El-Fetih’in bölgede yeniden güçlenmesini engellemek için bu bölgedeki büyük aşiret ve aileleri silahsızlandırması ve kendisine boyun eğdirme çabası, İsrail karşısında yerel halkın daha fazla savunmasız kalmasına da sebep olmuş gözükmektedir.

Sonsöz olarak, Gazze ve Batı Şeria dâhil olmak üzere Filistin toplumu içerisinde aşiret, kan bağıni temel alan yapılanmalar vardır. Zaman zaman gücü azalan ve geri plana atılan bu yapılar varlığını sürdürmekte, yaşanan olaylar, değişen sosyal ve siyasi şartlara göre yeniden şekillenmekte ve yeniden üretilmektedir. Kabile-aşiret asabiyesi etnik kimlik bilincinin yüksek ve oldukça güçlü olduğu Arap toplumlarının bir gerçeğidir. Coğrafi bölgelerin isimleri ile anılan devletler kurulsada aşiret-kan bağı ilişkisi bu devletler içinde ve sınırları dışında da devam etmektedir. Bu yüzden Arap dünyasında Batı’daki tanımlanan şekli ile bir ulus devlet ve bu devleti oluşturan ideal homojen bir toplum ortaya çıkmamıştır. Bu sosyal-toplumsal yapılar, kendilerinin ifadesi ile en eğitimli Arap toplumlarından birisi olan Filistinliler arasında da vardır ve yaşanan olayların da etkisi ile uzunca bir süre daha var olmaya devam edecektir. Her ne kadar eskisi kadar olmasalar da son yaşanan olaylar sebebiyle yeniden güçlenmişlerdir. Çalışmada değinilen aşiret-hamula sistemi Gazze’de siyasi olarak etkili olmaya devam edecektir. Gazze’de 2023 yılı Ekim ayında bu yana devam eden İsrail saldırısı ve soykırım, bu sistemin sosyal ve siyasi olarak daha da güçlenmesini beraberinde getirmektedir zira resmi kurumlar ve sistem yaşanan savaş hali sebebiyle işlevsiz kalmaktadır. Gazze’de, savaş öncesi dönemde Hamas, tüm aşiret ve hamulalardan daha güçlü olsa da yaşanan devasa yıkım sebebiyle ortaya çıkan durumda Gazze’deki Filistin toplumu sosyal düzeni yeniden tesis etmek için alternatif bir sosyal kanala ihtiyaç duymaktadır ve bu düzeni olağanüstü dönemde bu sosyal yapılar sağlamaktadır.

Kaynakça

- Abd al-Jabbār, Fālih ve Hosham Dawod. *Tribes and Power: Nationalism and Ethnicity in the Middle East*. Londra: Saqi Books, 2003.
- Abukmeil, Tasaheel. “Şam Toprakları ve Filistin’deki Türkmenler: Kimliği Korumak.” *Fokus+* (2024). <https://www.fokusplus.com/tarih/sam-topraklari-ve-filistindeki-turkmenler-kimligi-korumak>
- Arjona, Ana, Nelson Kasfir ve Zachariah Mampilly (eds.). *Rebel Governance in Civil War*. New York: Cambridge University Press, 2015.
- Atran, Scott. “Hamula Organisation and Masha’a Tenure in Palestine.” *Man* 21, no. 2 (1986): 271-295.
- Barakat, Halim. *The Arab World: Society, Culture, and State*. Los Angeles: University of California Press, 1993.
- Baram, Amatzia. “Neo-tribalism in Iraq: Saddam Hussein’s Tribal Policies 1991-96.” *International Journal of Middle East Studies* 29, no. 1 (1997): 1-31.
- Bates, Daniel G. ve Amal Rassam. *Peoples and Cultures of the Middle East*. New Jersey: Prentice-Hall, 2001.
- Bonte, Pierre. *Nationalism and Ethnicity in the Middle East*. Londra: Saqi Books, 2003.
- Baumgarten, Helga. “The Three Faces/Phases of Palestinian Nationalism, 1948-2005.” *Journal of Palestine Studies* 34, no. 4 (2005): 25-48.
- Brenner, Björn. *Gaza Under Hamas: From Islamic Democracy to Islamist Governance*. New York: I.B.Tauris, 2017.
- Brynen, Rex. “The Neopatrimonial Dimension of Palestinian Politics.” *Journal of Palestine Studies* 25, no. 1 (1995): 23-36.
- Charrad, Mounira Maya. “Central and Local Patrimonialism: State-building in Kin-based Societies.” *The Annals of the American Academy of Political and Social Science* 636, no. 1 (2011): 49-68.
- Helmke, Gretchen ve Steven Levitsky. “Informel Institutions and Comparative Politics: A Research Agend.” *Perspectives on Politics* 2, no. 4 (2004): 725-740.
- Helmke, Gretchen ve Steven Levitsky. *Informel Institutions and Democracy: Lessons from Latin America*. Baltimore: Johns Hopkins University Press, 2006.
- Holy, Ladislav. *Kinship, Honour, and Solidarity: Cousin Marriage in the Middle East*. Manchester: Manchester University Press, 1989.
- Hürmüzlü, Erşat. “The Turkmens of the Middle East.” *Turkish Policy Quarterly* 14, no. 1 (2015): 85-93.

- International Crisis Group. "Inside Gaza: The Challenge of Clans and Families." (2007). <https://www.ecoi.net/en/document/1173756.html>
- Issacharoff, Avi. "Four Killed in Hamas, Fatah Clashes in Gaza." *Haaretz*, 21 Ekim 2007.
- Isser, Deborah (ed). *Customary Justice and the Rule of Law in War-torn Societies*. Washington, D.C: US Institute of Peace Press, 2011.
- Khalidi, D. vd., *Informal Justice: Rule of Law and Dispute Resolution in Palestine*. Birzeit: Birzeit University, 2006.
- Khateeb, Alya. *The Arab Turkmen-Merj Beni Amir Children*. Amman: Dar Al-Jalil, 1987.
- Kimmerling, Baruch ve Joel S. Migdal. *The Palestinian People: A History*. Cambridge: Harvard University Press, 2003.
- Kressel, Gideon M. "Haqq Akhu Manshad: Major and Minor Wrongs and Specialized Judges among the Negev Bedouin." *International Journal of Middle East Studies* 25, no. 1 (1993): 17-31.
- Kressel, Gideon M. ve Khalil Abu-Rabi'a. "Badal Marriages among the Negev Bedouin: 'Urf, Shar'ia and State Law." *Anthropology of the Middle East* 6, no. 2 (2011): 68-93.
- Öksüz, Mustafa. *Şam Eyaleti'nin Güney Sancaklarında (Filistin) Nüfus XVI. Yüzyıl*. Ankara: Sonçağ Akademi, 2023.
- Peteet, Julie M. *Gender in Crisis: Women and the Palestinian Resistance Movement*. New York: Columbia University Press, 1992.
- Radnitz, Scott. "Informel Politics and State." *Comparative Politics* 43, no. 3, (2011): 351-371.
- Reilly, James. "The Peasantry of Late Ottoman Palestine." *Journal of Palestine Studies* 10, no. 4 (1981): 82-97.
- Robinson, Glenn E. "Palestinian Tribes, Clans, and Notable Families." *Strategic Insights* 7, no. 4 (2008).
- Roy, Sara. *The Gaza Strip: The Political Economy of De-development*. Washington, D.C: Institute for Palestine Studies, 1995.
- Sayigh, Yezid. *We Serve the People: Hamas Policing in Gaza*. Crown Center for Middle East Studies, Croen Paper no. 5. Washington, DC: Brandeis University, 2011.
- Schölch, Alexander. "Was There a Feudal System in Ottoman Lebanon and Palestine?" In *Palestine in the Late Ottoman Period: Political, Social, and Economic*

Transformation, edited by David Kushner, 130-145. Leiden, The Netherlands: Brill, 1986.

Sogge, Erling Lorentzen. "The Factionalization of Palestinian Customary Justice: Sulh Politics in the Balata Refugee Camp." *Third World Thematics: A TWQ Journal* 6, no. 1-3 (2021): 105-122.

Stewart, Frank H. "Customary Law among the Bedouin of the Middle East and North Africa." In *Nomadic Societies in the Middle East and North Africa: Entering the 21st Century*, edited by Dawn Chatty, 239-279. Leiden: Brill, 2006.

Şimşek, Muttalip. "Osmanlı Dönemi'nde Kudüs'ün Tanınmış Ailelerinden Hüseyinler." *Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, no. 8 (2019): 39-75.

Taha, Hisham Abu. "Renewed Gaza Clan-Police Clashes Kill 2." *Arab News*, 21 Ekim 2007.

Terris, Robert ve Vera Inoue-Terris. "A Case Study of Third World Jurisprudence- Palestine: Conflict Resolution and Customary law in Neopatrimonial Society." *Berkeley Journal of International Law* 20, no. 462 (2002): 462-495.

Todd, Emmanuel. *The Explanation of Ideology: Family Structures and Social Systems*. New York, NY: Blackwell Publishing, 1985.

Tuastad, Dag H. "The Organization of Camp Life: The Palestinian Refugee Camp of Bureij, Gaza." In *Constructing Order: Palestinian Adaptations to Refugee Life*, edited by Are Hovdenak, Jon Pedersen, Dag H. Tuastad ve Elia Zureik, 103-156. Oslo: Fafo, 1997.

Tuastad, Dag. " Hamas and the Clans: From Islamisation of Tribalism to Tribalization of Islamism?" *Third World Thematics: A TWQ Journal* 6, no. 1-3 (2021): 90-91.

Warnock, Kitty. *Land Before Honour: Palestinian Women in the Occupied Territories*. New York: Macmillan International Higher Education, 1990.

Welchman, Lynn. "The Bedouin Judge, the Mufti, and the Chief Islamic Justice: Competing Legal Regimes in the Occupied Palestinian Territories." *Journal of Palestine Studies* 38, no. 2 (2009): 6-23.

Ze'evi, Dror. *An Ottoman Century: The District of Jerusalem in the 1600s*. Albany, NY: State University of New York Press, 1996.

Ze'evi, Dror. *Clans and Militias in Palestine Politics*. Crown Center for Middle East Studies Brief, No. 26, Waltham, MA: Brandeis University, 2008.

Zurayk, Constantine K. *The Meaning of the Disaster*, trans. Bayly Winder. Beirut: Khayat's College Book Cooperative, 1956.

Extended Abstract

During the 1948 war, more than 160,000 immigrants were forced to migrate to the Gaza Strip, which had a total surface area of 365 km², causing 1/3 of the locals of the region to remain in the minority. The influx of immigrants has rapidly changed the social structure of the Gaza Strip. As a result, three different social groups emerged in this region. These are: Villagers (Fellahin), Bedouins and City Dwellers (Mudun). All three groups have their own cultural practices. However, common blood-kinship ties, ideological and organizational common denominators prevented the differences between them from growing. On the contrary, constant Israeli pressure and aggression have enabled these groups to get closer to each other and accelerate the interactions between them.

One of the striking concepts within kinship relations and tribal structure is the phenomenon of Asabiyya, which Ibn Khaldun also referred in his works. This concept, which refers to strong intra-group solidarity, also includes a sense of common responsibility, paternal lineage and kinship, and marriage within the group. Social organization is in the form of interlocking rings. The outermost ring is "Tribe"; in it "Hamula or Tribe; within it there is the "Extended Family (Dâr, Beyt) and the innermost circle is the House (Usra). The distinction between settled and nomadic emerges in there. While Fellahin and Mudun are associated with Hamule, its equivalent in nomads is Tribe. However, since they are all subject to the same honor-based moral rules, a common ground can be found. However, Bedouins have their own and special justice system.

During the 1967 Six-Day War, Israel occupied Gaza and the West Bank. Israel also occupied the Gaza Strip during the Suez Crisis in 1956, but could not remain there permanently due to political and military conditions. The occupation in 1967 increased the importance of Tribal and Hamula style traditional organizations in the region and boost their importance. The Palestinian armed resistance, the most important organization that could establish order through coercive force, had to retreat to Lebanon and Jordan after the occupation. This withdrawal further increased the power vacuum in the region. To fill this power vacuum, the application of customary law and customs was widespread. The most important reason for this is that Palestinians refuse to recognize the Israeli military and legal system. In case of a dispute, instead of going to the Israeli military and judicial authorities and recognizing their existence, it was preferred to go to a Bedouin Court. This approach and choice was seen as both sending a message to the occupying force that its legitimacy was not recognized, and as a declaration of

proud being Palestinian and the desire to fight for the independence of Palestine, and as an important way of passive resistance. As a result of this choice, customary law practices became very widespread during the First Intifada (1987-1993).

After the first Arab-Israeli War in 1948, the social, economic and demographic structure of the region changed permanently. Social relations also had to be reshaped according to the new reality that emerged in this period. This situation remained unchanged until 2007. After this date, Hamas took the power in the Gaza Strip and tried to subordinate the centers of power that could be a threat to its rule. As a result, the political power of these groups was decreased, but the social importance and influence of the same social groups did not disappear. Particularly in October 2023, the all-out attack launched by Israel under the pretense of responding to the operation called the Al-Aqsa Flood launched by Hamas against Israel, which turned into genocide, has led to great chaos, migration, displacement and confusion in the Gaza Strip. In order to ensure security and construct order in this chaotic environment, tribes, Hamulas, and other organizations based on family and kinship ties have become effective as the only alternative tools of security and stability and have gained importance again. Those who are not or cannot be included in these groups have to try to form their own alternative alliances or join large groups for protection and security. As the recent events in the Gaza Strip show, these structures are needed because the lonely and desolate are among those who suffer the most from negative conditions. Hamas's efforts to disarm and subjugate large tribes and families in the Gaza Strip in order to establish its own power and prevent Fatah from gaining strength again in the region seem to have caused the local population to become more defenseless against Israel aggressions.

As an epilogue, there are structures based on tribe and blood ties within Palestinian society, including the Gaza Strip and the West Bank. These structures, whose power decreases from time to time and are pushed into the background, continue to exist, and the events are reshaped and reproduced according to changing social and political conditions. Tribe-tribal bond-asabiyya is a reality of Arab societies where ethnic identity awareness is high and very strong. Although modern Western style states tried to be established in the Middle East, the tribe-blood bond relationship continues within and outside the borders of these states. For this reason, a Nation State as defined in the West and an ideal homogeneous society constituting this state have not emerged in the Arab world. Since it is considered important to be aware of this situation in the case of Palestine and Gaza, it was deemed important to produce a study as a result of criticizing the views on this issue. These socio-political structures also exist among the Palestinians, one of the most educated among the Arab societies, and will continue to exist for a long time

with the influence of the last events. At this point, the Tribe-Hamula system will continue to be politically effective. The Israeli attack and genocide that has been ongoing since October 2023 will result in strengthening of this system in the social and political realm. Because, although Hamas is stronger than all the Tribes and Hamulas in Gaza, the Palestinian society in Gaza, which has been damaged by the massive destruction, will need an alternative social channel to restore social order.

MAKALE | ARTICLE

Başlık | Title: İngiliz Müsteşrik ve İstihbarat Subayı David George Hogarth'ın Filistin Bölgesi ve Meselesine Bakışı

DOI: <https://doi.org/10.34230/fiad.1567120>

Yazar | Author, ORCID, Google Scholar ID:

Mübarek İpek, 0000-0001-7184-1681

Kaynakça | Reference:

İpek, Mübarek. "İngiliz Müsteşrik ve İstihbarat Subayı David George Hogarth'ın Filistin Bölgesi ve Meselesine Bakışı." *Filistin Araştırmaları Dergisi*, no. 16 (2024): 92-122.

Makale Türü | Article Type: Araştırma Makalesi | Research Article

Gönderilme Tarihi | Submission Date: 14.10.2024

Kabul Tarihi | Acceptance Date: 25.11.2024

Yayın Tarihi | Publication Date: 31.12.2024

DİZİNLER & VERİTABANLARI | INDEXES & DATABASES

DİZİNLER & VERİTABANLARI |

INDEXES & DATABASES



BAĞLANTILAR |

LINKS



İngiliz Müsteşrik ve İstihbarat Subayı David George Hogarth'ın Filistin Bölgesi ve Meselesine Bakışı

Öz | Abstract: Filistin bölgesi jeopolitik konumu ve üç semavi dinin kutsal mabetlerinin yeri olmasından dolayı tarih boyunca büyük güçlerin ilgi duyduğu bir coğrafya olmuştur. İngiltere, 19. yüzyıldan 20. yüzyılın ortalarına kadar Orta Doğu'daki çıkarlarını korumak ve Hristiyanlık dininin savunucusu olmak için Filistin bölgesine önem veren devletler arasında yer almıştır. İngiltere Devleti'nin bünyesinde resmi ve özel kurumlarda çalışan bazı siyasetçi, din adamı, bilim insanı ve askeri sınıfındaki kişiler de ülkelerinin Orta Doğu çıkarlarını korumak adına Filistin bölgesine gelip çalışmışlardır. Farklı branşlarda görevli devlet savunucuları, Filistin bölgesi hakkında bilgi toplayıp ülkelerinin emperyalist politikalarına yardımcı olacak yazılar sunmuşlardır. Orta Doğu ve Filistin bölgesine gelip ülkesinin çıkarlarını koruyan İngilizlerin arasında oryantalist, araştırmacı, yazar ve istihbarat subayı D. G. Hogarth da (1862-1927) vardı. Hogarth, 1887-1915 yılları arasında Orta Doğu'daki bilimsel çalışmaları sırasında, I. Dünya Savaşı esnası ve sonrasında Filistin bölgesi ve meselesi üzerine çok sayıda askeri-siyasi rapor, mektup, memorandum ve akademik yazı kaleme almıştır. Bu çalışmada şarkiyatçı Hogarth'ın metinleri bağlamında Filistin bölgesi ve meselesi hakkındaki görüş, tavsiye ve uyarılarının neler olduğu ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: D. G. Hogarth, Filistin, Araplar, Yahudiler, Orta Doğu.

British Orientalist and Intelligence Officer David George Hogarth's Perspective on the Palestinian Territory and Issue

Abstract | Öz: Due to its geopolitical position and the location of the holy shrines of the three holy religions, the Palestinian region has been a geography of interest to great powers throughout history. From the 19th century to the mid-20th century, the Britain was among the states that attached importance to the Palestine region in order to protect its interests in the Middle East and to be the defender of the Christian religion. Some politicians, clergymen, scientists and military officers working in official and private institutions within the British State also came to the Palestine region to protect the interests of their countries in the Middle East. The

* Dr., Mardin Artuklu Üniversitesi, mubarekipek@hotmail.com, 0000-0001-7184-1681.

defenders of the state, who worked in different branches, gathered information about the Palestinian region and presented articles that would help the imperialist policies of their countries. Among the British who travelled to the Middle East and Palestine to protect their country's interests was the orientalist, researcher, writer and intelligence officer D. G. Hogarth (1862-1927). During his scholarly work in the Middle East between 1887 and 1915, during and after World War I, Hogarth wrote numerous military-political reports, letters, memoranda and academic papers on the Palestine region and issue. This study analyses the views, recommendations and warnings of the orientalist Hogarth on the Palestinian region and issue in the context of his texts.

Keywords: D. G. Hogarth, Palestine, Arabs, Jews, Middle East.

Giriş

Emperyalist ve denizci bir imparatorluk olan İngiltere, 18. yüzyılın sonlarına doğru Hindistan coğrafyasına hakim oldu.¹ İngiltere, Uzak Doğu'ya hakim olduktan sonra bölgedeki ticari ve siyasi çıkarlarını yani Asya'ya giden kara ve deniz yollarını korumak için rakip güçlere karşı mücadele verdi. Mücadelenin odak noktası da Hindistan'a kara ve deniz yoluyla bağlantısı olan Orta Doğu topraklarıydı.² 19. yüzyıla da ise İngiltere'nin Orta Doğu'ya ve Filistin bölgesine ilgisi daha da arttı. Bu ilginin artmasındaki sebep Fransız, Alman ve Rus tehlikesinin Orta Doğu'da artması ve 1869 yılında Süveyş Kanalı'nın açılmasıydı. Kanalin açılmasıyla Akdeniz bölgesindeki kıyı şeritleri ve Arap Yarımadasının stratejik önemi yükseldi. Kanal açıldıktan sonra Batılı güçlerin, Orta Doğu bölgesinde diğer bir deyişle Osmanlı topraklarındaki hakimiyet mücadeleleri de arttı. Osmanlı topraklarında yaşanan hakimiyet mücadelesi neticesinde Avrupalı devletler ve Osmanlı Devleti arasında bazen savaşlar ve bazen de farklı ittifakların kurulmasına neden oldu.³

Diğer Batılı devletler gibi İngiltere, Süveyş Kanalı ve Orta Doğu'daki çıkarlarını korumak adına yeri geldiğinde Osmanlı Devleti'yle ittifak

¹ Ümmü Gülsüm Polat, *Türk-Arap İlişkileri: Eski Eyaletler Yeni Komşulara Dönüşürken (1914-1923)* (İstanbul: Kronik Yayınları, 2019), 148.

² Nurcan Özkaplan Yurdakul, *İngiltere Ortadoğu'ya Nasıl Girdi? Basra ve Bağdat'ta İngiliz Konsoloslukları*, 4.bs. (İstanbul: Kronik Yayınları, 2020), 13-15.

³ İngiltere'nin Orta Doğu politikası, Yahudilerle ilişkisi ve Filistin bölgesine bakışı üzerine çok sayıda bilimsel araştırma yapıldığı için bu çalışmada belirtilen üç konunun hülasası şeklinde bilgi verilmiştir.

kurmakta, toprak bütünlüğünü korumakta veya Osmanlı Devleti'ne karşı düşmanca politika yürütmekteydi. İngiltere, Süveyş Kanalı'nın açılmasında kısa bir süre sonra Orta Doğu ve Uzak Doğu'daki çıkarlarını garantiye almak için Osmanlının elinde olan Kıbrıs'ı 1878, Mısır'ı 1882 ve Sudan'ı da 1882 yılında işgal etti.⁴ Kıbrıs ve Mısır'ın işgaliyle beraber Filistin havzası İngiltere için Afrika ve Asya arasında köprü görevini görecek önemli bir liman bölgesi oldu. İngiltere için Filistin'in stratejik değerinin yanında, Hz. İsa'nın doğum yeri ve kabrinin de Filistin'de bulunması, dini yönden de önemini artırmaktaydı. Kısacası İngiltere Devleti, Filistin bölgesini ticari ve dini açıdan değerli görüyordu.⁵

Filistin bölgesine dini ve ticari yönden sadece İngiltere Devleti önem vermiyordu. Fransa, savaş öncesinde ve sonrasında Suriye'yi ele geçirdiği taktirde Filistin bölgesini hem ticari hem dini açıdan kullanmak niyetindeydi. Rusya, Filistin'i ele geçirmekle Ortodokslar üzerindeki dini etkisini ve gücünü arttırmak istiyordu. Almanya ise rakibi olan İngilizlerin Orta Doğu'daki siyasi-ticari çıkarlarına ve dini prestijine darbe vurmak için Filistin bölgesinde egemen güç olmaya çabalıyordu.⁶ Batılı güçler ve Rusya'nın dışında Filistin bölgesine önem veren bir diğer halk ise devletleri olmayan Yahudilerdi.

Yahudilerin Filistin'e ilgileri 19. yüzyılın ortasına kadar dini temelliydi. 19. yüzyılın yarısına kadar Yahudilerin dini temelli Filistin'e göçleri kutsal şehirler olan Kudüs, El Halil, Taberiya ve Safed yerleşimlerine oldu.

⁴ Ayşe Eryaman, "20.Yüzyıl Başlarında İngiltere'nin Filistin Politikası", *Uluslararası İnsan ve Sanat Araştırmaları Dergisi* 1, no. 1, (2016), 12, <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ijhar/issue/52029/678418>.; Ayşe Yaşar ve Hamza Akengin, "İngiliz Sömürgeciliği ile Emperyalizminin Gelişimi ve Özellikleri", *Sdü Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, no. 57, (Aralık 2022), 434-437, <https://dergipark.org.tr/tr/pub/sufesosbil/issue/74944/1206173>.; Kadir Kasalak, "İngilizlerin Filistin Politikası ve Filistin Mandası", *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, no. 25, (2016), 67, <https://dergipark.org.tr/tr/pub/sbe/issue/27211/292173>.

⁵ Ilan Pappé, *Modern Filistin Tarihi: Tek Ülke, İki Halk* çev. Nuri Plümer (İstanbul: Phoenix Yayınevi, 2007), 17.; Çağlar Özer, "Uluslararası Politika Açısından Filistin Sorunu", *Küllüye*, Sayı: Türkiye Cumhuriyeti'nin 100. Yılı Özel Sayısı, (2023), 586, <https://dergipark.org.tr/tr/pub/aybukulluye/issue/80764/1360984>.; Celal Öney, "Filistin'de İngiliz Varlığının Oluşumu, 1838-1882: Balfour Politikasının Kökenleri", *Muş Alparslan University Middle East and African Research Center Journal* 2, Issue 1/1, (2024), 1-2, <https://dergipark.org.tr/en/pub/orafam/issue/83014/1353109>.

⁶ Mim Kemal Öke, *Siyonizm'den Uygarlıklar Çatışmasına Filistin Sorunu* (İstanbul: Ufuk Kitapları, 2002), 223-225.; Ayşe Eryaman, "20. Yüzyıl Başlarında", 20.

1880'den sonra Avrupa ve Rusya'da başlayan antisemitist olaylar yüzünden bazı Siyonist liderler Yahudilerin yerleşeceği veya devlet kuracakları bir toprağın olması fikri içinde oldular.⁷ Bu düşüncede hareket eden Siyonist liderlerden olan Theodore Herzl (1860-1904), Yahudilerin yurt kurma fikrini uluslararası bir eyleme dönüştürmek için 1897 yılında Basel'de I. Siyonist Kongresini topladı. Kongreye katılan Siyonistler, Filistin'de Yahudi devletinin kurulması konusunda hemfikir oldular.⁸ Kongreden sonra Filistin bölgesine Yahudi göçleri sistematik olarak başladı. Osmanlı Devleti, Filistin bölgesine Yahudilerin kişisel göçlerine sorun çıkarmadı fakat toplu göçlerine izin vermedi.⁹ Osmanlı yönetimi Yahudi göçlerine engel olmasına rağmen yine de Yahudi göçü Filistin bölgesine devam etti.¹⁰

Yahudiler, Filistin bölgesine göç etmeye devam ederken İngiltere'deki yöneticilerden destek istediler. I. Dünya Savaşı başlayacağı tarihe kadar İngiliz yöneticiler Filistin bölgesine Yahudi göçünün devam etmesi ve desteklemesi konusunda büyük bir destek sağlamadılar.¹¹ Ama savaş

⁷ Jehuda Reinharz, "Old and New Yishuv: The Jewish Community in Palestine at The Trun of The Twentieth Century", *Jewish Studies Quarterly* 1, no. 1, (1993/94), 53, 63-64, JSTOR.; Barbara Anne Presgrove, "Britain and The Middle East, 1914-1921 A Study in Personal Policy-Making" (Phd Thesis, The Florida State University of Arts and Sciences, 1979), 108-109. Beni İsrailoğulları, kesin olamamakla beraber M.Ö. 2000'de Filistin bölgesine yerleştikten sonra M.Ö. 1050'e doğru ilk Yahudi devletini bu bölge de kurdular. Bu tarihten sonra Yahudiler için vadedilmiş toprak olan Filistin bölgesi dini anlamda her zaman önemli olmuş ve olmaya devam etmektedir. Bu konuda detaylı bilgi için bkz.: Murat Gül ve Bekir Ali Yüksek, "İsrail'in Dış Politikasını Anlamak: Tevrat, On Emir, Vadedilmiş Topraklar ve Üstünlük", *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 6, no. 1, (2016), 335-348, <https://dergipark.org.tr/tr/pub/kusbd/issue/19382/205707>.

⁸ Vahdetin Engin, *Pazarlık*, 14 bs. (İstanbul: Yeditepe Yayınları, 2010), 75; Mim Kemal Öke, *Siyonizm ve Filistin Sorunu (1880-1923)* (İstanbul: Timaş Yayınları, 2021), 56.; Alan Taylor, *İsrail'in Doğuşu 1897-1947: Siyonist Diplomasinin Analizi*, çev. Mesut Karaşahan, 2. bs. (İstanbul: Pınar Yayınları, 2000), 16-18.

⁹ Kemal H. Karpat, *Ortadoğu'da Osmanlı Mirası ve Ulusçuluk*, çev. Recep Boztemur (İstanbul: İmge Kitapevi Yayınları, 2001), 168.; Nuh Aslantaş, "İslami Dönemde (638-1099) Filistin'e Yahudi Göçü: Aliya", *Belleten Dergisi* LXXV, no. 274, (2011), 642, <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ttkbelleten/issue/52576/692127>.

¹⁰ Fahir Armaoğlu, *Filistin Meselesi ve Arap-İsrail Savaşları*, (İstanbul: Kronik Yayınevi 2017), 10-22.

¹¹ İsmail Köse, "The Lloyd George Government of the Uk: Balfour Declaration the Promise For A National Home to Jews (1916-1920)", *Belleten Dergisi* 80, no. 294, (2016), 748-749, <https://belleten.gov.tr/eng/full-text/340/eng>. ; Faruk Taşkın, "Filistin'deki Britanya Gölgesi (1838-1918): Yahudi Devletine Giden Süreçte İngiliz Politikası", *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal*

başladıktan kısa bir süre sonra bazı İngiliz yöneticilerin, Yahudilerin Filistin'e göçleri ve yerleşmesi konusundaki tutumlarında değişiklikler oldu. İngiliz yöneticiler ve savaş sahasındaki bazı görevliler, ülkelerinin siyasi ve askeri çıkarları doğrultusunda Yahudilerin Filistin bölgesine gelmeleri ve iskan etmelerini desteklediler.¹² Savaş anında Mekke Şerifi Hüseyin ve isyancı Arapları desteklemek ve yönlendirmek için Mısır'da bulunan Arap Bürosu'nun akıl hocası Hogarth'ta Yahudilerin Filistin bölgesi üzerindeki talep, istekleri ve göçleri konusunda haberdardı. Bu çalışma da Hogarth'ın savaş esnasında ve sonrasında Filistin meselesi ve Yahudilere bakışının nasıl olduğu konusu ele alınmıştır. Ayrıca dönemin aktörlerinden olan Hogarth'ın ülkesinin çıkarları doğrultusunda; Arap ve Yahudiler açısından Filistin meselesinin hangi yönetim biçimiyle idare edilmesi hususundaki fikirlerine değinilmiştir. Kısacası bu çalışmada İngiliz görevlinin söylemlerinden yararlanarak Filistin meselesi üzerine yapılmış çalışmalara ek destek sağlanmaya çalışılmıştır.

1. Hogarth'ın Filistin Bölgesi Hakkında İlk İzlenimleri: Mekke Şerifi Hüseyin'in Toprak Talepleri ve Sykes-Picot Anlaşması

Hogarth, 1862 yılında İngiltere'nin Lincolnshire kentinde bağlı Barton kasabasında doğdu. 1885'te Oxford Üniversitesi'nden mezun olduktan sonra kazandığı araştırma bursu sayesinde 1887 yılında Osmanlı topraklarına gelerek ilk bilimsel çalışmalarını yaptı. Bu tarihten sonra İngiliz oryantalist, savaşın başlayacağı yıla kadar Osmanlı coğrafyasında arkeolojik ve tarihi araştırmalarına devam etti.¹³ Bilimsel çalışmaları esnasında Filistin bölgesine büyük bir ilgi gösterdi ve 1865 yılında kurulan The Palestine Exploration Fund (Filistin Araştırma Fonu) bünyesinde Filistin'deki arkeolojik

Bilimler Enstitüsü Elektronik Dergisi 11, no. 74, (2020), 75, <https://dergipark.org.tr/tr/pub/gumus/issue/59344/820443>.

¹² İsmail Köse, "The Lloyd", 748-749.

¹³ Hogarth'ın yaşam serüveni ve akademik araştırmaları hakkında detaylı bilgi için bkz.: Mübarek İpek, "Oryantalist David George Hogarth'ın Hayatı ve İngiliz İstihbarat Birimiyle İlişkisi", *Mukaddime Dergisi* 14, no. 2, (2023), 313-336, <https://dergipark.org.tr/tr/pub/mukaddime/issue/81091/1320883>.

araştırmalara destek sağladı.¹⁴ Hogarth, savaş başladıktan sonra 1915 yılında Deniz Kuvvetlerinde istihbarat subayı olarak göreve başladı. Aynı yıl içinde Mısır'a gitti ve 1916 yılında Kahire'de kurulan Arap Bürosu'nda danışman olarak 1919 yılına kadar çalıştı.¹⁵ Büro'daki görevi esnasında Mekke Şerifi Hüseyin ve Siyonist Yahudilerin Filistin bölgesi üzerindeki isteklerine karşı kendi fikirlerinin olduğu raporlar yazdı.

Hogarth'ın savaş esnasında Filistin bölgesi için ilk yorumu Mekke Şerifi Hüseyin ve İngilizlerin Mısır Yüksek Komiseri Henry McMahon arasında Osmanlı Devleti'ne karşı başlatılacak isyan için yapılan mektuplaşma trafiği üzerine oldu. Şerif ve H. McMahon arasında 14 Temmuz 1915'ten, 10 Mart 1916'ya kadar karşılıklı olarak beş mektuplaşma oldu. Şerif, mektuplarında kuracağı Arap krallığı için İngiliz yetkiliden Filistin bölgesinin ismini vermese de bu bölgenin de dahil olduğu Suriye, Lübnan, Irak ve geniş alanlara yayılmış Arap topraklarını istiyordu. H. McMahon, Arap liderin toprak isteklerini tam netleştirmeden geçiştirici ve ilerde çözülmesini sağlayacak vaatlerde bulundu.¹⁶ Bu esnada Mısır'da bulunan Hogarth, Şerif'in bu isteklerine karşı çıkarak Arap reisini eleştirdi. İngiliz oryantalist, Şerif'in istediği topraklarda ülkesinin, Fransızların ve diğer müttefik Arap liderlerinde payının olduğu ileri sürerek Arap liderinin isteklerine karşı çıktı.¹⁷ Hogarth, Filistin dahil diğer Arap topraklarında İngiltere'nin egemenliğinde olacak şekilde ayrı ayrı Arap konfederasyon devletlerinin kurulmasından yanaydı. İngiltere'ye bağlı olmak şartıyla Filistin yönetiminde Şerif veya başka bir Arap liderin olmasına karşı değildi.¹⁸

¹⁴ J. Aurelia Perry, "Rediscovering D. G. Hogarth: A Biographical Study of Oxford's Near Eastern Archaeologist and World War I Diplomat", (Master Thesis, Faculty of the Graduate School of the State University of New York at Buffalo, New York, 2000), 31.; J. Frantzman, Ruth Kark, "General Gordon, The Palestine Exploration Fund and The Origins of 'Gordon's Calvary' in The Holy Land", *Palestine Exploration Quarterly* 140/2, (2008), 119, JSTOR.

¹⁵ Mübarek İpek, "Orientalist", 318-320.

¹⁶ Mekke Şerifi Hüseyin ve H. McMahon arasında yapılan mektuplaşmanın geniş içeriği için bkz.: The National Archives (TNA), Foreign Office (FO), FO: 882, Arab Bureau (AB), AB: 15/1-16/9, 14.07.1915-10.03.1916.; David George Hogarth, "Great Britain and The Arabs up to The Armistice of The 30th October 1918", *A History of The Peace Conference of Paris*, ed. Harold William Vazeille Temperley, Volume 6, (London: Oxford University Press, 1924), 126-127.

¹⁷ TNA, FO: 882, Arabian Policy (AP), AP: 16/2, D. G. Hogarth, The Arab Question, 16.04.1916.; David George Hogarth, "Mecca's Revolt Against The Turk", *The Century Magazine*, Volume 100, (May 1920), 406-407, JSTOR.

¹⁸ TNA, FO: 882, AP 17/6, Minute by Commander Hogarth, Comment on Preceding, 07.06.1917.

Şerif ve H. McMahon arasında mektuplaşmalar devam ettiği sırada Hogarth 1916 yılında kısa bir süreliğine Kahire'den Londra'ya gitti. Ülkesinin başkentinde bulunduğu anda Mark Sykes ve Fransız temsilci Georges Picot arasında gizli bir anlaşma¹⁹ yapıldığını tanık oldu. Anlaşmanın maddelerine baktığında Suriye'nin Fransa'ya verildiği ve Filistin bölgesinin de İngiltere'nin dahil olduğu uluslararası bir komisyon tarafından seçilecek bir Arap lideri tarafından yönetileceğini gördü. Ülkesinin emperyalist politikasını her alanda savunan ulusçu Hogarth, bu anlaşmanın ülkesinin Orta Doğu'daki çıkarlarını zedeleyeceğini düşünerek Suriye'nin Fransa'ya verilmesine karşı çıktı. Fakat Filistin bölgesinin, İngiltere'nin dahil olduğu uluslararası bir komisyon tarafında yönetilmesini destekledi.²⁰

Hogarth'ın, Filistin bölgesi hakkında ilk yorumlarına bakıldığında her açıdan ülkesinin çıkarlarını koruyan söylemlerde bulunduğu anlaşılmaktadır. İngiliz oryantalist, Mekke Şerifi Hüseyin'in Filistin bölgesini dahil ettiği büyük Arap krallığına karşı olduğu ve Sykes-Picot Anlaşması'nda geçen Filistin bölgesinin uluslararası bir komisyon tarafından yönetilmesine destek verdiği tespit edilmiştir. Hogarth'ın harbin ilk yıllarında kaleme aldığı metinlerde Filistin bölgesinde, İngiltere'nin güdümünde olmayacak bir yönetim veya siyasi gücü istemediği ortaya çıkmaktadır.

2. Yahudilerin Filistin Üzerindeki Talepleri ve Hogarth'ın Bu Taleplere Karşı Tutumu 1916-1917

Giriş kısmında belirtildiği gibi İngiliz yöneticiler savaş öncesinde Yahudilerin Filistin'e göçlerine, kapsamlı destek sağlamadılar. Fakat savaş başladıktan sonra İngiliz siyaset yürütücüleri askeri ve siyasi çıkarları doğrultusunda Yahudilerin Filistin'e göç etmesi ve iskan etmelerini onaylayacak kararlar almaya başladılar. İngiliz yetkilileri, Yahudilerin Filistin'e göç etmesini destek sağlamaları ve onları ikna etmede 1905 yılında

¹⁹ Anlaşmanın içeriği ve itilaf güçleri arasındaki toprak paylaşımı hususundaki detaylı bilgi için bkz.: TNA, FO:882, Sykes-Picot Mission (SP), SP: 16/1-17/43, 12.01.1916- Undated 1917.; Sykes-Picot Anlaşması üzerine dair yayınlanan toplu bildiriler için bkz.: Sykes-Picot Gizli Anlaşması'nın 100. Yılında Ortadoğu ve Türkiye, hzr. Arzu Güven Saygın ve Murat Saygın, (Ankara: Atatürk Araştırmaları Merkezi Yayınları, 2019), I-738.

²⁰ TNA, FO: 882, AP 16/2, D. G. Hogarth, The Arab Question, 16.04.1916.; David George Hogarth, "Mecca's", 408.

İngiltere’de Siyonist liderliğe getiren Dr. Haim Azriel Weizmann’ın etkisi vardı.²¹ H. Weizmann, savaş başladıktan kısa bir süre sonra İngiltere meclisinde görevli Yahudi kökenli Herbert Louis Samuel’den kabineye Yahudilerin Filistin’e göç etmesini destekleyen bir konuşma yapmasını rica etti. H. Samuel’de bu istekten sonra “Filistin’in Geleceği” başlıklı konuşmasını kabineye yaparak İngiliz meclisinden Yahudilerin Filistin’e göç etmelerine destek vermelerini istedi.²² H. Samuel’in konuşması kabinede ve dönemin Başbakanı Henry Asquith’in tarafından sıcak karşılanmadı. Bu olumsuz gelişmeden sonra bile H. Weizmann ve H. Samuel çabalarına devam ederek diğer İngiliz siyasetçilerle irtibatlarını sürdürdüler.²³ İkili, 1916 yılında İngilizlerin Orta Doğu sorumlusu memurlarından olan M. Sykes’a danışarak İngiliz meclisinin Yahudilere destek vermesini istediler. İlk başlarda Yahudilerin Filistin’e göç etmesine sıcak bakmayan M. Sykes, bu görüşmeden sonra Yahudilerin Filistin’e göç etmelerine olumlu baktı.²⁴

H. Weizmann ve H. Samuel’in Londra’daki lobi çalışmalarının etkisi Arap Bürosu’na kadar ulaştı.²⁵ Hogarth ve bazı Büro personeli Siyonist temsilcilerin, Yahudilerin Filistin bölgesine göç etmesi için yaptıkları lobi çalışmalarından rahatsız oldular. Çünkü Büro personeli Arap isyanı lideri Mekke Şerifi Hüseyin’i her açıdan destekliyordu. Büro çalışanları, Şerif’in Filistin’i istediğini biliyorlardı ve Arap liderin Yahudilerin Filistin’e göç etmelerini veya orada Yahudi devleti kurmalarına izin vermeyeceğini

²¹ Mim Kemal Öke, “Siyonizm’den”, 33,56.

²² Bruce Westrate, *Arab Bureau: British Policy in The Middle East 1916-1920* (Pennsylvania: The Pennsylvania State University Press, 1992), 109.

²³ David Fromkin, *A Peace to End All Peace, The Fall of The Ottoman Empire and The Creation of The Modern Middle East* (USA: Owl Books, 2001), 242.

²⁴ Yosra Amraoui, “Towards The Achievement of National Identity: The Role of British Jewry in The Creation of The State of Israel”, *Journal of Humanities and Social Science* 21, Issue 1, (2016), 60-61. JSTOR.; Mark Sykes’ın Filistin politikasında Siyonist Yahudilere olan destekleri hakkında detaylı bilgi için bkz.: Cengiz Kartın, “İngiliz Ulusal Arşivi Kayıtlarında Mark Sykes’ın Ortadoğu İzlenimleri”, *Sykes-Picot Gizli Anlaşması’nın 100. Yılında Ortadoğu ve Türkiye*, hzr. Arzu Güven Saygın ve Murat Saygın, (Ankara: Atatürk Araştırmaları Merkezi Yayınları, 2019), 395-417.

²⁵ Arap Bürosu’nun kuruluşu, şeması ve Büro personelinin isyancı Araplara destekleri hakkında detaylı bilgi için bkz.: Nazmiye Yozgat ve Cengiz Kartın, “Arap Bürosu’nun Gizli Raporları: Arap Bülteni”, *Sinop Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 5, no. 2, 247-286, <https://dergipark.org.tr/tr/pub/sinopusd/issue/65995/1007748>.; Nazmiye Yozgat, “Arap Bürosu ve Faaliyetleri (1916-1920)”, (Doktora Tezi, Erciyes Üniversitesi, 2023), 1-360, Yök Tez Merkezi (818553).

tahmin ediyorlardı. Bu nedenle savaşın ilk yıllarında büro personelinin çoğu Yahudilerin Filistin üzerindeki isteklerini onaylamadılar.²⁶ Büro personeli Hogarth, savaşın başında Filistin'e, Yahudi göçünün olması ve Yahudilerin bu bölgede devlet kurmasına karşı çıktı. İngiliz oryantalist, Sykes-Picot Anlaşması'na atıf yaparak savaştan sonra Filistin'in uluslararası bir komisyon tarafından yönetileceğini belirterek Yahudilerin Filistin'e göç etmesini ve diğer isteklerini uygun görmedi.²⁷ Büro çalışanı William Ormsby Gore ise diğer büro personeli aksine Yahudilerin Filistin'e göç etmelerini destekleyerek, Hogarth ve diğer mesai arkadaşlarını Yahudilere kolaylık sağlamadıkları için eleştirdi.²⁸

Bazı Büro çalışanları ve Hogarth, 1916 yılının son aylarına kadar Filistin'e Yahudilerin göç etmemesi konusundaki fikirlerinde sabit durdular.²⁹ Fakat 1916 yılının sonunda Herbert Asquith'in kabinesi devrildi ve yerini H. Weizmann ile yakın ilişkileri olan Başbakan David Lloyd George yönetimindeki kabine göreve başladı. 1917 yılında Lloyd'un kabinesinde yer alan Dışişleri Bakanı Arthur James Balfour, Lord Curzon ve diğer bazı siyasi yetkililer Yahudilerin Filistin'e göç etmelerini ve ileride Filistin topraklarında Yahudi devletinin kurulmasını desteklemekteydiler.³⁰ Yeni kabinenin Yahudilerin Filistin'e göç etmesini desteklemelerindeki amacı; savaş esnasında Avrupa ve Amerika'daki Yahudilerin sermayesinden faydalanmak, Alman ve Türklerin Yahudileri kendi tarafına çekmesini engellemek, Filistin'de güçlü Türk, Rus, Fransız veya Birleşik Arap Krallığı yerine daha az sorun çıkararak bir Musevi yönetiminin çıkarlarına uygun olacağını düşündükleri için destek sağladılar.³¹ Lloyd ve ekibinin Yahudilerin Filistin'e göç etmesini desteklediğini duyan Arap Bürosu baş

²⁶ Bruce Westrate, "Arab Bureau", 173-179.

²⁷ TNA, FO: 882, Miscellaneous (MIS), MIS 16/3, D. G. Hogarth, Anglo-Franco-Russian Agreement, 4 May 1916.

²⁸ TNA, FO:882, Palestine (PA), PA 16/2, William Ormsby-Gore, The Politics of Jerusalem, 29.12.1916.

²⁹ Bruce Westrate, "Arab Bureau", 175-178.

³⁰ Necmi Uyanık ve Havva Yavuz, "Balfour Deklarasyonu'nun ilanı, Tepki ve Destekler", *Kastamonu İnsan ve Toplum Dergisi* 1, no. 2, (2023), 210-211, <https://dergipark.org.tr/tr/pub/kitod/issue/81030/1400625>.

³¹ Necmi Uyanık ve Havva Yavuz, "Balfour ", 211,215.; Ayşe Eryaman, "20. Yüzyıl Başlarında", 23.; İsmail Köse, "The Lloyd", 732.

sorumlusu Gilbert Clayton ve bazı Büro personeli Yahudilerin Filistin'e göç etmelerini olumlu karşılamaya başladılar.³²

Hogarth diğer büro personelinin aksine savaşın başında olduğu gibi Yahudilerin Filistin'e göç etmesine ve Yahudilerin bu coğrafyada devlet kurmasına karşıydı. İngiliz oryantalist, Yahudilerin Filistin'e göçleri ve amaçlarının neler olduğu konusunda bir rapor kalem aldı. O'na göre Yahudiler Eski Çağda devlet kurdukları Filistin ve çevresindeki toprakların halen mukaddes olduğunu inandıkları için Filistin ve Batı Suriye bölgesine gelme arzusu içindeydiler. Yahudilerin Filistin'e ilk yerleştirme kolonisi Paris'teki "*Alliance Israelite Universelle*" tarafından 1870 yapıldı. Bu koloniden sonra İngiltere'deki Yahudiler de 1878 yılında Filistin'e gittiler. Rusya ve Romanya'daki Yahudi pogromlarından sonra Filistin'e büyük Yahudi göçü oldu. Bu göçler neticesinde Kudüs, El Hilal ve diğer bölgelerde Yahudi nüfusu arttı. Filistin'de artan Yahudi nüfusunu engellemek için Osmanlı Devleti, Yahudilere toprak satılmasını engelledi ve dışardan Yahudi göçü gelmesini engelleyen önlemler aldı. Fakat Yahudiler, Osmanlı Devleti'nin engellemelerine rağmen Filistin bölgesine gitmeyi başardılar. Yahudi göçleri yavaş yavaş Filistin'e devam etti. 1895 yılında Herzl, Siyonizmin müjdesini açıkladıktan sonra Yahudi göçleri Filistin bölgesinde arttı. 1908 devriminden³³ sonra Alman Yahudi komisyonu tarafında Filistin'e göç hareketi devam etti. Alman Yahudi komisyonu Yahudilerin Filistin'de toprak ve emlak alma sayısını artırılması için destek verdi. Hogarth yazısının sonunda Musevilerin geçmişte bağımsız Yahudi devleti kurma fikrini sakladıklarını fakat Herzl'in Siyonizmin yeniden yükselişi müjdesinden sonra Musevilerin rahat bir şekilde bağımsız bir devlet kurma düşüncesinde olduğunu belirtti.³⁴

İngiliz oryantalist, savaşın ilk yıllarında Yahudiler hakkında kaleme aldığı raporlarda Filistin'de Yahudi devletini istemediği ve Yahudilerin neden Filistin'e göç ettiğine dair bilgiler sunduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca dönemin tanıklarından olan ve Osmanlı Devleti'ne rakip İngiliz tebaasındaki bir gözlemci olarak Hogarth'ın, Osmanlı Devleti'nin Yahudilerin Filistin'e göç etmelerini, toprak ve emlak almalarını engellediği konusunda sunduğu bilgiler tarihimiz açısından önemlidir. İngiliz

³² Bruce Westrate, "Arab Bureau", 173, 176-177.

³³ Hogarth, II. Abdülhamit'in tahtan indirilmesi olayına atf yapıyor.

³⁴ TNA, FO: 882, Syria (SY), SY/18/10, D. G. Hogarth, The Syrian Political Situation Since 1800, 25.05.1918.

oryantalistin bu konudaki bilgileri, bazı araştırmacıların Osmanlı Devleti'nin Filistin'e Yahudi göçlerine izin verdiği ve Yahudilerin bu bölgede toprak almalarını onayladığı hususundaki iddialarının tutarsız olduğunu göstermiştir.

Hogarth, 1917 yılının Ocak ayından itibaren ülkesinin Yahudilerin sermayesinden faydalanmasını destekliyordu. Fakat müttefikleri olan Arap lideri Şerif'in isteği olan Filistin topraklarında, Yahudi egemenliğine halen sıcak bakmıyordu. Bu düşüncede olan İngiliz oryantalist, 11 Şubat'ta Kahire'de Mekke Şerifi Hüseyin'in katibi ve sağ kolu olan Fu'ad el-Hatib ile gizli bir toplantı yaptı. Toplantı sırasında Hogarth, Mekke Şerifi Hüseyin'in Filistin'deki Yahudilerle ilgi ne düşündüğüne dair Hatib'e soru sordu. Fu'ad, Arapların ve Yahudilerin artık birbirlerini anladıklarını ve aralarında sürtüşme olmayacağını, Yahudilerin önde gelen liderleriyle ilişki içinde olduklarını ve onlardan tam destek güvencesini aldıklarını açıkladı. Hogarth, Fu'adla yaptığı görüşmeden sonra Mekke Şerifi Hüseyin'in Filistin'de nasıl bir yönetim dizayn edeceği konusunda planı olmadığını sezdi. Şerif'in Filistin toprakları üzerindeki niyetinin değişmediğini ve Arap liderin Filistin'i ileride kuracağı Arap krallığının ayrılmaz bir toprağı olarak gördüğünü anladı.³⁵

Hogarth ve Fu'ad arasından yapılan görüşmeden sonra arşivlerde yapılan taramalarda İngiliz oryantalistin, Yahudilerin Filistin üzerindeki talepleri hakkında 2 Kasım 1917 yılına kadar rapor yazmadığı görülmüştür. 2 Kasım 1917 yılında Dışişleri Bakanı A. J. Balfour, Yahudilerin Filistin'de devlet kurmasını destekleyen Lord Rothschild'e gönderdiği mektup veya tarihte Balfour Deklarasyonu olarak bilinen yazıdan sonra Hogarth ve bazı büro personeli tekrardan Yahudilerin Filistin üzerindeki isteklerine dair raporlar yazmaya başladılar. Hogarth'ın, Balfour Deklarasyonu, bildiriden sonra Cidde'de Mekke Şerifi Hüseyin'le yaptığı görüşme ve Filistin'in İngilizler tarafından alındıktan sonra İngiliz oryantalistin 1918 yılında Filistin'e yaptığı inceleme seyahatleri aşağıdaki başlıkta verilecektir.

³⁵ TNA, FO: 882, Hedjaz Rising (HRG), HRG 17/12, D. G. Hogarth, Future of Arab Movement, 17.02.1917.

3. Balfour Deklarasyonu, Cidde Görüşmesi ve Hogarth'ın 1918 yılındaki Filistin Seyahat ve Gözlemleri

İngiliz oryantalist, 1917 yılının son aylarına kadar Hicaz bölgesinde Türklere karşı ülkesiyle beraber mücadele veren Arapların, İngilizlerin kontrolünde Filistin'de egemen güç olmalarını destekliyordu. Fakat Hogarth'ın bu düşüncesine engel olacak bir gelişme 2 Kasım 1917'de meydana geldi. Dışişleri Bakanı A. J. Balfour 2 Kasım'da Lord Rothschild'e gönderdiği mektupta şu bilgiyi verdi:

...."Majestelerinin Hükümeti, Filistin'de Yahudi halkı için bir ulusal yurt kurulmasını olumlu karşılamaktadır ve bu amacın gerçekleştirilmesini kolaylaştırmak için elinden gelen çabayı gösterecektir; sivil ve dini devletlere zarar verebilecek hiçbir şeyin yapılmayacağı açıkça anlaşılmıştır. Filistin'deki mevcut Yahudi olmayan toplulukların hakları veya Yahudilerin başka herhangi bir ülkede sahip olduğu haklar ve siyasi statüler."....³⁶

Mektupta verilen mesaj çok açıktı. Lloyd hükümeti Yahudilerin Filistin'de devlet kurmasına destek veriyordu. Hogarth büyük ihtimalle Arap Bürosu'na gelen yazılarda bu mektubu gördü fakat Balfour Deklarasyonu'na karşı ilk başta tepki verecek bir rapor kaleme almadı. Deklarasyon yayınladıktan kısa bir süre sonra General Allenby komutasındaki İngiliz ordusu Filistin bölgesinde iyice ilerledi. Hogarth, İngiliz ordusunun Filistin'deki ilerleyişini takdirle karşılayarak destekledi. Allenby'in ordusu 9 Aralık'ta Kudus'u işgal etti. Filistin'in işgali ile İngilizler, isyancı Araplar ve Siyonist Yahudiler büyük sevinç yaşadı.³⁷ Fakat Mısır'daki Arap Bürosu personeli bu sevinci uzun süre yaşamadılar. Çünkü Mekke Şerifi Hüseyin'in sahadaki ajanlarından aldığı bilgilerden Balfour Deklarasyonu'nu öğrendi. Bunun dışında Şerif'in şok geçireceği başka bir gelişmede daha oldu. İtilaf blokundan yer alan Rusya, Bolşevik Devrimi'nden sonra savaştan ayrılmasıyla gizli anlaşmaları kamuoyuna duyurmasıyla Arap lider, Sykes-Picot Anlaşması'nı da duydu.³⁸ Hogarth ve diğer büro personeli, Şerif'in yaşanan bu iki gelişme üzerine Türk tarafına

³⁶The Avalon Project, Balfour Declaration 1917, https://avalon.law.yale.edu/20th_century/balfour.asp. (Erişim Tarihi: 02.05.2024).

³⁷ TNA, FO: 822, Arab Bulletin No. 72, D. G. Hogarth, The Problem of Medine, 05.12.1917.; İsmail Köse, *İngiliz Arşiv Belgelerinde Arap İsyanı*, 4. bs., (İstanbul: Kronik Kitap, 2021), 378-390.

³⁸ Necmi Uyanık ve Havva Yavuz, "Balfour Deklarasyonu", 208.

geçmesinden endişelendiler.³⁹ Balfour Deklarasyonu ve Sykes-Picot Anlaşması'nın ifşa olmasından sonra Londra ve Kahire'deki İngiliz yetkililer, Şerif'in Suriye-Filistin konusunda ve İngilizlere karşı neler düşündüğünü merak ettiler. H. McMahon yerine Mısır Yüksek Komiserliği'ne atanan General Reginald Wingate, Şerif'in bu konularda ne düşündüğünü anlamak maksadıyla Hogarth'ı, Arap liderle görüşmek için Cidde'ye gönderilmesine karar verdi.⁴⁰

Hogarth, Şerif'le görüşmeye gitmeden önce Suriye'deki milliyetçi Arap aktivistler Şerif'in oğlu Faysal'a, Balfour Deklarasyonu'nu protesto etmesini ve babasının bu bildiriye kabul etmemesini istediler. Fakat ne Şerif ne de oğlu yayınlanan bildiriye karşı bir tepki vermedi.⁴¹ Hogarth görüşmeye gitmek için Kahire'den 2 Ocak'ta yola çıktı ve 6 Ocak'ta Cidde'ye vardı. Mekke Şerifi Hüseyin de Mekke'den yola çıkarak 7 Ocak'ta Cidde'ye ulaştı. Görüşmeye İngiliz hükümetini temsilen Hogarth dışında Hindistan hükümeti temsilcisi J. B. Philby, Hicaz bölgesinde görevli Albay J. R. Bassett, İngilizlerin Hicaz sorumlusu R. Storrs'un ajanı ve Mekke Şerifi Hüseyin'in yardımcısı olan Ruhi vardı. 8 ve 14 Ocak arasında İngiliz ekibi ve Mekke Şerifi Hüseyin arasında toplam on görüşme yapıldı. Görüşmede İngiliz ekibinin sözcülüğünü Hogarth üstlenerek Şerif'e, Suriye ve Filistin bölgesi, İngilizlerle olan ittifakı, itilaf blokuna bakışı, Asir ve Yemen'in durumu, Yahudilerin Filistin'e göçü ve İbn Suud hakkında neler düşündüğü ile ilgili çeşitli sorular sordu.⁴²

³⁹ TNA, FO: 882, Arab Bulletin No. 74, D. G. Hogarth, Jemal and Arabs, 24.12.1917.

⁴⁰ The British Library (BL), India Office Record (IOR), IOR/L/PS/10/645, 28.12.1917.; TNA, FO: 141/738 File 3894, Arab Bureau Report for January, 01.02.1918.; Elie Kedourie, *In The Anglo-Arab Labyrinth: The McMahon-Husayn Correspondence and Its Interpretations 1914-1939*, (New York: Published by Routledge, 2014), 322.

⁴¹ Resul Yavuz, "Sykes-Picot Antlaşması'ndan Sonra İngiltere ve Fransa'nın Ortadoğu'nun Paylaşım Planlarında Şerif Hüseyin'in Rolü ve Öneme Dair Bir Değerlendirme", *Osmanlı Medeniyeti Araştırmalar Dergisi*, no. 22, (2024), 276-277, <https://dergipark.org.tr/tr/pub/osmed/issue/84050/1450636>; Elizer Tauber, *The Arab Movements in World War I*, (London: Frank Cass and Co. Ltd., 1993), 152. Ümmü Gülsüm Polat, *Türk- Arap*, 150.

⁴² TNA, FO: 882, King Hussein (KH), KH 18/4, Report by Commander Hogarth on his Mission to Jeddah for Conversations with King Hussein, 15.01.1918.; TNA, FO: 822, Arab Bulletin No:77, D. G. Hogarth, Mission to King Hussein,, 27.01.1918.; TNA, FO: 882, HRG 18/1, D. G. Hogarth, Jeddah Interviews, 08-14 January 1918..

Hogarth, Şerif'e, Kudüs'un dahil olduğu kutsal yerlerin uluslararası bir komisyon tarafından yönetilmesi ve Yahudilerin Filistin'e göç etmesine nasıl baktığını sordu. Şerif, Filistin'de uluslararası komisyon tarafından kutsal mabetlerin yönetimi konusunda İngilizlerin önereceği tavsiyeleri kabul edeceğini belirtti. Yahudilerin Filistin'e göçlerine karşı olmadığını söyledi. Hatta Yahudilerin Arapların operasyonlarına verdikleri mali desteği takdirle karşıladı. Hogarth görüşmeler esnasında Kahire'ye gönderdiği yazıda Şerif'in bu iki konuyu şu anda böyle kabul ettiğini ama savaş sonrasında düşüncelerini değiştireceği uyarısını yaptı.⁴³ Hogarth ve Mekke Şerifi Hüseyin arasında Filistin konusu ve diğer meseleler üzerine yapılan görüşmeler olumlu geçerek sonuçlandı.⁴⁴ Görüşmelerde ilginç olan şeyse Balfour Deklarasyonu ve Sykes-Picot Anlaşması'nın anılmamasıydı. Hogarth görüşmeye gitmeden önce ve savaş sonrasında kaleme aldığı metinlerde Şerif'in, Balfour Deklarasyonu ve Sykes-Picot Anlaşması'ndan haberdar olduğu bilgisini vermektedir.⁴⁵ Buna rağmen ne Hogarth ne de Şerif görüşmeler esnasında bu iki konuya değinmemiştir. Fakat George Antonius, *"The Arab Awakening, The Story of the Arab National Movement"* ve Elie Kedourie, *"In The Anglo-Arab Labyrinth: The McMahon-Husayn Correspondence and Its Interpretations 1914-1939"* adlı çalışmalarında Hogarth'ın görüşmeler esnasında Balfour Deklarasyonu'ndan bahsettiğini ileri sürmüşlerdir.⁴⁶ Charles D. Smith, *"The Invention of a Tradition: The Question of Arab Acceptance of the Zionist Right to Palestine during World War I"* başlıklı makalesinde Antonius ve Kedourie'nin bu konudaki çıkarımlarının yanlış olduğunu tespit etmiştir.⁴⁷ C. D. Smith bu görüşünde haklıdır. Çünkü Hogarth görüşme sonrasında yazdığı raporda: "...Kahire'den gelen emirlerde, Şerif Hüseyin'in bahsetmediği takdirde Balfour Deklarasyonu ve Sykes-Picot

⁴³ TNA, FO: 882, KH 18/4, Report by Commander Hogarth on his Mission to Jeddah for Conversations with King Hussein, 15.01.1918.

⁴⁴ TNA, FO: 882, HRG 18/1, D. G. Hogarth, Jeddah Interviews, 08-14 January 1918.

⁴⁵ TNA, FO: 882, Arab Bulletin No:74, D. G. Hogarth, Jemal and Arabs, 24.12.1917.; D. G. Hogarth, "Great Britain", 132.

⁴⁶ George Antonius, *The Arab Awakening, The Story of the Arab National Movement*, (New York: J. B. Lippincott Company 1939), 267-269.; Elie Kedourie, *In The Anglo*, 328-329.

⁴⁷ Charles D. Smith, "The Invention of a Tradition: The Question of Arab Acceptance of the Zionist Right to Palestine During World War I", *Journal of Palestine Studies* 22, no. 2 (Winter, 1993), 48-61, JSTOR.

Anlaşması'na değinmemem konusunda uyarı aldım ve bu yüzden toplantılar sırasında bu mevzulara değinmedim..." ibaresini yazmıştır.⁴⁸

Şerif ve Hogarth arasında yapılan görüşmeler İngilizlerin istediği gibi sonuçlandı. Görüşme sonrasında Şerif Hüseyin, Mısır Yüksek Komiseri General R. Wingate gönderdiği mektupta Hogarth'la tanıştığına memnun kaldığını ve kibar bir insan olduğunu yazdı. Yüksek Komiser R. Wingate görüşülen konularda Şerif'i ikna ettiği için Hogarth'ı takdir etti.⁴⁹ Görüşmelerden şu sonuçlar ortaya çıkmıştır; Şerif'in kendi çıkarları doğrultusunda Filistin bölgesine baktığı, İngilizlerin sözcüsü Hogarth'ın da bilerek Balfour Deklarasyonu ve Sykes-Picot'tan bahsetmediği, toplantılar sırasında iki müttefikin de Filistin için günü kurtarma niyetinde birbirini idare edecek ortak kararlar aldıkları tespit edilmiştir. Ayrıca görüşmelerde Hogarth'ın başarılı şekilde Şerif'in gönlünü aldığı ve saf değiştirmesini engellediği anlaşılmaktadır.

Hogarth görüşmeden sonra Kahire'deki görevine geri döndü. İngiliz oryantalist, Kahire'deyken Dışişleri Bakanlığı tarafından Filistin'e gitmesi gerektiğine dair bir emir aldı.⁵⁰ Gelen emirde Hogarth'ın; Filistin de durum değerlendirilmesi, Türk kuvvetlerine karşı propaganda ve eski eserlerin koruması için gözlem gezileri yapması yazılmaktaydı.⁵¹ Hogarth görev yazısını aldıktan sonra 17 Ocak'tan 24 Mayıs'a kadar Filistin'e beş gözlem gezisi yaptı. İngiliz oryantalist seyahatleri esnasında yaptığı gözlemlerde hem mutlu olduğunu hem de endişelendiğini aktarıyordu. İngilizlerin, Filistin'i Türklerin elinden aldığı için çok mutluydu. Fakat Filistin'de Arap ve Yahudiler arasında çatışma çıkmasından endişeleniyordu. Hogarth,

⁴⁸ TNA, FO: 882, KH 18/4, Report by Commander Hogarth on his Mission to Jeddah for Conversations with King Hussein, 15.01.1918.

⁴⁹ BL, IOR/L/PS/10/389/1, Persian Gulf and Arabia Nejd-Hejaz Affairs 1918, 27 January 1918.

⁵⁰ Oxford University, St Antony's College Middle East Centre Archive, (MEC), David George Hogarth Collection, File: 3, Letter from D.G. Hogarth to Laura, Jiddah, 12 January 1918. Hogarth'ın mektuplarını okurken dikkat edilmesi gereken bir husus vardır. Hogarth, mektup göndereceği kişiye mektubu yazdığı günün tarihini ilk önce atar. Daha sonra mektubu göndereceği güne kadar yaşadığı duyguları ve olayları mektupta anlatır. Örneğin Hogarth, Cidde'deyken oğlu W. Billy'e gönderdiği 10 Ocak 1918 tarihli mektupta 17 Ocak'a kadar yaşadığı anılarını anlatmıştır: MEC, File: 3, Letter from D.G. Hogarth to Billy, Jiddah, 10 January 1918.

⁵¹ Oxford University, MEC, File: 3, Letter from D.G. Hogarth to Laura, Cairo 5 March 1918.; Letter from D.G. Hogarth to Laura, Palestine 10 April 1918.; Letter from D.G. Hogarth to Laura, Palestine 14 April 1918.; Letter from D.G. Hogarth to Laura Cairo 22 April 1918.

Filistin'de Arap ve Yahudi çatışması çıkmadan önce İngiliz yönetimi olarak bu kargaşalı ortamı bitirecek siyasi ve askeri önlemler alınmasını öneriyordu.⁵²

Hogarth, Filistin seyahatlerini bitirdikten sonra isim belirtmeden üstü kapalı şekilde Balfour Deklarasyonu'na ve Yahudilerin Filistin'e göçüne tepki olacak bir rapor kaleme aldı. Hogarth raporunda şu bilgileri sundu:

*Yahudilerin Filistin üzerindeki hak iddiasına gelince, bu iddia elbette antik tarihle ilgili iyi bilinen inançlara dayanmaktadır ve bu inançlar o kadar büyük ölçüde doğaüstü unsurlar içermektedir ki, herhangi bir argüman ya da tartışma sürecine tabi tutulması beyhudedir. Sadece Yahudi ırkının dağılmasının çağlar boyunca, özellikle de daha karlı başka alanlar için Filistin'in gönüllü olarak terk edilmesiyle gerçekleştiğini ve bugün bu topraklara sahip olanların, sadece Yahudilerden sonra değil, Yahudilerden önce de uzun süre sahip oldukları için hak sahibi olduklarını belirtmek gerekir: çünkü Filistin İbrani olmadan önce Arap'tı. Ancak Yahudiler tarihlerinde ilk kez bir kiliseden⁵³ ziyade bir ulus olmak istiyorlarsa, Filistin bu fikirlerini gerçekleştirmelerini sağlayacak, gelenekleri itibariyle kendilerine ait olan tek topraktır. Hakları ne olursa olsun, talepleri haktan çok çıkarlara hitap etmektedir.*⁵⁴

Hogarth raporunda Siyonistleri rahatsız edecek cümleler kurmuştur. Geçmişten beri Yahudilerin inançlarına dayanarak Filistin bölgesine değer verdiklerini söyler. Fakat Yahudilerin inançlarından ötürü Filistin topraklarında hak talep etmelerini doğru bulmaz. Çünkü O'na göre Filistin Arap toprağıydı ve Yahudilerin bu toprakları çıkarları için istediğini vurgulamıştır. Bu başlıktan aktarılan bilgilerden Hogarth'ın savaşın ortasından ve sona ereceğı tarihe kadar Filistin'e Yahudilerin göç etmesi veya devlet kurmasını istemediğı anlaşılmaktadır.

4. Savaş Sonrası Hogarth'ın Filistin Meselesine Bakışı 1918-1927

İtilaf blokundaki devletler I. Dünya Savaşı'nı kazandıktan sonra muharebeyi kaybeden devletlerin topraklarını paylaşılması için barış

⁵² Oxford University, MEC, File: 3, Letter from D.G. Hogarth to Laura, Palestine, 11 March 1918.; Letter from D.G. Hogarth to Billy, Palestine, 5 April 1918.; Letter from D.G. Hogarth to Laura, Palestine, 4 May 1918, Letter from D.G. Hogarth to Laura, Cairo, 13 May 1918.; Letter from D.G. Hogarth to Laura, Jerusalem, 23 May 1918.

⁵³ Hogarth, Yahudilerin kutsal mekanlarının isimleri yerine kilise ibaresini kullanmıştır.

⁵⁴ TNA, FO: 882, SY/18/10, D. G. Hogart, The Syrian Political Situation Since 1800, 03.06.1918.

görüşmelerinin yapılmasını beklemekteydiler. Bu bekleyiş devam ederken İngiltere ve Fransa, kendi aralarında Orta Doğu'nun nasıl paylaşılacağı konusunda görüşmeler yapmaktaydılar. Hogarth'ta 1918 ve 1919 yılı arasında ülkesinin Orta Doğu'daki çıkarlarını korumak için memorandumlar yazmaktaydı. İngiliz oryantalist, Orta Doğu için endişeliydi çünkü ülkesi, aynı toprakları isteyen Fransa, Arap ve Yahudilere benzer anlaşmalar yapmış veya sözler vermişti. Hogarth, müttefiklerle yapılan anlaşmalar ve verilen sözlerin savaş sonrasında ülkesinin başını ağrıatacağını biliyordu.⁵⁵ İngiliz oryantalist, Suriye ve Filistin konusunda Dışişleri Bakanlığı'nı uyarmak için bir memorandum yazdı. Hogarth, Arap nüfusunun yoğun olduğu Filistin'e yapılan Yahudi göçlerini tehlikeli buluyordu. Eğer ilerde Fransa yerine, Suriye'de Şerif'in oğlu Faysal önderliğinde kurulacak bir Arap devleti olursa Arapların Filistin'de Yahudileri istemeyeceğini belirtiyordu. İngiliz oryantalist, şu an da Filistin'e devam eden Yahudi göçleriyle beraber Musevilerin sayısının arttığını, Arap ve Yahudiler arasında bir anlaşma sağlanmadığı takdirde iki halk arasında çatışma çıkacağını öngörüyordu. Hogarth, raporunun sonunda yakın bir zamanda veya gelecekte Yahudilerin fiziki güç kullanarak Filistin'e sahip olacağı uyarısında bulunuyordu.⁵⁶

Arap Bürosu'ndaki Siyonist yanlısı W. O. Gore, Hogarth'ın, Dışişleri Bakanlığı'na gönderdiği yazıya tepki verdi. W. O. Gore, Yahudilerin ileride fiziki güç kullanarak Filistin'i ele geçireceğine inanmadığını belirtti. Yahudilerin barışçıl bir şekilde Filistin'e göç ederek yerleşeceklerini ve Yahudilerin sorunsuz şekilde Araplarla yaşayacaklarını ileri sürdü.⁵⁷ Hogarth'ın, W. O. Gore'ye cevabı gecikmedi. İngiliz oryantalist, Siyonist liderlerin Filistin üzerindeki istekleri ve İngiliz hükümetinin açık şekilde Filistin'de Yahudi yuvasını kurma desteklerini W. O. Gore hatırlatarak düşüncesini tekrardan savundu.⁵⁸ W. O. Gore, Hogarth'tan gelen cevap yazsını cevapsız bırakarak Hogarth ile olan tartışmasını bitirdi. Hogarth'ın, Yahudilerin ileri de fiziki güç kullanarak Filistin'i alacağı görüşünde haklı olduğu ortaya çıkmıştır. Çünkü Yahudiler savaştan sonra ve bugün bile fiziki güç kullanarak Filistin'i ele geçirmektedirler.

⁵⁵ David George Hogarth, "The Burden of Syria", *The Nineteenth Century and After* 87, (1920), 393-394, JSTOR.

⁵⁶ TNA, FO: 371/3381/146256, Memorandum by Hogarth, 16 August 1918.

⁵⁷ TNA, FO: 371/3381/146256, Note by W. Ormsby-Gore, 20 August 1918.

⁵⁸ TNA, FO: 371/3381/146256, Reply by Hogarth, 20 August 1918.

Hogarth, Dışişleri Bakanlığı'na gönderdiği memorandumdan sonra Filistin meselesi ve Yahudilerin göçü üzerine bir süreliğine sessizliğe büründü.⁵⁹ Bu sırada İtilaf devletleri, Osmanlı Devleti'yle 30 Ekim 1918'de Mondros Ateşkes Antlaşması'nı imzalamasıyla Filistin bölgesi İngiltere'nin askeri yönetiminin eline geçti.⁶⁰ 18 Aralık'ta İngiltere Başbakanı D. Lloyd ve Fransa Başbakanı Georges Clemenceau, Orta Doğu'daki toprak paylaşımındaki sorunları gidermek ve Sykes-Picot Anlaşması'nı yeniden revize etmek için Londra'da görüştüler. G. Clemenceau, D. Lloyd'tan Suriye ve Anadolu'nun güneyinin Fransa'ya verilmesini istedi. D. Lloyd, Fransa başbakanına Musul ve Filistin'in İngilizlere verilmesi şartıyla bu isteğini kabul edeceğini belirtti. G. Clemenceau bu teklifi düşünceğini söyleyerek D. Lloyd'a kararını sonra açıklayacağını söyledi.⁶¹

Londra'da bu görüşme yapıldığı esnada Hogarth, Suriye ve Filistin bölgesinin durumu üzerine bir rapor kaleme aldı. İngiliz oryantalist, raporunda Suriye ve Filistin bağlamında çok önemli uyarılarda bulunuyordu:

Araplar arasında şu anda Yahudi karşıtı duygular zirve durumundadır. Filistin'de Siyonist bir devletin kurulmasını desteklediğimiz taktirde bölgedeki Araplar, İngilizlere düşman kesilecektir. Hatta Suriye'deki konumumuz Fransızların konumundan bile daha kötü seviyeye düşecektir. Görünürde H. Weizmann'ın Filistin'de Yahudi devletin kurulması için siyasi amaçlarından vazgeçtiği konusu Arapları tatmin etmemiştir. Çünkü Araplar, Suriye ve Filistin'deki Yahudilerin bu düşünceden vazgeçmediğinin farkındadırlar. Şu anda Yahudiler Filistin bölgesi için siyasi amaçlardan vazgeçmiş gibi görünebilirler, fakat Siyonistler yavaş yavaş Filistin'e göç etmeyi sürdürerek planlarını işleme devam etmektedirler. Yahudiler, Filistin'de devlet kurmak için de İngilizlerin veya başka uluslararası bir gücün gölgesinde destek alacaklardır. Müslüman, Hristiyan ve

⁵⁹ Yukarı kısımlarda İngiliz oryantalistin, Balfour Deklarasyonu ve savaş sonrasında Filistin meselesi üzerine kısa bir süreliğine sessizliğe büründüğü belirtilmişti. Hogarth'ın böyle davranmasında Filistin meselesi üzerine yaşanan siyasi olaylar hakkında gelişen süreçlerin sonunu bekleyerek durum analizi yaptığı düşünülmektedir.

⁶⁰ Mete Sağlam, "İngiliz Manda Yönetimi Altındaki Filistin'de Yahudilerin Uyguladığı Baskı ve Şiddet (1920-1948)", *Abant Sosyal Bilimler Dergisi* 23, no. 3, (2023), 1667, <https://dergipark.org.tr/pub/asbi/issue/80991/1328384>.

⁶¹ David George Hogarth, "Syria and Palestina", ed. Harold William Vazeille Temperley, *A History of the Peace Conference of Paris*, Volume 6, (London: Oxford University Press, 1924), 141-142.; Kadir Kasalak, "İngilizlerin", 70.

Yahudiler için önemli olan Filistin'e şu anda herhangi bir siyasi çözüm bulunmadığı takdirde bölgede büyük entrikalar başlayacaktır. ⁶²

Hogarth hazırladığı raporun son kısmında ne olursa olsun İngilizleri Filistin sorunun beklediğini ve ülkesinin başı bu konuda çok ağrıyacağını belirtmiştir.⁶³ Hogarth, Filistin'in geleceği hususunda yöneticilerini uyararak raporlarına rağmen İngiliz siyaset yürütücüleri O'nun raporlarını dikkate almayarak Siyonistlerin Filistin üzerindeki isteklerini desteklemeye devam etmişlerdir.

İngiliz yöneticiler, Paris Barış Konferansı'ndan önce Filistin konusunda Arap ve Yahudilerin anlaşması için Şerif'in oğlu Faysal ve H. Weizmann'ı Londra'ya davet etti. 9 Ocak 1919'da Faysal ve H. Weizmann arasında bir anlaşma gerçekleşti. Bu anlaşmaya göre Yahudilerin Filistin'e göçü ve yerleşmesi Faysal tarafından kabul edildi.⁶⁴ 18 Ocak'ta Paris Barış Konferansı'nın başlamasıyla Siyonist liderler ve Siyonistleri destekleyen İngiliz temsilciler Filistin'de Yahudi devletinin kurulması için lobi çalışmalarına başladılar. Konferans devam ederken 15 Şubat 1919 yılında Fransa Başbakanı G. Clemenceau, D. Lloyd'la 18 Aralıkta yaptıkları toplantıda İngiliz başbakanın Musul ve Filistin'deki isteklerini kabul ettiğini bildirdi. Böylece Filistin bölgesi resmi olmasa da İngiltere'nin yönetimi altında olması Fransa tarafından kabul edildi.⁶⁵ Bu esnada Hogarth da barış konferansına katılmak için Kahire'den yola çıkarak 18 Mart'ta Paris'e ulaştı.⁶⁶ İngiliz oryantalist, barış konferansında H. Weizmann'ın Filistin'de Yahudi devletini kurmak için mücadele ettiğini gördü. Hogarth savaş esnasında ve sonrasında olduğu gibi barış konferansında Yahudilerin Filistin'de yurt kurmalarına sıcak bakmıyordu.⁶⁷ Mart ve Mayıs ayları arasında barış konferansında Siyonistlerin Filistin'deki taleplerini görüşmek

⁶² TNA, FO: 882, SY/18/31, D. G. Hogarth, Untitle, 18 December 1918.

⁶³ TNA, FO: 882, SY/18/31, D. G. Hogarth, Untitle, 18 December 1918.

⁶⁴ Celil Bozkurt, *Türk Kamuoyunda Filistin Problemi, İlk Arap-Yahudi Çatışmaları (1920-1939)*, (İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2008), 41-42.; Kadir Kasalak, "İngilizlerin" 69.

⁶⁵ Kadir Kasalak, "İngilizlerin", 70.

⁶⁶ MEC, File 4, Letter from D.G. Hogarth to Laura, Paris, 23 March 1919.

⁶⁷ MEC, File 4, Letter from D.G. Hogarth to Clayton, Paris, 30 March 1919. Nisan ayında Dışişleri Bakanlığı tarafından Hogarth ve H. McMahon, Orta Doğu inceleme komisyonuna seçildiler. Görevleri Suriye, Filistin, Kilikya ve Mezopotamya üzerine yapacakları gezilerde bilgi toplayıp barış konferansına sunmaktı. Hogarth bu göreve seçilmesine rağmen adı anılan bölgelere gitmemiştir: BL, IOR/L/MIL/17/5/3321, 18.04.1919.

için Siyonist liderler ve Hogarth'ın da bulunduğu İngiliz temsilcileri toplantılar yaptılar. Bu toplantılar esnasında her iki tarafta Filistin'in İngiltere mandaterliğinde olmasını uygun gördüler. Bu toplantılarda Hogarth, İngiltere mandaterliğinde olması şartıyla Siyonist Yahudilerin Filistin'e yerleşmelerine tepki vermeyerek, Yahudilerin İngiliz yönetimi altında yaşamasına olumlu baktı.⁶⁸

Hogarth'ın barış konferansında İngiltere mandaterliği altında olması şartıyla Yahudilerin Filistin göç etmesine ve yerleşmesine sıcak baktığı anlaşılmaktadır. İngiliz oryantalistin Yahudilerin Filistin'e göçü ve yerleşmesindeki fikir değişikliğinin temel nedenin ülkesinin ileride Filistin'de etkin güç olmasından kaynakladığı tahmin edilmiştir. Eğer İngiltere Filistin'de mandater güç olmasaydı Hogarth'ın, Siyonist Yahudilerin Filistin'e göç etmesine ve yerleşmesine karşı olacağı düşünülmektedir. Barış konferansı devam ederken Hogarth 23 Mayıs'ta Londra'ya dönerek siyasi ve askeri çalışmalarını bir kenara bırakarak akademik hayatına geri döndü.⁶⁹ İngiliz oryantalist, ölüm tarihi olan 6 Kasım 1927 yılına kadar Filistin'in İngiliz mandaterliğinde olmasından gurur duyarak bu bölgedeki İngiliz yönetiminin devam etmesini destekledi.⁷⁰

⁶⁸ British Online Archives, (BA), FO: 608/83/3, File 342, Turkey and Middle East, 29.03.1919.; FO: 608/99, Account of the Fifth Meeting of the Advisory Committee to the Palestine Office, Held 10 May 1919, *Paris Peace Conference and Beyond, 1919-1939*, <https://microform.digital/boa/collections/86/paris-peace-conference-and-beyond-1919-1939>, (Erişim Tarihi 01.02.2024).

⁶⁹ Oxford University, Magdalen College Archive (MCA), P452, Other 3/1/2. Hogarth'ın Filistin mevzusundaki siyasi olaylara bakışı dışında Filistin'deki eski eserler ve kiliseler sorunu hakkında görüşleri de olmuştur. Bu konu hakkında detaylı bilgi için bkz.: Mübarek İpek, "David George Hogarth'ın Şarkiyatçı Yönü ve Arap İsyanı'ndaki Rolü (1862-1927)", (Doktora Tezi, Mardin Artuklu Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, 2024) 148-155, Yök Tez Merkezi (852342). ; Raz Kletter, "The 1920 Antiquities Ordinance of Palestine and The Year 1700 For Antiquities: New Discoveries, Advances in Ancient, Biblical, and Near Eastern Research, *AABNER* 2, no. 1, (Spring, 2022), 39-50, JSTOR.

⁷⁰ BA, FO: 608/96, File 385, Hogarth to Forbes, Oxford, 11.07.1919.; David George Hogarth, Wahabism and British Interests, *Journal of the British Institute of International Affairs*, no. 4/2, (1925), 74, JSTOR.; David George Hogarth, "Syria and Palestina", 157-163.

Sonuç

Ülkesinin emperyalist politikasını her alanda savunan Hogarth, savaş öncesi, sırasında ve sonrasında Filistin bölgesi ve meselesine ilgi duymuştur. Savaştan önce The Palestine Exploration Fund bünyesinde Filistin bölgesinde yürütülen arkeolojik araştırmalara destek sağlamıştır. Savaşın ilk yıllarında Mısır'da istihbarat subayı olarak görev yaparken Mekke Şerifi Hüseyin'in, Filistin ve diğer Arap toprakları üzerindeki geniş kapsamlı isteklerine karşı çıkmıştır. İngiliz oryantalist ülkesinin Orta Doğu çıkarlarına ters düştüğü için Şerif'in isteklerini istememiştir. Fakat Şerif veya başka bir Arap liderin İngiltere'nin emri altında Filistin'de yönetici olmasını karşı olmamıştır. Sykes-Picot Anlaşması'nın Filistin bağlamını ele alan Filistin bölgesinin İngiltere'nin dahil olacağı uluslararası bir komisyon tarafından seçilecek bir Arap liderin tarafından yönetilmesi, maddesini olumlu görmüştür. Hogarth savaş esnasında ve sonrasında İngiltere'nin mandaterliğinde olması şartıyla Arap reislerinden birisinin Filistin de yönetici olmasını desteklemiştir.

Bu düşüncede olan İngiliz oryantalist, savaşın başlangıcından ve sonuna kadar Siyonist liderlerin Filistin'e göç etme talepleri ve bağımsız bir Yahudi devleti isteklerine karşı olmuştur. İngiliz araştırmacı, Dışişleri Bakanlığı ve Arap Bürosu'na gönderdiği yazılarda Arap politikalarının tehlikeye uğramaması için Yahudilerin Filistin üzerindeki isteklerinin desteklenmemesini tavsiye etmiştir. Hogarth, Siyonizmin savunucuları olan H. Weizmann ve H. Samuel'in Filistin toprakları üzerindeki isteklerini eleştiren raporlar kaleme almıştır.

Hogarth, savaş esnasında Başbakan D. Lloyd kabinesinin Yahudileri destekleyen girişimleri ve Balfour Deklarasyonu'na rağmen Yahudilerin Filistin'e yerleşmemesi konusundaki görüşünde sabit durmuştur. İngiliz oryantalist, savaşın sona ereceği güne kadar Yahudilerin Filistin üzerindeki taleplerine karşı durmuştur. Özellikle Balfour Deklarasyonu'ndan sonra kaleme aldığı raporunda Filistin bölgesinde Arapların hakkını savunmuş ve ilerde Yahudilerin Filistin'i zorla ele geçireceğini öne sürmüştür. Hogarth'ın, savaş esnasında Siyonistlerin Filistin üzerindeki taleplerine karşı olan uyarı niteliğindeki raporları İngiliz siyaset yürütücüleri tarafından hiçbir zaman dikkate alınmamıştır. Tam tersine İngiliz siyasetçiler, Yahudilerin Filistin hususundaki isteklerini destekleyen siyasi girişimlerde bulunmuşlardır.

Paris Barış Konferansı'nda Yahudiler, İngiltere'yi Filistin'de mandater güç olarak kabul etmelerinden sonra Hogarth, Yahudilerin Filistin'e göç etmelerine olumlu bakmıştır. İngiliz oryantalistin, bu konuda görüşünün

yumuşamasının tek nedeni Yahudilerin Filistin'de İngiliz yönetimini kabul etmelerinden kaynaklandığı tahmin edilmektedir. Eğer Yahudiler Filistin'de İngiltere mandaterliğini kabul etmeselerdi Hogarth'ın Yahudilerin Filistin'e göç etmelerini karşı olacağı düşünülmektedir.

Kısacası müsteşrik ve istihbarat Subayı Hogarth'ın Filistin bölgesi ve meselesine bakışının özünde ülkesinin emperyalist çıkarlarını öne çıkardığı görülmüştür. Ülkesinin egemenliğinde olması şartıyla Arapların Filistin bölgesinde yönetici olmasını istemiştir. Savaşın başından ve sonuna kadar Filistin'e Yahudi göçü ve Yahudilerin Filistin'de egemen güç olmasını istememiştir. Savaştan sonra Yahudilerin Filistin bölgesine gelmelerine olumlu bakmıştır. İngiliz oryantalist, öleceği güne kadar Filistin'in İngiltere mandaterliğinde olmasını desteklemiştir.

Kaynakça

The British Library (BL), India Office Record (IOR)

IOR/L/MIL/17/5/3321, 18.04.1919.

IOR/L/PS/10/645, 28.12.1917.

IOR/L/PS/10/389/1, Persian Gulf and Arabia Nejd-Hejaz Affairs 1918, 27 January 1918.

The National Archives (TNA), Foreign Office (FO)

141/738 File 3894, Arab Bureau Report for January, 01.02.1918.

371/3381/146256, Memorandum by Hogarth, 16 August 1918.

371/3381/146256, Note by W. Ormsby-Gore, 20 August 1918.

371/3381/146256, Reply by Hogarth, 20 August 1918.

608/83/3, File 342, Turkey and Middle East, 29.03.1919.

608/96, File 385, Hogarth to Forbes, Oxford, 11.07.1919.

608/99, Account of the Fifth Meeting of the Advisory Committee to the Palestine Office, Held 10 May 1919.

822, Arab Bulletin No. 72, D. G. Hogarth, The Problem of Medine, 05.12.1917.

882, Arab Bulletin No. 74, D. G. Hogarth, Jemal and Arabs, 24.12.1917.

822, Arab Bulletin No:77, D. G. Hogarth, Mission to King Hussein,, 27.01.1918.

882, AB: 15/1- 16/9, 14.07.1915-10.03.1916.

882, AP: 16/2, D. G. Hogarth, The Arab Question, 16.04.1916.

882, AP 17/6, Minute by Commander Hogarth, Comment on Preceding, 07.06.1917.

882, HRG 17/12, D. G. Hogarth, Future of Arab Movement, 17.02.1917.

882, HRG 18/1, D. G. Hogarth, Jeddah Interviews, 08-14 January 1918.

882, King Hussein (KH), KH 18/4, Report by Commander Hogarth on his Mission to Jeddah for Conversations with King Hussein, 15.01.1918.

882, MIS 16/3, D. G. Hogarth, Anglo-Franco-Russian Agreement, 4 May 1916.

882, SP: 16/1-17/43, 12.01.1916- Undated 1917.

882, SY/18/10, D. G. Hogarth, The Syrian Political Situation Since 1800, 25.05.1918.

882, SY/18/31, D. G. Hogarth, Untitle, 18 December 1918.

882, PA 16/2, William Ormsby-Gore, The Politics of Jerusalem, 29.12.1916.

Oxford University, Magdalen College Archive (MCA) David George Hogarth Papers

P452, Other 3/1/2.

P452, PER/3.2.

Oxford University, St Antony's College Middle East Centre Archive (MEC)
David George Hogarth Collection, File: 3-4,

Letter from D.G. Hogarth to Billy, Jiddah, 10 January 1918.

Letter from D.G. Hogarth to Laura, Jiddah, 12 January 1918.

Letter from D.G. Hogarth to Laura, Cairo, 5 March 1918.

Letter from D.G. Hogarth to Laura, Palestine, 11 March 1918.

Letter from D.G. Hogarth to Billy, Palestine, 5 April 1918.

Letter from D.G. Hogarth to Laura, Palestine, 10 April 1918.

Letter from D.G. Hogarth to Laura, Palestine 14 April 1918.

Letter from D.G. Hogarth to Laura Cairo, 22 April 1918.

Letter from D.G. Hogarth to Laura, Palestine, 4 May 1918.

Letter from D.G. Hogarth to Laura, Cairo, 13 May 1918.

Letter from D.G. Hogarth to Laura, Jerusalem, 23 May 1918.

Letter from D.G. Hogarth to Laura, Paris, 23 March 1919.

Letter from D.G. Hogarth to Clayton, Paris, 30 March 1919.

Amraoui, Yosra. "Towards The Achievement of National Identity: The Role of British Jewry in The Creation of The State of Israel.", *Journal of Humanities and Social Science*, no. 1, (2016): 54-64, JSTOR.

Antonius, George. *The Arab Awakening, The Story of the Arab National Movement*. New York: J. B. Lippincott Company 1939..

Armaoğlu, Fahir. *Filistin Meselesi ve Arap-İsrail Savaşları*. İstanbul: Kronik Yayınevi 2017.

Aslantaş, Nuh. "İslami Dönemde (638-1099) Filistin'e Yahudi Göçü: Aliya", *Belleten Dergisi* LXXV, no. 274, (2011): 641-690, <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ttkbelleten/issue/52576/692127>.

Bozkurt, Celil. *Türk Kamuoyunda Filistin Problemi, İlk Arap-Yahudi Çatışmaları (1920-1939)*. İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2008.

Engin, Vahdettin. *Pazarlık*, 14. bs., İstanbul: Yeditepe Yayınları 2010.

Eryaman, Ayşe. "20.Yüzyıl Başlarında İngiltere'nin Filistin Politikası." *Uluslararası İnsan ve Sanat Araştırmaları Dergisi* 1, no.1, (2016): 10-22, <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ijhar/issue/52029/678418>.

Fromkin, David. *A Peace to End All Peace, The Fall of The Ottoman Empire and The Creation of The Modern Middle East*. USA: Owl Books, 2001.

Frantzman J., Kark Ruth., "General Gordon, The Palestine Exploration Fund and The Origins of 'Gordon's Calvary' in The Holy Land", *Palestine Exploration Quarterly*, no. 140/2, (2008): 119-136, JSTOR.

Gül, Murat., Yüksek ve Ali Bekir. "İsrail'in Dış Politikasını Anlamak: Tevrat, On Emir, Vadedilmiş Topraklar ve Üstünlük." *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 6, no.1, (2016), 335-348, <https://dergipark.org.tr/tr/pub/kusbd/issue/19382/205707>.

Hogarth, David George. "Great Britain and The Arabs up to The Armistice of The 30th October 1918", *A History of The Peace Conference of Paris*, Edited by Harold William Vazeille Temperley, Volume 6, 126-127, London: Oxford University Press, 1924.

Hogarth, David George. "Mecca's Revolt Against The Turk", *The Century Magazine*, Volume 100, (May 1920): 401-411, JSTOR.

Hogarth, David George. "Syria and Palestina", *A History of the Peace Conference of Paris*, Edited by Harold William Vazeille Temperley, Volume 6, 141-142, London: Oxford University Press, 1924.

Hogarth, David George. "The Burden of Syria", *The Nineteenth Century and After*, Volume 87, (1920), 387-395, JSTOR.

Hogarth, David George. "Wahabism and British Interests, *Journal of the British Institute of International Affairs*, Volume. 4/2, (1925): 70-79, JSTOR.

İpek, Mübarek. "David George Hogarth'ın Şarkiyatçı Yönü ve Arap İsyanı'ndaki Rolü (1862-1927)", Doktora Tezi, Türkiye, Mardin Artuklu Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, 2024, Yök Tez Merkezi (852342).

İpek, Mübarek. "Oryantalist David George Hogarth'ın Hayatı ve İngiliz İstihbarat Birimiyle İlişkisi.", *Mukaddime Dergisi*, no. 2, (2023), 313-336, <https://dergipark.org.tr/tr/pub/mukaddime/issue/81091/1320883>.

Karpat, H., Kemal. *Ortadoğu'da Osmanlı Mirası ve Ulusçuluk*, çev. Recep Boztemur, İstanbul: İmge Kitapevi Yayınları 2001.

Kartın, Cengiz. "İngiliz Ulusal Arşivi Kayıtlarında Mark Sykes'ın Ortadoğu İzlenimleri", *Sykes-Picot Gizli Anlaşması'nın 100. Yılında Ortadoğu ve Türkiye*, Hazırlayan Arzu Güven Saygın ve Murat Saygın, (Ankara: Atatürk Araştırmaları Merkezi Yayınları, 2019), 395-417.

Kasalak, Kadir. "İngilizlerin Filistin Politikası ve Filistin Mandası.", *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, no. 25, (2016): 66-78, <https://dergipark.org.tr/tr/pub/sbe/issue/27211/292173>.

Kedourie, Elie. *In The Anglo-Arab Labyrinth: The McMahon-Husayn Correspondence and Its Interpretations 1914-1939*. New York: Published by Routledge, 2014.

Kletter, Raz. "The 1920 Antiquities Ordinance of Palestine and The Year 1700 For Antiquities: New Discoveries, Advances in Ancient, Biblical, and Near Eastern Research, *AABNER*, 2, no. 1, (Spring, 2022): 39-50, JSTOR.

Köse, İsmail. *İngiliz Arşiv Belgelerinde Arap İsyanı*, 4. bs., İstanbul: Kronik Kitap, 2021.

- Köse, İsmail. "The Lloyd George Government of the Uk: Balfour Declaration the Promise For A National Home to Jews (1916-1920)", *Belleten Dergisi*, no. 294, (2016): 727-759, <https://belleten.gov.tr/eng/full-text/340/eng>.
- Öke, Mim, Kemal. *Siyonizm'den Uygurluklar Çatışmasına Filistin Sorunu*. İstanbul: Ufuk Kitapları, 2002.
- Öke, Mim, Kemal. *Siyonizm ve Filistin Sorunu (1880-1923)*. İstanbul: Timaş Yayınları, 2021.
- Öney, Celal. "Filistin'de İngiliz Varlığının Oluşumu, 1838-1882: Balfour Politikasının Kökenleri." *Muş Alparslan University Middle East and African Research Center Journal* 2, Issue 1/1, (2024): 1-18, <https://dergipark.org.tr/en/pub/orafam/issue/83014/1353109>.
- Özer, Çağlar. "Uluslararası Politika Açısından Filistin Sorunu." *Küllüye*, Sayı: Türkiye Cumhuriyeti'nin 100. Yılı Özel Sayısı, (2023): 582-605, <https://dergipark.org.tr/tr/pub/aybukulliye/issue/80764/1360984>.
- Pappe, Ilan. *Modern Filistin Tarihi: Tek Ülke, İki Halk*. çev. Nuri Plümer. İstanbul: Phoenix Yayınevi, 2007.
- Perry, Aurelia, J. "Rediscovering D. G. Hogarth: A Biographical Study of Oxford's Near Eastern Archaeologist and World War I Diplomat.", Master Thesis, Faculty of the Graduate School of the State University of New York at Buffalo, New York, 2000.
- Polat, Ümmü, Gülsüm, *Türk-Arap İlişkileri: Eski Eyaletler Yeni Komşulara Dönüşürken (1914-1923)*. İstanbul: Kronik Yayınları, 2019.
- Presgrove, Anne, Barbara. "Britain and The Middle East, 1914-1921 A Study in Personal Policy-Making." Phd Thesis, The Florida State University of Arts and Sciences, 1979.
- Reinharz, Jehuda. "Old and New Yishuv: The Jewish Community in Palestine at The Trun of The Twentieth Century." *Jewish Studies Quarterly*, no. 1, (1993/94): 54-71, JSTOR.
- Sağlam, Mete. "İngiliz Manda Yönetimi Altındaki Filistin'de Yahudilerin Uyguladığı Baskı ve Şiddet (1920-1948).", *Abant Sosyal Bilimler Dergisi*, no. 3, (2023), 1664-1679, <https://dergipark.org.tr/tr/pub/asbi/issue/80991/1328384>.

- Smith, Charles, D. "The Invention of a Tradition: The Question of Arab Acceptance of the Zionist Right to Palestine During World War I", *Journal of Palestine Studies*, no. 2 (Winter, 1993): 48-61, JSTOR.
- Sykes-Picot Gizli Anlaşması'nın 100. Yılında Ortadoğu ve Türkiye*, Hazırlayan Arzu Güven Saygın ve Murat Saygın, Ankara: Atatürk Araştırmaları Merkezi Yayınları, 2019.
- Taşkın, Faruk. "Filistin'deki Britanya Gölgesi (1838-1918): Yahudi Devletine Giden Süreçte İngiliz Politikası." *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Elektronik Dergisi*, no. 74, (2020): 75-88, <https://dergipark.org.tr/tr/pub/gumus/issue/59344/820443>.
- Tauber, Elizer. *The Arab Movements in World War I*. London: Frank Cass and Co. Ltd., 1993.
- Taylor, Alan. *İsrail'in Doğuşu 1897-1947: Siyonist Diplomasinin Analizi*, çev. Mesut Karaşahan İstanbul: 2. Basım, Pınar Yayınları, 2000.
- Uyanık, Necmi ve Havva Yavuz. "Balfour Deklarasyonu'nun ilanı, Tepki ve Destekler.", *Kastamonu İnsan ve Toplum Dergisi*, no. 2, (2023), 207-222, <https://dergipark.org.tr/tr/pub/kitod/issue/81030/1400625>.
- Yaşar, Ayşe ve Hamza Akengin,. "İngiliz Sömürgeciliği ile Emperyalizminin Gelişimi ve Özellikleri. " *Sdü Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*. no. 57, (Aralık 2022): 426-444., <https://dergipark.org.tr/tr/pub/sufesosbil/issue/74944/1206173>
- Yavuz, Resül. "Sykes-Picot Antlaşması'ndan Sonra İngiltere ve Fransa'nın Ortadoğu'nun Paylaşım Planlarında Şerif Hüseyin'in Rolü ve Önemine Dair Bir Değerlendirme.", *Osmanlı Medeniyeti Araştırmalar Dergisi*, no. 22, (2024): 264-285, <https://dergipark.org.tr/tr/pub/osmed/issue/84050/1450636>.
- Yozgat, Nazmiye ve Cengiz Kartın. "Arap Bürosu'nun Gizli Raporları: Arap Bülteni", *Sinop Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, no. 5/2, 247-286, <https://dergipark.org.tr/tr/pub/sinopusd/issue/65995/1007748>.
- Yozgat, Nazmiye. "Arap Bürosu ve Faaliyetleri (1916-1920)", Doktora Tezi, Türkiye, Erciyes Üniversitesi, 2023, Yök Tez Merkezi (818553).
- Yurdakul, Özkaplan, Nurcan. *İngiltere Ortadoğu'ya Nasıl Girdi? Basra ve Bağdat'ta İngiliz Konsoloslukları*, 4. bs., İstanbul: Kronik Yayınları, 2020.

Westrate, Bruce. *Arab Bureau: British Policy in The Middle East 1916-1920*. Pennsylvania: The Pennsylvania State University Press, 1992.

İnternet Kaynakları

The Avalon Project, Balfour Declaration 1917, https://avalon.law.yale.edu/20th_century/balfour.asp. (Erişim Tarihi: 02.05.2024).

Extended Abstract

The geography of Palestine has always been a region that has always been valued in human history due to its strategic location and the location of the shrines of the three divine religions. Among the states that valued the Palestine region was the British Empire. After Britain conquered the Far East in the 18th century, its interest in the Middle East, including Palestine, increased even more. The reason for this interest was that the land and sea trade routes to the Far East passed through the Middle East. In the 19th century, with the opening of the Suez Canal, Britain's interest in the Middle East increased even more. After the opening of the canal, France, Russia and Germany also increased their interest in the Middle East. In addition to the general interest of the Western powers and Russia in the Middle East, they also showed special interest in the Palestine region. Apart from the Western powers, another people showing interest in Palestine was the Jews.

Jewish interest in Palestine was religiously based until the 19th century. After 1880, due to the antisemitic events in Europe and Russia, Jews have been longing for a land where they can live in safety. In the past, Jews, namely Zionist leaders, thought that the region of Palestine, the promised land, was the best place for Jews to live. With the outbreak of World War I, these aspirations of the Jews increased and they requests for support from the British rulers for the immigration of Jews to Palestine and for the establishment of a state in Palestine in the future. The Zionist leaders' requests for support from British politicians reached the Arab Bureau, which was established in Egypt to direct the Arab revolt. D. G. Hogarth, who was working in the Bureau, became aware of these requests of the Jews.

Hogarth wrote military-political reports, letters and academic texts on the Jewish and Sharif Hussein's claims on Palestine and his own views on the Palestine issue during and after the war. Hogarth's first commentary on

the Palestine issue was on the views of Sharif Hussein. In his correspondence with the British High Commissioner to Egypt, Henry McMahon, in mid-1915 and early 1916, Sharif Hussein demanded that he be given the Arabic-speaking territories, including Palestine. Hogarth opposed and criticised these demands of Sharif Hussein. The British writer argued that his country, the French and other Arab leaders had rights to the lands the Sharif wanted. However, he was not opposed to Sharif Hussein or any other Arab leader in the administration of the Palestine region, provided that he was under the command of Britain.

Hogarth also opposed the aspirations of H. Weizmann, the leader of the Zionists in Britain, and H. Samuel, a Zionist in the British parliament, for Palestine. In 1916, H. Weizmann and H. Samuel asked the cabinet of Prime Minister Henry Asquith to support the immigration and settlement of Jews in Palestine. H. Asquith did not support the wishes of the Zionists. In the first years of the war, Hogarth also opposed these Zionist demands on Palestine and wrote a warning against the immigration of Jews to Palestine. At the end of 1916, after H. Asquith's cabinet was overthrown, the pro-Zionist David Lloyd George government took office. D. Lloyd's government openly supported the immigration of Jews to Palestine. Hogarth, on the other hand, opposed the immigration and settlement of Jews in Palestine, as he had done at the beginning of the war.

Arthur James Balfour, the Foreign Secretary of D. Lloyd's cabinet, stated in a letter sent to the Zionist leader Lord Rothschild on 2 November 1917 that they would support the Jews to establish a state in Palestine. Hogarth opposed this declaration, stating that Palestine was Arab land and that the Jews wanted to settle in Palestine for their own interests. On 9 December 1917, Palestine was occupied by British troops. After the Balfour Declaration and the occupation of Palestine, Hogarth held talks with Sharif Hussein between 8 and 14 January. During the negotiations, Hogarth persuaded Sharif Hussein on both Palestine and other issues and achieved the results desired by the British.

After the meeting, Hogarth made five observation trips to Palestine between 17 January and 24 May. During his observations, he found that there was Arab and Jewish conflict in Palestine. After his observations, he wrote to the Ministry of Foreign Affairs and warned that necessary measures should be taken before the Arab and Jewish conflict in Palestine. The British administrators did not pay attention to the reports of the British author about not supporting the demands of the Jews on Palestine during the war. On the contrary, British policy makers took initiatives in favour of

Jewish immigration to Palestine and the establishment of a state in this region. After the end of the war, Hogarth attended the Paris Peace Conference. In the first days of the peace conference, he stood against the Zionist demands on Palestine. However, in the meetings held during the peace negotiations, Zionist leaders and British representatives, including Hogarth, took a joint decision and it was decided that the Jews would live in Palestine under the British mandate. After this decision, Hogarth favoured the Jews to come to Palestine. It is understood that Hogarth would probably not have favoured the immigration of Jews to Palestine if the Jews had not accepted the British mandate.

In short, it is understood that Orientalist and Intelligence Officer Hogarth defended the imperialist interests of his country in his view of the Palestine issue. He wanted the Arabs to be the rulers in the Palestine region, provided that it was under the sovereignty of his country. From the beginning and until the end of the war, he did not want Jewish immigration to Palestine and Jews to be the dominant power in Palestine. After the war, he only supported the Jews to come to the Palestinian territories. The British writer supported the British mandate for Palestine until the day he died

MAKALE | ARTICLE

Başlık | Title: Viticulture Activities and Wine Production in Ottoman Jerusalem: The Case of Jaffa, Sarona and Uyun Qara (1875-1917)

DOI: <https://doi.org/10.34230/fiad.1570526>

Yazar | Author, ORCID, Google Scholar ID:

Özge Togral, 0000-0003-1778-3817

Kaynakça | Reference:

Togral, Özge. "Viticulture Activities and Wine Production in Ottoman Jerusalem: The Case of Jaffa, Sarona and Uyun Qara (1875-1917)." *Filistin Araştırmaları Dergisi*, no. 16 (2024): 123-156.

Makale Türü | Article Type: Araştırma Makalesi | Research Article

Gönderilme Tarihi | Submission Date: 19.10.2024

Kabul Tarihi | Acceptance Date: 31.12.2024

Yayın Tarihi | Publication Date: 31.12.2024

DİZİNLER & VERİTABANLARI | INDEXES & DATABASES

DİZİNLER & VERİTABANLARI |

INDEXES & DATABASES



BAĞLANTILAR |

LINKS



Osmanlı Kudüs'ünde Bağcılık Faaliyetleri ve Şarap Üretimi: Yafa, Sarona ve Uyun kara Örneği (1875-1917)

Öz | Abstract: 19. yüzyıl siyasi atmosferinde değişken dinamikler, Kudüs'e olan ilgiyi artırmıştır. Bu nedenle bölgeye yapılan göçler hız kazanmıştır. Esasında Osmanlı coğrafyasına karşı emperyalist politikalar dahilinde bölgede hegemonik amaçlı yerleşimler artmıştır. Öyle ki, yabancı yerleşimcilerin bölgede kalıcı olmasını sağlamak maksadıyla Rothschild ailesi ve Temyer Cemiyeti gibi nüfuzlu kuruluşlar Yafa ve civarına yatırım yapmış ve bu doğrultuda Siyonist emellerle tarım kolonileri oluşturmuşlardır. Yapılan çalışma genelde Kudüs'e özelde ise Yafa, Sarona ve Uyun Kara'ya yapılan göçlerle şekillenen bağcılık faaliyetlerini incelemektedir. Ayrıca göçün başarılı olması için tarımsal faaliyetlere olanak sunacak bir coğrafyanın seçilmiş olması dikkat çekmektedir. Alman Musevi yerleşimcilerin Yafa ve civarında oluşturulan tarım kolonilerinin üretim yapmasında diğer bir etken Yafa limanının 19. yüzyılda Doğu Akdeniz ticaretine yön veren uluslararası piyasaya entegre olmasıdır. Nitekim, üretilen üzümün fabrikalarda işlenerek dış piyasaya aktarılmasında Yafa limanının niteliği ortaya çıkmaktadır. 20. yüzyılın başlarına gelindiğinde, Yafa, Sarona ve Uyun Kara önemli şarap üretim merkezleri haline gelmiştir. Bilhassa Uyun Kara'da üretilen şaraplar, uluslararası alanda kaliteleriyle tanınırlık kazanmışlardır. Özetle, Osmanlı Arşiv belgeleri başta olmak üzere çeşitli araştırma ve inceleme eserler dikkate alınarak hazırlanan bu çalışmanın amacı, Osmanlı Kudüs'ünde yabancı yerleşimcilerin 1875 ve 1917 yıllarında gerçekleştirdiği bağcılık faaliyetlerini, içki üretimi ve ticareti bağlamında incelemektir.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Devleti, Kudüs, Sarona, Uyun Kara, Şarap, Bağcılık, Kolonileşme.

Viticulture Activities and Wine Production in Ottoman Jerusalem: The Case of Jaffa, Sarona and Uyun Qara (1875-1917)

Abstract | Öz: In the dynamic political atmosphere of the 19th century, interest in Jerusalem grew significantly, leading to an acceleration of migration to the region. Within the framework of imperialist policies directed at Ottoman territories, settlements with hegemonic aims increased. Influential organizations such as the

* Dr. Öğr. Üyesi, Karabük Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Yakınçağ Tarihi ABD, ozgetogral@karabuk.edu.tr, ORCID: 0000-0003-1778-3817

Rothschild family and the Templer Society invested in Jaffa and its surroundings to ensure the permanence of foreign settlers in the area, establishing agricultural colonies aligned with Zionist ambitions. This study examines viticultural activities shaped by migration to Jerusalem, focusing specifically on Jaffa, Sarona, and Uyun Qara. Additionally, it is noteworthy that the chosen geography was selected for its suitability for agricultural activities, which contributed to the success of these migrations. Another factor enabling the productivity of German Jewish settlers in agricultural colonies around Jaffa was the integration of the Jaffa port into the international markets of the Eastern Mediterranean trade network during the 19th century. The significance of the port is evident in the processing of grapes in factories and their export to foreign markets. By the early 20th century, Jaffa, Sarona, and Uyun Qara had become prominent centers of wine production. Notably, the wines produced in Uyun Qara gained international recognition for their quality. In summary, this study, based on Ottoman archival documents as well as various research and analytical works, aims to investigate the viticultural activities conducted by foreign settlers in Ottoman Jerusalem between 1875 and 1917, with a particular focus on alcohol production and trade.

Keywords: Ottoman Empire, Jerusalem, Sarona, Uyun Qara, Wine, Viticulture, Colonization.

Introduction

Wine production activities within the scope of viticulture in Ottoman Jerusalem, particularly in Jaffa, Sarona, and Uyun Qara between 1875 and 1917, were shaped by migration movements that emerged within the political context of the 19th century. However, before delving into this topic, it is essential to first examine Jerusalem's incorporation into Ottoman territories and its administrative status under Ottoman rule, with a specific focus on agricultural production.

Jerusalem, which became part of the Ottoman borders in 1517 during Sultan Selim I's conquest of Egypt and Syria, held great significance due to its sacred status. Because of this religious importance, especially during the reign of Sultan Suleiman the Magnificent, significant construction activities were focused on in the city. This importance was also reflected in the Ottoman administrative organization. For example, the judiciary of

Jerusalem was ranked among major judiciaries like Cairo, Medina, and Aleppo¹.

Centralized policies to control the region brought changes to Jerusalem. After the city was captured in 1516, it was administratively part of the Damascus Province as a sanjak. However, this continued until 1831 when it came under the rule of Mehmed Ali Pasha of Egypt. After the Ottoman rule was restored, in 1841, Jerusalem Sanjak was attached to the Sidon Province². Reorganizations followed, and Gaza and Jaffa were initially connected to the Jerusalem Sanjak. Nablus was also included in 1842. The status of Jerusalem remained that of a sanjak, and in 1865 it became part of the Syrian Province³. In 1871, it was made an lieutenant governor (mutessarif) directly controlled by the central government until the Ottoman rule ended in 1917⁴.

Due to its geographical position, climate, and ports connected to the eastern Mediterranean, Jerusalem was a focal point of European rivalry throughout various periods. In addition to trade opportunities, pilgrimages tied to religious interests fueled competition among states⁵. The 1878 Berlin Treaty was significant in this regard, designating France as the protector of Catholics. Germany, in response, adopted policies to claim a protector role over both Catholics and Protestants, engaging in activities like establishing churches and schools in the area, especially from the 1860s onward⁶. This competition, particularly around Jerusalem, saw Jaffa emerge as a notable location.

¹ Yasemin Avcı, *Değişim Sürecinde Bir Osmanlı Kenti: Kudüs (1890-1914)* (Ankara: Phoenix, 2004), 35.

² Kâmil Cemil el-Aselî, "Kudüs", *İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2002), 26: 335-336.

³ el-Aselî, "Kudüs", 335; İhsan Satış, "Kudüs Mutasarrıfları (1841-1902)," *Tarih İncelemeleri Dergisi* 30, no.2 (2015): 547. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/egetid/issue/17759/185962>.

⁴ Yasemin Avcı ve Ömür Yazıcı Özdemir, "Osmanlı Devirlerinin Son Yıllarında Kudüs'ü Yönetmek: Mutasarrıf Azmi Bey ve 1916 Tarihli Raporu," *Dr. Kemal Daşcıoğlu'na Vefa Kitabı*, ed. Mithat Aydın ve Süleyman İnan (Ankara: Pegem Akademi, 2020), 342; el-Aselî, 335; Feyza Betül Köse, "Osmanlı Dönemi Kudüs'ünde İdari ve Sosyal Yapı," *Ardahan Üniversitesi İnsani Bilimler Ve Edebiyat Fakültesi Belgü Dergisi* 1, (2015): 167. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/belgu/issue/37862/437505>

⁵ Asuman Gölpinar, "II. Abdülhamid Döneminde Kudüs'te Alman Hristiyan Hacılar için Kurulan Müesseseler," *Filistin Araştırmaları Dergisi* 15, (2024): 160. <http://www.filistin.org.tr/pub/issue/85844/1398651>.

⁶ İlber Ortaylı, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Alman Nüfuzu* (İstanbul: Kronik Kitap, 2023), 159.

Jaffa, located forty miles from Jerusalem, was an ancient city and a key stop for pilgrims traveling to Jerusalem due to its religious significance⁷. By the 16th century, Jaffa became a transit point for non-Muslims, especially Jews and Christians, visiting or settling in Jerusalem. Many Christian pilgrims arrived in Jaffa via English and French ships to continue their journey to Jerusalem⁸.

In the 16th century, Jaffa was a village linked to the Ramla district of Gaza, within the Damascus Province. By the 1800s, it became administratively connected to Jerusalem. In 1874, although Jerusalem was separated from the Damascus Province, Jaffa maintained its status as a kaza under Jerusalem⁹. Its growth, spurred by its port, also saw an influx of foreign settlers during the 19th century. The opening of a second gate in Jaffa's city walls in the 1850s allowed for expansion beyond the walls¹⁰. Since the end of the 19th century, due to the increase in various public works activities, Jerusalem, which has religious features in the inner region, and the city of Jaffa, which has port features, have come closer. Jaffa, which is administratively affiliated with the Mutasarrifate of Jerusalem, has actually strengthened its cultural and commercial aspects. Because Jaffa is a gateway to the Mediterranean, which determines the economic and cultural status of Jerusalem. The fact that almost all of the pilgrims and tourists who come to Jerusalem come through this gateway to the Mediterranean and that those who have an important place in the city's economy have reached a position where they try to get a share from the profitable orange export are notable for the city's development as well as its economy. Jaffa, which is suitable for production and commercial activities due to its climate characteristics and

⁷ Şiblî Numanî, *Türkiye Mısır Suriye Bir Seyahatname*, çev. Muharrem Varol (İstanbul: Timaş Yayınları, 2021), 229-230; Ergün Özsoy, "16. Yüzyılda Alman Seyahatnamelerine Göre Doğu Akdeniz Limanları: Trablusşam, Yafa, İskenderiye," *Türk Deniz Ticareti Tarihi Sempozyumu Mersin ve Doğu Akdeniz-Bildiriler Kitabı III*, (Mersin: Mersin Deniz Ticaret Odası Yayınları, 2011), 124.

⁸ Alaattin Dolu, *Osmanlı Kudüs'ü Kent Kimliği, Nüfuz ve Meşruiyet (1703-1789)*, (İstanbul: Küre Yayınları, 2020), 221.

⁹ İsmail Yaşayanlar, "An Example of Efforts to Increase Agricultural Output in The Ottoman Middle-East: The Irrigation Project of The Jaffa Valley (1890-1894)," *Belleten* 80, no. 287 (2016): 201. 10.37879/belleten.2016.201.

¹⁰ Yasemin Avcı, "19. Yüzyılın Son Çeyreğinde Filistin'in Limanı Yafa: Bir Çatışma ve Rekabet Odağı," *Tarih İncelemeleri Dergisi* 30, no.2 (2015): 387. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/etgid/issue/17759/185948>.

location, has developed in the 19th century, and its demographic characteristics have also changed¹¹.

Not only oranges but also grape production and export, which played a prominent role in agricultural activities, were extensively practiced in the region. In fact, viticulture, which significantly influenced urban development and the city's economy, could be observed across all provinces of the Ottoman Empire. Indeed, one of the key factors contributing to the growth of urban economies was agricultural production, and grape cultivation held a particularly important position within this context. Grapes, a longstanding agricultural and commercial product that impacted the Ottoman economy, occupied a significant share among the empire's agricultural activities. Viticulture was widespread in production areas, both in Rumelia and Anatolia¹². Indeed, viticulture was notably practiced in various regions during the 16th century, including İçel, Menemen, Muğla, Malatya, Antep, Adıyaman, Bitlis, Harput, and Gallipoli¹³. Similarly, in the same century, grapes were the primary agricultural product in the villages of Bethlehem and Beit Jala, which were under the jurisdiction of Jerusalem. These areas were known for their remarkably high grape harvests¹⁴.

An analysis of 1909 data reveals that vineyards dedicated to grape production in numerous provinces, including Istanbul and its surroundings, Aydın, Ankara, Biga, Hüdavendigâr, Karesi, Konya, Kastamonu, Sivas, Aleppo, Syria, Baghdad, Basra, Beirut, Benghazi, and Tripoli, highlight the significant impact of viticulture on the Ottoman economy. These figures demonstrate the substantial role of grape cultivation in the country's production capacity. According to Tevfik Güran, in 1909, the vineyard areas in Jerusalem alone covered 37,360 acres, yielding approximately 27,325 tons

¹¹ John Büssow, "Zihin Haritaları: Geç Osmanlı Döneminde İki Filistin Gazetesinin Akdeniz Dünyası," *Osmanlılardan Günümüze Doğu Akdeniz Kentleri*, çev. N. Berktaş (İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2015), 123-124.

¹² Tevfik Güran, *19.Yüzyılda Osmanlı Ekonomisi Üzerine Araştırmalar* (İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2014), 85.

¹³ İbrahim Solak, "Osmanlı İmparatorluğu Döneminde Anadolu'da Meyve ve Sebze Üretimi," *Türkiyat Araştırmaları Dergisi* 24, (2008): 222.
<https://dergipark.org.tr/tr/pub/sutad/issue/26266/276701>.

¹⁴ Amy Singer, *Kadılar Kullar Kudüslü Köylüler*, çev. Sema Bulutsuz (İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2008), 106-107.

of grapes. The value of the grapes produced amounted to 15,961 kurus¹⁵. As evidenced, grape production held a significant place in the agricultural economy of the Ottoman Empire. Consequently, agricultural statistics were recorded in 1907 for the Empire's European territories and in 1909 for its Asian and African lands to document production levels. Within this framework, the agricultural statistics compiled by the Ottoman administration ranked grapes second among vineyard and orchard products. From this perspective, it is evident that grape production was among the leading agricultural products in the Ottoman Empire¹⁶. A portion of the grapes produced was offered to foreign markets as an export commodity. Notably, dried grapes began gaining prominence in European markets during the second half of the 19th century and ranked fifth among the Ottoman Empire's export products by the early 20th century. Although this ranking shifted during the First World War, dried grape exports experienced minimal decline compared to other export goods. Indeed, the figures from the pre-war period and the war years indicate no significant discrepancy¹⁷.

Viticulture activities were predominantly concentrated in urban outskirts and towns. Particularly because grapes were a market-oriented product, vineyards constituted a significant portion of agricultural lands in certain regions of the Ottoman Empire¹⁸. Not only grapes but also the wine produced from grapes were important export products in the Ottoman economy. Changes occurred in the 19th century regarding the export of the wines produced. At this point, agricultural diseases were effective in the distribution of Ottoman wines in the world market. Especially in 1870, the vine weevil disease, which negatively affected French vineyards, forced France to import wine from the Ottoman Empire. In fact, this disease, which negatively affected the vineyards in France, positively affected the Ottoman viticulture activities and caused the producers engaged in viticulture in the

¹⁵ Tevfik Güran, *Resmî İstatistiklere Göre Osmanlı Toplum ve Ekonomisi* (İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2017), 217.

¹⁶ Güran, 19. *Yüzyılda Osmanlı Ekonomisi*, 83-84.

¹⁷ Safiye Kıranlar, "Birinci Dünya Savaşı Yıllarında İzmir'den İstanbul'a Kuru Üzüm ve İncir Sevkiyatı," *Klasikten Moderne Osmanlı Ekonomisi*, ed. Arif Bilgin ve Burhan Çağlar (İstanbul: Kronik Kitap, 2009), 191.

¹⁸ Güran, 19. *Yüzyılda Osmanlı Ekonomisi*, 88.

Ottoman Empire to make great profits¹⁹. However, vine leaf disease became widespread in Europe in the 1880s and prompted many European producers to invest in the Ottoman Empire. For example, French wine producers from Perpignan, who were involved in export-oriented cultivation, established a wine industry around Lüleburgaz²⁰.

Viticulture activities were generally concentrated in areas with dense populations and access to external markets. Indeed, the demand for products derived from vineyards, such as nardenk, dried grapes, molasses, and alcoholic beverages, primarily came from towns and cities, which played a significant role in shaping these activities²¹. An example of this can be seen in the village of Inab, which was under the jurisdiction of Jerusalem. Inab is located on the main road leading from the coast to Jerusalem. The village engages in agricultural activities, particularly the production of (Şıra) slightly fermented grape juice²². At this point, considering that grape production was concentrated in market-oriented areas, it can be argued that viticulture activities were carried out in regions close to the coastal areas.

Similarly, the locations of Jaffa, Sarona, and Uyun Qara highlight the significance of exporting the grapes and wine produced to foreign markets. Taking into account the agricultural and economic opportunities, the reasons behind the migration to the region become clear. Due to its climate and strategic location, Jaffa experienced growth in the 19th century, and this development, along with changes in the political arena, significantly impacted the demographic characteristics of Palestine.

As a matter of fact, due to the anti-Semitic attitude in Russia in the 1880s, Jewish immigration from Russia to Palestine began. This migration movement has increased since the 19th century. Measures were taken to prevent the Ottoman Empire from reaching a point that would damage its

¹⁹ François Georgeon, *Rakının Ülkesinde Osmanlı İmparatorluğu'ndan Erdoğan Türkiye'si'ne Şarap ve Alkol* (14.-21. Yüzyıllar), çev. Renan Akman (İstanbul: İletişim Yayınları, 2023), 163.

²⁰ Rudi Matthee, *Angels Tapping at the Wine-Shop's Door: A History of Alcohol in the Islamic World* (London: C. Hurst&Co, 2023), 153-154.

²¹ Derviş Tuğrul Koyuncu, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Alkollü İçeceklerin (Arak ve Şarap) Üretimi, Ticareti ve Tüketimi: 1792-1839 İstanbul Örneği," (Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, 2019), 122.

²² Singer, *Kadılar Kullar*, 110.

political authority, especially in Jerusalem²³. Despite various measures, Jewish immigration to Palestine could not be prevented. It would be appropriate to give information about the German Jewish settlement in Palestine, especially since it has been determined within the scope of this study that it was Jews of German origin who were engaged in viticulture, grape and wine production and trade in the vineyards in and around Jaffa.

The process of immigration of Jews of German origin to Jerusalem accelerated in the 1830's²⁴. In particular, after foreigners were allowed to purchase land in Ottoman territories with the decree dated June 1, 1867, Germans were also given the right to settle in Jerusalem with the agreement signed between the Ottoman Empire and Prussia in 1869²⁵. The Templar Society, founded in Germany, took advantage of this situation and bought land in Jaffa in 1871 and established an agricultural colony in the region²⁶. The aforementioned society worked on agricultural improvement²⁷. Especially after the Berlin Treaty, Jewish-German settlement increased²⁸.

The Ottoman Empire tried to take measures both to prohibit Jewish immigration and to prevent Jews from purchasing land in order to settle in Palestine. For example; with an instruction dated 1883, the right of Jews under Ottoman administration to buy and sell land was protected, but the registration of land on foreign Jews was prohibited²⁹. In the following period, the Ottoman Empire continued to take measures. However, these measures remained indifferent. Because in the process of colonization in

²³ Sezen Karabulut, "Savaş Yılları Osmanlı Kudüs'ünde Mülkiyet Hakkı (1914-1918)," *Tarih İncelemeleri Dergisi* 33, no. 2 (2018): 469. <https://doi.org/10.18513/egetid.502715>; Avcı, *Değişim Sürecinde Bir Osmanlı Kenti: Kudüs*, 79-80.

²⁴ Abdullah Çakmak, "Osmanlı Kudüs'ünde Devlet ve Toplum (1798-1841)," (Doktora Tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi, 2019), 269; Özge Togral, "Osmanlı Devleti'nde Alliance İsrailite'nin Eğitim Olgusu: Yafa Alman Musevi Ziraat Mektebi Örneği," *Akdeniz İnsani Bilimler Dergisi* 12, (2022): 200. 10.13114/MJH.2022.582.

²⁵ Ortaylı, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Alman Nüfuzu*, 159.

²⁶ Kevser Topkar, *Osmanlı Filistini'nde Alman Kolonileri (1869-1917)* (İstanbul: Taşmektep Yayınları, 2015), 92.

²⁷ Topkar, *Osmanlı Filistini'nde Alman Kolonileri*, 90.

²⁸ Ortaylı, 159; Kevser Terzioğlu, "Filistin'de Alman Kolonizasyonu:1883-1914," (Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, 2013), 60; Özge Togral, "Osmanlı Devleti'nde Alliance İsrailite'nin Eğitim Olgusu," 200.

²⁹ Avcı, "19. Yüzyılın Son Çeyreğinde Filistin'in Limanı Yafa," 398.

Palestine, in addition to the Germans, other European states also tried to establish colonies.

The reason behind this colonization was the imperialist policies of European states. As a matter of fact, the Germans not only encouraged the immigration of German Jews to Palestine, but also supported the construction of colonies in the region by German immigrants. In particular, Bismarck's support for German colonization in 1884 is an example of this situation³⁰. After this date, German colonies were established in Haifa, especially in and around Jaffa. After the immigration of Protestant and Catholic Germans, German Jews also arrived³¹. As a result of the migration and settlements, the demographic characteristics of Jaffa, Sarona and Uyun Qara changed. The change in the demographic structure brought along production activities and commercial mobility. These changes in production and commercial mobility have also shaped wine production within the scope of viticulture activities³².

1. Viticulture and Wine Production in Jaffa

Due to its location and climatic characteristics, Jaffa is a place where viticulture has been practiced intensively for a long time. The local Arab farmers in Jaffa used traditional agricultural production methods. Cereal

³⁰ Ömer Telliöğlu, *Filistin'e Musevi Göçü ve Siyonizm (1880-1914)* (İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2018), 30.

³¹ Ortaylı, 159.

³² This is evidenced by the foreign-owned wine production in the Mutasarrifate of Jerusalem. It was not only German settlers who were interested in wine production in Jaffa, Sarona and Uyun Qara. For example, as stated in the telegram sent to the Mutasarrif of Jerusalem in 1865, the issue of not taxing 3000 *kıyye* (~3900kg.) of grapes for the purpose of making alcohol for the Austrian guesthouse in Jerusalem was brought up for the year 1865 only. It was also stated that it would be in accordance with the order to exempt local and foreign monasteries from the tax on wine: The Ottoman Archives of the Directorate of State Archives of the Presidency of the Republic of Turkey (BOA), Hariciye Nezareti Mektubi Kalemi Evrakı (HR. MKT), 503/59, p. 1, 12 Teşrin-i sani 1280/24 Kasım 1864; HR. MKT, 503/59, p. 2, 8 Cemaziye'l-ahir 1281/8 Kasım 1864. Another state that raised the issue of tax exemption was Russia. As a matter of fact, it was confirmed by the Russian Consulate that the liquor produced in a Russian establishment in Halilürrahman *kaza* within the Sanjak of Jerusalem had been officially taxed for years and a request was made for tax exemption. Thereupon, the Russian Embassy was informed by the Minister of Finance that according to the alcohol tax regulations (*müskirat resmi miri nizamnamesi*), foreign institutions were not exempt from the tax. BOA, Hariciye Nezâreti Tahrirât-ı Hariciye Odası Evrakı (HR. TH), 257/41, (27 Ra 1319/14 Temmuz 1901).

crops play a major role in agricultural production based on dry farming. Grape vines and olive trees, which require less water, are cultivated in the fields where dry agriculture is practiced³³. However, within the scope of the research, it was determined that viticulture activities and wine production in Jaffa in the nineteenth century were carried out by foreign settlers. When we look at the historical background regarding the realization of viticulture activities by foreign settlers, we see that in the nineteenth century, the Templer Society, in particular, attached importance to settling in Palestine. In this context, they settled in the villages of Jaffa, Haifa, Sarona and Bethlehem in Palestine. From the 1860s onwards, they started to buy land and establish neighborhoods and agricultural colonies³⁴. In these agricultural colonies, viticulture became the main agricultural occupation, and with the increase in viticulture activities, wine production also increased. In Jaffa, German winegrowers contributed intensively to agricultural production³⁵.

However, the complaints of the Germans engaged in viticulture in Jaffa, regarding the taxes imposed on grape and wine exports, initiated a contentious process, and by the 1880s, it had become a topic of international discussion. Through the German Embassy, the situation of the German viticulturists in Jaffa and Sarona was reported to the Ministry of Foreign Affairs. In fact, in a petition sent from the German Embassy to the Ministry of Foreign Affairs in 1895, it was stated that excessive taxes were being imposed on the Germans involved in wine production and export in Jaffa, and that this taxation policy was harming both them and the treasury. It was requested that the issue be clarified, especially regarding the fifty *para* valuation of each liter of wine and the additional tax imposed on fresh wine, which already faced a nine percent tax. Moreover, it was suggested that a representative of the viticulturists should be included in the commission that determined the value of the wine, and that the 15% tax on wine, referred to

³³ Yaşayanlar, "An Example of Efforts," 204.

³⁴ Ruth Kark, "Changing patterns of landownership in nineteenth-century Palestine: the European Influence" *Journal of Historical Geography* 10, no.4 (1984): 365. 10.1016/0305-7488(84)90069-0.

³⁵ BOA, Şûrâ-yı Devlet Evrakı (ŞD),2666/37, p.3, (7 R 1319/24 Temmuz 1901).

as the "Resm-i Miri," should be reduced to 10% in accordance with the regulations³⁶.

The tax disputes were not limited to the Germans alone. The presence of French viticulturists in the Jaffa Valley is also known. Similar to the complaints of the German viticulturists regarding taxes, the French viticulturists also voiced their concerns. In fact, the wine producers in Jaffa reported the issue to the French Consulate in Beirut, requesting that the "production tax" set at 15% be reduced to 10%. Subsequently, the consulate informed the French Embassy of the situation. While reporting the matter to the Ministry of Foreign Affairs, the embassy expressed the opinion that the 10% "Resm-i Miri" tax on wine production, as determined by the 1881 regulation, would be appropriate. As support for this argument, they stated that the tax rate determined by the Ottoman Public Debt Administration for areas such as Musul and Akka, Egyptian was 5% lower³⁷. Additionally, complaints were raised not only about the tax on wine production and export but also regarding the collection of the tithe (öşür) on grapes³⁸.

Although disputes arose regarding the wine trade in Jaffa and the tax on grapes, it is known that the wine produced by the Jews was exported, particularly to America. In fact, in 1917, a request was made by the Chief Rabbinate to facilitate the export of wine to America via three American ships, and there was some hesitation regarding whether permission should be granted for the export. However, it was ultimately decided that there was no objection to the export of the wine produced in Jaffa to America, and permission was granted³⁹.

2. Viticulture and Wine Production in Sarona

Sarona, which became prominent in the agricultural sector, particularly in grape production, was a German colony⁴⁰ established with Zionist aims in 1871, located 3 miles away from Jaffa⁴¹. This colony originally emerged in

³⁶ BOA, ŞD, 2666/37, p. 14, 27 Kanun-ı evvel 1311/ 8 Ocak 1896; BOA, ŞD, 2666/37, p. 22, 26 Mart 1318/8 Nisan 1902.

³⁷ BOA, ŞD, 2666/37, p.4, 6 Ra 1323/11 Mayıs 1905.

³⁸ BOA, ŞD, 2666/37, p.14, 27 Kanun-ı evvel 1311/8 Ocak 1896.

³⁹ BOA, Meclis-i Vükela Mazbataları (MV), 205/76, 20 Rebiü'l-evvel 1335/14 Ocak 1917; BOA, Babiâli Evrak Odası Evrakı (BEO), 4450/333741, p. 2, 1 Rebiü'l-evvel 1335/26 Aralık 1916.

⁴⁰ Tellioglu, *Filistin'e Yahudi Göçü ve Siyonizm*, 27.

⁴¹ Ortaylı, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Alman Nüfuzu*, 159.

1866 when 156 people from America settled in the village of Sarona. A large part of the American colony returned because they could not adapt to the region's climate and, consequently, the agricultural conditions. However, in 1869, the German Templer Society settled in the place vacated by the Americans⁴². In fact, the Sarona colony was one of two neighborhoods established by Germans near the Old City in Jaffa⁴³. Although the colony, consisting of seven buildings and 14 families, initially showed some development, the spread of diseases such as malaria reduced the number of immigrants. By 1875, it is known that eighty people were living in Sarona. The Jews who settled in Sarona engaged in mixed farming on the farms they established, and they were also involved in viticulture⁴⁴.

In 1882, Sarona, a farming colony, had a population of 194 people, based on its socio-economic characteristics. In addition to farmers, the colony housed 2 wine merchants, 1 grocer, 1 butcher, 1 carpenter, 2 cabinet makers, 2 bricklayer, 1 blacksmith, and 1 shoemaker⁴⁵. By 1889, the population associated with the Templer Society was estimated to be around 250 families. Of these, only 59 families were found to be living in the agricultural colony of Sarona. In the same year, it was recorded that out of 76 farm owners in Sarona, only 25 continued to make a living from agriculture. While farming was not particularly profitable, it remained the colony's primary source of income⁴⁶. Sarona also served as a model for other colonies established in Jaffa and its surroundings. For instance, in 1896, the society named Yafo Nof attempted to establish a "modern" Jewish neighborhood, modeled after the German colony of Sarona⁴⁷. In October 1899, an organization was founded in Stuttgart that aimed to encompass all Germans, though its activities were limited to Württemberg. The capital

⁴² Avcı, "19. Yüzyılın Son Çeyreğinde Filistin'in Limanı Yafa," 390; Mark Levine, *Overthrowing Geography Jaffa, Tel Aviv and the struggle for Palistine 1880-1948* (California: University of California Press, 2005), 52.

⁴³ Levine, *Overthrowing Geography Jaffa*, 52.

⁴⁴ Ran Aaronsohn, *Rothschild and Early Jewish Colonization* (Jerusalem: The Hebrew University Magnes Press, 2000), 33.

⁴⁵ Alexander Schölch, *Palestine in Transformation, 1856-1882 Studies in Social, Economic and Political Development*, trans. William C. Young Michael C. Gerrity (Washington: Institute for Palestine Studies, 2006), 152.

⁴⁶ Aaronsohn, *Rothschild and Early*, 33.

⁴⁷ Levine, *Overthrowing Geography Jaffa*, 63.

raised by this organization was very limited; in ten years, only one-third of the one million target was collected. Due to the shortage of funds, settlers began to leave Sarona⁴⁸. Despite these challenges, Germans, particularly those involved in viticulture, stood out for cultivating the land and excelling in grape production in Sarona. The colony's location, along with its geographical features and climate, made it highly suitable for grape cultivation. As a result, many German farmers continued to engage in active wine production⁴⁹.

Regarding taxation, Sarona experienced a contentious process similar to what occurred in central Jaffa. Grape growers and wine producers in Sarona frequently complained about the excessive taxes imposed on them. In fact, complaints regarding grape cultivation and demands for adjustments in tax practices in the region gained international attention. The grievances expressed by the German viticulturists in Sarona were communicated to the German Embassy. Specifically, the Germans in Sarona informed the embassy that they were incurring losses due to the taxes levied on wine production and exportation. As a result, the German Embassy addressed the issue to the Ottoman Ministry of Foreign Affairs in a correspondence dated September 2, 1895. Three key points were highlighted in this correspondence. First, the viticulturists were required to pay taxes in cash. Second, excessive taxes were being levied based on the value of the wine produced. The third is to levy an additional five percent tax instead of the ten percent tax imposed by the liquor regulations. Moreover, the tax policy led to competition between foreign wines, which were subjected to lower taxes, and the wine produced in Sarona⁵⁰. The German grape growers and wine producers in Sarona argued that they could not compete with foreign wines, explaining the situation as follows: imported wines were subject to an eight percent import tax, just like the foreign wines imported into Jaffa. This tax structure put Sarona's wine producers at a disadvantage in terms of competitiveness⁵¹.

The complaints of the grape growers in Sarona regarding taxes increased, and through the German Embassy, the issue continued to be raised in later periods. They requested information on the decision of the

⁴⁸ Aaronsohn, 34.

⁴⁹ BOA, Hariciye Nezâreti İdare Evrakı (HR.İD), 2109/53, 2 Eylül 1895; BOA, HR.İD, 2109/72, 7 Haziran 1901.

⁵⁰ BOA, HR. İD, 2109/53, 2 Eylül 1895.

⁵¹ BOA, HR. İD, 2109/53, 2 Eylül 1895; BOA, ŞD, 2666/37, p. 22, 26 Mart 1318/8 Nisan 1902.

Council of State (Şuray-ı Devlet) regarding the tax-related complaints in Jaffa and Sarona, noting that no response had yet been received from the Ministry of Foreign Affairs⁵². As mentioned, the wine producers in Sarona initiated a period of economic conflict due to the fluctuating tax rates and issues encountered during the importation process.

3. Viticulture and Wine Production in Uyun Qara

In 1882, the foundations of the Rishon LeZion colony were laid by six Jewish immigrants from Russia in Uyun Qara, which was part of Jaffa⁵³. Uyun Qara is known as the first colony established by the Rothschild family in Palestine. Although the 3,340 acres of land in the colony had previously been given to the settlers by Haim Amzalak, the British Vice-Consul in Jaffa, the arrival of 100 Bilu settlers from Mikveh Israel increased the colony's population. However, due to financial difficulties, the colony came under the protection of Baron Edmond James de Rothschild in 1883⁵⁴. Changes in Rothschild's settlement policy became more apparent in 1887. Until that point, Rothschild had undertaken efforts beyond merely establishing colonies. During the process of encouraging settlement in rural areas, it was noted that members of the middle class were settled in Uyun Qara without consideration of their farming experience, and financial capability was the sole criterion for settlement⁵⁵. In this regard, in addition to planting vineyards, Rothschild sold land in Uyun Qara to new settlers. When Rothschild purchased land around the colonies or allocated land to settlers with small farms, his primary goal appeared to be securing more farmland for wheat cultivation⁵⁶. By the end of 1883, 4,000 acres of land were acquired near the colony, and cereals like barley and wheat were planted. Later, swamps were drained, vine trees were planted, and wine cellars were constructed⁵⁷. In fact, Hirsch continued to buy land near Uyun Qara for the Rishon LeZion colony until a report in 1884 indicated limited harvests due to a lack of sufficient land. Although his primary goal was to protect wheat

⁵² BOA, HR.İD, 2109/73, 9 Şubat 1317/ 22 Şubat 1902; BOA, HR.İD, 2109/56, 27 Şubat 1311/10 Mart 1896.

⁵³ Tellioglu, *Filistin'e Musevi Göçü ve Siyonizm*, 184-186.

⁵⁴ Mustafa Balcioğlu ve Sezai Balcı, *Rothschildler ve Osmanlı İmparatorluğu* (Ankara: Erguvanî Yayınevi, 2022), 239.

⁵⁵ Aaronsohn, *Rothschild and Early Jewish Colonization*, 80.

⁵⁶ Aaronsohn, 63.

⁵⁷ Balcioğlu ve Balcı, *Rothschildler ve Osmanlı İmparatorluğu*, 240.

cultivation and expand farm sizes, it is known that the main agricultural activity was grape production. By 1886, approximately 100,000 vine saplings were being grown on nearly 400 acres of land in Rishon LeZion⁵⁸. In this context, if we consider the center of Uyun Qara, where the foundations of the Rishon LeZion colony were laid, the characteristics of the Rishon LeZion colony also include Uyun Qara. When evaluating the Rishon LeZion colony in relation to Uyun Qara, the characteristics of the colony are also connected to Uyun Qara. Initially, the colony's land, which consisted of 3,340 acres (Uyun Qara), was purchased by Edmond Rothschild from Musa and Mustafa Dacanî, who were prominent landowners in Jaffa and the surrounding areas. The Dacanî family was well-known as one of the wealthy and influential families of Palestine⁵⁹. By 1897, the colony's land had grown to 6,600 acres, with a population of around 400. By 1910, the population of the colony had reached 1,190 people⁶⁰.

Uyun Qara⁶¹, known as a colony focused on viticulture, was particularly renowned for its wine production⁶². Reflecting the extension of agricultural activities into the industrial sector, a wine factory was established in the colony. It is also known that a spirit factory was set up there in 1899. The wines produced under the name "The Carmel Wine" in Uyun Qara gained international recognition, even winning a gold medal at a competition in Paris in 1900⁶³. The gold medal awarded to Carmel Wine Company was also utilized as part of its international marketing strategy. An advertisement published in *Le Phare d'Alexandrie* on July 22, 1908, reveals that, in addition to the gold medal won in Paris in 1900, the company had also earned gold medals in Hamburg in 1896 and Vienna in 1906. Furthermore, the advertisement detailed the varieties and prices of the

⁵⁸ Aaronsohn, *Rothschild and Early Jewish Colonization*, 62-63.

⁵⁹ Tellioğlu, *Filistin'e Musevi Göçü ve Siyonizm*, 184-185.

⁶⁰ Tellioğlu, 184-186.

⁶¹ Although the colony is known as Rishon LeZion, Ran Aaronsohn in his book "Rothschild and Early Jewish Colonization" states that Uyun Qara is located near Rishon LeZion. Aaronsohn, *Rothschild and Early Jewish Colonization*, 80. In Ottoman archival documents, it is referred to as "Uyunkara".

⁶² BOA, ŞD, 2320/33, p. 6, 10 Teşrin-i sani 1331/23 Kasım 1915, BOA, ŞD, 2320/33, p. 3, 10 Teşrin-i sani 1331/23 Kasım 1915.

⁶³ Balcıoğlu ve Balcı, *Rothschildler ve Osmanlı İmparatorluğu*, 240.

alcoholic beverages produced by the company, including the per-bottle prices of red and white wine, as presented in the table below⁶⁴.

Red Wine Varieties	Piastre (PT. Kuruş)	White Wine Varieties	Piastre (PT. Kuruş)
Talbe Red	24	Blanc de Talbe	27
Bordeaux	30	Chablis	33
Rouge Supérieur	34	Blanc Supérieur (Superior White)	34
St. Julien	40	Graves	40
Médoc	54	Sauternes	45
Médoc Extra	75	Haut Sauternes	55
Margaux	75	Richon-LeZion Blanc (White)	75
Richon-LeZion Rouge (Red)	75		
Médoc Vieux (Old Médoc)	120		

(Source: Le Phare D'Alexandrie, 22 Juillet 1908, p.4.)

The advertisement published in Le Phare d'Alexandrie newspaper, dated July 22, 1908, lists the prices of various beverages and vinegar per bottle under the headings sweet wine varieties and specialty products. The details are presented in the table below⁶⁵.

Sweet Wine Varieties	Piastre (PT. Kuruş)	Specialty Products	Piastre (PT. Kuruş)
Alicante	64	Marsala	84
Alicante Fine	75	Vin Quinquina (Quinquina Wine)	96

⁶⁴ "Société Carmel Oriental Richon-Le-Zion," *Le Phare D'Alexandrie*, 22 Juillet 1908, 4.

⁶⁵ "Société Carmel Oriental Richon-Le-Zion," *Le Phare D'Alexandrie*, 22 Juillet 1908, 4.

Oporto	75	Tokaji	112
Oporto Vieux (Old Oporto)	90	Ferruginous Wine	120
Málaga	90	Vermouth	120
Málaga Supérieur (Superior Málaga)	75	Natural Vinegar	24
Muscat	84		
Muscat Supérieur	100		

(Source: Le Phare D'Alexandrie, 22 Juillet 1908, p.4.)

In the same edition of Le Phare d'Alexandrie newspaper, dated July 22, 1908, the advertisement not only provides the per-bottle prices of cognacs and araks but also lists the prices of wines and cognacs by hectoliter (Sans tonneau - without barrels) in the table below⁶⁶.

Cognacs	Piastre (PT. Kuruş)	Arak	Piastre (PT. Kuruş)
Eau de Vie (Fruit Brandy)	96	Arak de Vin	80
Fine Cognac	110		
Superior Cognac	116	Wines and Cognacs	Hectoliters
Champagne-Quality Cognac	140	Red Wine	200
Extra Fine Cognac	180	White Wine	225
Cognac Vieux (Old Cognac)	290	Cognac	600
Cognac Vieux V.O.	475	Arak de Vin	500

(Source: Le Phare D'Alexandrie, 22 Juillet 1908, p.4.)

⁶⁶ "Société Carmel Oriental Richon-Le-Zion," *Le Phare D'Alexandrie*, 22 Juillet 1908, 4.

As indicated in the tables, a variety of rich wine types are produced at the Uyun Qara winery. The Uyun Qara wine factory produced wines such as rosato and prosecco⁶⁷. In the memoirs of Fahrettin Altay, who served on the Palestinian Front during World War I, there are references to Uyun Qara. He specifically mentions the existence of the liquor and wine factory in Uyun Qara and discusses the characteristics of the colonies established by Baron Rothschild⁶⁸.

According to Fahrettin Altay, *"The Jews gratefully accepted Rothschild's offers and began viticulture. Rothschild supported them for five years, had their villages built, sent specialists to everyone's land, and initiated systematic work. In fact, he even had a beautiful liquor and wine factory built in the village of Uyunkara, where we stayed."*⁶⁹

This statement highlights Rothschild's pivotal role in supporting Jewish settlers by providing financial backing, infrastructure, and technical expertise, particularly in viticulture. It also underscores the importance of the liquor and wine industry in Uyun Qara, as noted by Altay during his time there.

Fahrettin Altay also provided detailed information about the agricultural activities of the Jews involved in viticulture in Uyun Qara. He noted that they used motors to draw water from a depth of twenty meters to irrigate their vineyards. Each vineyard owner had two mules and a four-wheeled cart. When the grape harvest was ready, the grapes were loaded onto these carts and transported to the factory. The vineyard owners handed over their grapes to the factory in exchange for a receipt, and their profit was distributed based on the quantity of grapes, but only after the grapes had been processed and sold, with expenses and interest deducted⁷⁰.

Regarding the pricing of the produce, information from the 1915 report numbered 162 from the administrative council of Jaffa district provides details on the prices of alcoholic beverages, which are outlined in the table mentioned⁷¹. This system reflects an organized and structured approach to

⁶⁷ BOA, ŞD, 2320/33, p. 7, 9 Nisan 1331/22 Nisan 1915.

⁶⁸ Balcıoğlu ve Balcı, *Rothschildler ve Osmanlı İmparatorluğu*, 240.

⁶⁹ Fahrettin Altay, *10 Yıl Savaş 1912-1922 ve Sonrası* (İstanbul: İnsel Yayınları, 1970), 123.

⁷⁰ Altay, *10 Yıl Savaş 1912-1922 ve Sonrası*, 124.

⁷¹ BOA, ŞD, 2320/33, p. 7, 9 Nisan 1331/22 Nisan 1915.

viticulture and the wine industry in the region, where profits were carefully calculated and distributed among the growers.

The price list for various alcoholic beverages, as recorded in the 1915 document from the Jaffa district administrative council, is as follows:

Type of Beverage	Quantity	Price
Prosecco Wine	Per Kg.	30 para
Sweet Wine	Per Kg.	1 kuruş 5 para
Arak	Per Kg.	2 kuruş 30 para
Cognac	Per Kg.	4 kuruş 30 para
Beer	Per Kg.	1 kuruş 15 para

(Source: BOA. ŞD. 2320/33, lef 7.)

This table provides an insight into the pricing of different beverages produced and sold in Uyun Qara during that period. The list reflects the relative value of each product, with cognac and arak being among the more expensive items, while prosecco wine was one of the more affordable options.

Uyun Qara wine factory was not limited to wine production alone but also produced a variety of alcoholic beverages such as cognac, arak⁷², and beer⁷³. Particularly, beer is one of the alcoholic beverages that entered the domestic market following the signing of the 1838 Treaty of Balta Liman⁷⁴. Beer, which gained a foothold in the domestic market, saw increased consumption during the modernization period, leading to the establishment

⁷² In historical contexts, the term “arak” has been used to refer to a type of distilled alcoholic beverage, similar to rakı, while “hamr” and “wine” generally referred to alcoholic drinks made from fermented grapes and other fruits. The term “müskirat” was employed more broadly in documents to denote all types of alcoholic beverages. For more detailed information, refer to Yeter Öztürk, “XIX. Yüzyıl Arşiv Belgelerine Göre Osmanlı Devleti’nde İçki ve Yasaklar,” (Yüksek Lisans Tezi, Ordu Üniversitesi, 2017); In the regions of Jaffa, Sarona, and Uyun Qara, the term “müskirat” often referred specifically to wine, as it was the predominant type of alcoholic beverage produced and consumed in these areas. For detailed information see: BOA, ŞD.3116/74, 28 Muharrem 1332/27 Aralık 1913; BOA, Dâhiliye Muhaberat-ı Umumiye İdaresi Evrakı (DH. MUİ), 50/29 p.1, 15 Kanunı evvel 1325/28 Aralık 1909; BOA, DH. MUİ, 50/29, p. 2, 6 Kanunı evvel 1325/19 Aralık 1909.

⁷³ BOA, BEO, 4451/333822, p.2, 29 Rebiü'l-evvel 1330/18 Mart 1912.

⁷⁴ İhsan Erdinçli, “İstanbul Meyhanelerinde İşret Âlemlerine Eşlik Eden İçkiler ve Tükekim Araçları,” *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi* 62, (2024): 90. 10.21563/sutad.1538391.

of beerhouses⁷⁵. As noted, beer production for domestic consumption increased over time. According to the table, beer was also produced within the Ottoman borders at the Uyun Qara winery by foreign settlers. Moreover, the winery is known for its diverse production of alcoholic beverages, including a wide variety of wines. Notably, sweet wines and Prosecco were produced at the Uyun Qara winery. However, in some documents, the term "sour wine" was used instead of Prosecco, while maintaining the same price value⁷⁶. Additionally, the factory produced common wines, old wines, and fresh wines, although there is no specific information available about the prices of these varieties. Only the tax rates levied on them are mentioned in records⁷⁷. The scale of wine production at Uyun Qara was substantial. For instance, in 1914, the factory manager reported that there were over three million kilos of unsold wine stored in the facility. This reflects the magnitude of wine production and the factory's role as a significant producer of alcoholic beverages in the region⁷⁸.

Moreover, the wines produced in Uyun Qara have maintained their significance in domestic trade, just as in foreign trade. In this regard, a 1908 report in the *Journal de Salonique* newspaper noted that although the products from the cellars of the Rishon Le-Zion colony were appreciated by the public, some merchants were adulterating wines, cognacs, and vinegars during this period, leading to consumer hesitation. To demonstrate the quality of Uyun Qara (Rishon LeZion) products, readers were encouraged to purchase some vinegar from the city's most renowned store or directly from the representative of Rishon LeZion, inspect it, and thereby recognize the purity and excellence of the products coming from the Palestinian colony⁷⁹.

Uyun Qara wine production played a significant role in foreign trade. For instance, in a response to a petition submitted in 1909 on behalf of the Uyun Qara wine factory director to the Jerusalem Mutasarrifate, the issue of exempting wines destined for export from customs duties was evaluated. It was highlighted that the 35 *para* tax imposed by the Ottoman Public Debt Administration (*Düyyûn-ı Umûmiye*) was deemed detrimental to the treasury.

⁷⁵ İhsan Erdinçli, *Keyif, Günah ve Suç Arasında Osmanlı'da Meyhaneler ve Müdavimleri* (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2022), 366.

⁷⁶ BOA, BEO, 4451/333822, p.2, 29 Rebiü'l-evvel 1330/18 Mart 1912.

⁷⁷ BOA, ŞD, 3116/74, p. 3, 27 Mart 1329/9 Nisan 1913.

⁷⁸ BOA, BEO, 4451/333822, p. 2, 29 Rebiü'l-evvel 1330/18 Mart 1912.

⁷⁹ "Echos de la Ville-Richon Lézion," *Journal de Salonique*, 1264, 16 Julliet 1908, 4.

As a result, it was suggested by the Liva Administrative Council that selling wine produced at the price of 1 kurus per unit to foreigners would be reasonable. Although wine production and trade were regulated, pricing practices varied. Despite efforts to comply with legal frameworks, tax issues were a frequent source of complaints from winemakers and vineyard owners in Jaffa and surrounding areas. After these complaints, wine pricing was regulated with greater oversight in accordance with official decrees. In 1909, an investigation was conducted by the Liva Administrative Council on the taxes imposed on exported wines, overseen by the director of the Ottoman Public Debt Administration and the president of the Chamber of Commerce. It was found that exported wine was priced at 17 lira per kg. and sold at 25 centimes, with export prices ranging from 15 to 23 centimes per unit. Additional records from Jaffa indicated that wine prices varied between 20 and 60 centimes per kg., and similar price fluctuations were noted in Jerusalem, where it ranged from 20 to 40 centimes⁸⁰. An examination of tax records and invoices for wine shipments to Europe revealed that the total value of beverages produced at Uyun Qara and similar companies reached 3.31 million lira. This figure represented wine sales at different prices, transported to Jaffa and sold at varying rates upon arrival at the Jaffa dock. Furthermore, wines shipped within the Ottoman Empire were subject to a 2% military supply tax (*teçhizat-ı askeri ianesi*)⁸¹. As noted, both pricing and measurement systems for wine varied, with sales conducted in terms of both weight (*kilos*) and volume (*centimes*)⁸². The determination of sales prices and taxes on wine exacerbated existing disputes in the region. Albert Anini⁸³, the representative of the Uyun Qara wine factory, and Ishak Toronto, the representative of vineyard owners in Jaffa and its vicinity, filed complaints about wine pricing, reflecting the contentious nature of the situation⁸⁴.

⁸⁰ BOA, DH. MUİ, 50/29, p. 2, 6 Kanun-ı evvel 1325/19 Aralık 1909.

⁸¹ BOA, ŞD, 3116/74, p. 15, 6 Zilhicce sene 1327/ 19 Aralık 1909.

⁸² The difference in the units of measurement used in the Ottoman period is striking at this point. Indeed, it is difficult to determine exactly how many liters the liquid specified in centimes and kilos is equivalent to. It is impossible to determine how many centimes or kilos 1 liter of wine is equivalent to.

⁸³ BOA, Dâhiliye Nezareti Mebânî-i Emîriye ve Hapishaneler Müdüriyeti Müteferrik (DH. MB. HPS. M), 11/17, 26 Rebiü'l-evvel 1332/22 Şubat 1914, BOA, ŞD, 3116/74, p. 3, 27 Mart 1329/9 Nisan 1913.

⁸⁴ BOA, ŞD, 3116/74, p. 3, 27 Mart 1329/9 Nisan 1913.

4. Legal Dimensions of Wine Production and Trade in Jaffa, Sarona and Uyun Qara

In the Ottoman Empire, the production and trade of wine were controlled through various regulations published at different times. Initially, this regulation was in the form of a ban. Restrictions on alcohol were primarily enforced under Sharia law, prohibiting its consumption by the Muslim population. Islam forbids the consumption of hamr, a term used in several verses to refer to intoxicating beverages. The word hamr generally denotes all alcoholic drinks that cause intoxication⁸⁵. This was because the Ottoman state viewed alcohol as a threat to society, which led to restrictions on its use. Although there were prohibitions on both the consumption and trade of alcohol, the high revenue it generated for the state meant that its trade and consumption were conducted under government oversight. This oversight was ensured legally through new regulations made as needed in the various liquor regulations (*müskirat nizamnameleri*) prepared at different times⁸⁶.

For instance, the 1867 regulation broadly outlined the rules to be followed. The regulation, which came into effect on October 12, 1867 (12th of Teşrin-i Evvel, 1283 in the Islamic calendar), mandated compliance without exception for both Ottoman citizens and foreign nationals in Dersaadet, Bilâd-ı Selâse and the provinces. Consisting of 25 articles, the regulation specified the conditions under which alcoholic beverages could be sold, placing particular emphasis on taxation. Over time, additional rules were introduced to govern the production and transportation of alcoholic beverages⁸⁷.

The 1881 regulation, consisting of nineteen articles, contains various applications regarding how the produced alcoholic beverages should be recorded in districts (*kaza*) and villages (*karye*) and how much tax should be collected⁸⁸. In accordance with the provisions of the regulation, wine

⁸⁵ İhsan Erdinçli, "Sarhoşluktan Keyif Haline: Osmanlı İstanbul'unda İçki İçme ve Meyhane Âdâbı," *OTAM* 47, (2020): 25. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/otam/issue/67195/1048889>.

⁸⁶ Ahmet Yaşar, "Koltuk: Osmanlı İstanbul'unda Han Meyhaneleri," *Meyhane Kitabı*, ed. E.G. Naskali (İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2019), 39-48; Özge Togrul, *19. Yüzyılda Doğu Akdeniz'de Kaçakçılık* (İstanbul: Selenge Yayınları, 2021), 200.

⁸⁷ *Düstur Tertib I*, c.2, 1289, 712-720.

⁸⁸ For detailed information, see: *Düstur Tertib I*, Zeyl 2, 1299, 52-55.

production and trade were conducted in Yafa, Sarona, and Uyun Qara. Notably, changes made in the fourth article of the 1881 Liquor Regulation were frequently the subject of complaints from wine producers in the Yafa region. The fourth article of the 1881 Liquor Regulation states: "At the beginning of the grape harvest season, when the produced wine (hamr) is recorded, rakı (arak) must also be produced without delay. The district chief and expert (*erbab-ı vukuftan*) must notify the council (*muteberan meclis*), and a report will be drawn up to determine the market value of the wine (hamr) and rakı (arak). The report will then be sent to the province for further review and approval. Based on the amount of wine (hamr) and rakı (arak) recorded, a 'ten percent government tax' will be collected. The tax amount will be entered into the ledger. The officer must sign the document, confirming that the tax will be paid in three installments by the end of February, with the headman also certifying it."⁸⁹

The fourth article of the "Liquor Tax Regulation" dated 1298 (1881), which was the subject of constant complaints by liquor officers and vineyard owners in Yafa and its surroundings, was amended on November 14, 1904. The amended fourth article states: "At the beginning of the grape harvest season, when the wine (hamr) and rakı (arak) are produced, the market value will be determined without delay by the municipal council committee, along with the Public Debt Administration officer (Düyun-u Umumiye), and two liquor officers in the district and province administration councils. After drafting the necessary reports, the district and provincial administration councils will review and set the central provincial price, and this will be examined by the provincial administration council. Once the prepared reports are approved, the price will be determined in the Municipal Council in the presence of the central province officer, the Public Debt Administration officer, and two liquor officers. After the determined price is examined and approved by the Provincial Administration, a 'fifteen percent government tax' will be collected from everyone who has recorded wine and rakı according to the amount. The total amount of the collected government tax will be written under the name of the officer in the ledger. The officer whose name is recorded in the ledger will sign to confirm that the tax amount will be paid in three installments by the end of February, and the sealed document will also be certified by the headman."⁹⁰

⁸⁹ Düstur Tertib I, Zeyl 2, 1299, 52-53.

⁹⁰ Düstur Tertib I, C.8, 1943, 99-100.

In Yafa, Sarona, and Uyun Qara, wine production and trade were conducted in a controlled manner, adhering to the principles outlined by the regulations. Indeed, complaints regarding the tax rate imposed on liquor (*müskirat*) often referenced the regulations, claiming that the taxes were too high. In particular, complaints sent to the central government at different times requested a reduction in the increased tax rate. To clarify the situation, following these complaints, and considering the conditions of the regulation, inspections were carried out by the District Administrative Council (*Liva Meclisi*) when the Director of the Public Debt Administration (*Düyun-u Umumiye*) and the President of the Chamber of Commerce were present, after which the price was determined⁹¹. As an institution, the Public Debt Administration played a significant role in overseeing wine production in Ottoman Jerusalem. Complaints about the tax rates surfaced at different times, especially from the vineyard community. The Public Debt Administration itself also raised objections. Consequently, the Council of State (*Şuray-ı Devlet*) initiated an investigation to resolve the issue legally⁹².

In general, wine prices were determined within the legal framework by adhering to the regulations. Considering the demographic characteristics of Yafa, Sarona, and Uyun Qara, when the legal process began to resolve the dispute over pricing, the decision of the council members, the finance director's vote, and the judge's ruling became valid. However, it is known that even the chief rabbi (*hahambaşı*) was opposed to the decision that was made⁹³.

In addition, legal decisions regarding taxes were made in light of the regulations. For instance, the tax rates were evaluated based on the decisions of the deputies present at the District Administrative Council (*Liva Meclis İdaresi*)⁹⁴. However, the final decision did not rest with the District Administrative Council. An example of this can be seen in 1912. In Uyun Qara, the District Administrative Council decided that the determined wine price needed to be reviewed, and a petition signed by Albert Anini was sent to the Mutasarrifate of Jerusalem, and the situation was reported to the

⁹¹ BOA, DH. MUİ, 50/29, p. 2. 6 Kanun-ı evvel 1325/19 Aralık 1909.

⁹² BOA, Dahiliye Nezâreti Hukuk Müşavirliği Evrakı (DH. H.MŞ), 26/46, 9 Şubat 1329/ 22 Şubat 1914.

⁹³ BOA, ŞD, 3116/74, p. 3, 27 Mart 1329/9 Nisan 1913.

⁹⁴ BOA, ŞD, 3116/74, p. 15, 6 zilhicce sene 1327/ 19 Aralık 1909.

Council of State (*Şuray-ı Devlet*)⁹⁵. As mentioned, every matter related to wine production and trade was subjected to bureaucratic oversight and controlled through administrative networks. At the same time, all aspects of wine production, transportation, and sales within the Mutasarrifate of Jerusalem, in particular, were kept under control in accordance with the provisions of the regulations, which were legal texts. As stated in the sixteenth article of the Liquor Tax Regulation (*Müskirat Resmi Miri Nizamnamesi*): "For liquors on which the government tax (*resm-i mirî*) has already been paid, no further tax will be collected in another location; only customs duties will be taken when loaded onto a ship at a port."⁹⁶

This article of the regulation also presents the taxation method applied during supervision. However, uncertainties arose in some cases, particularly regarding the transportation of wine, which became a subject of inter-institutional communication. For instance, in a letter written by the undersecretary on behalf of the Minister of Finance on December 27, 1909, the disputes about the price set for the wine collected from producers were clarified. The situation was as follows: The wine produced a year earlier, in 1908, was priced at 35 *para* by the District Administrative Council (*Liva İdare Meclisi*). However, it was later discovered that the price was 5 *para* too low, leading the Mutasarrifate of Jerusalem Administrative Council (*Mutasarrıflık Meclis İdaresi*) to review the matter. Additionally, the vineyard producers calculated the value of the wine at 40 *para* and submitted a petition to the Mutasarrifate of Jerusalem.

Following the correspondence between the Mutasarrifate and the Presidency of the Council of State (*Şuray-ı Devlet*) regarding the petition, the investigation results were reported on November 13, 1909. It was revealed that for the transportation of wine within the city, a customs duty of 60 *para* was collected. At the same time, half of the taxes collected on wine exported abroad were refunded. Therefore, the price of 40 *para* set by the District Administrative Council was approved by the Council of State, and this decision was confirmed in a memo issued by the Public Debt Administration commissioner⁹⁷.

⁹⁵ BOA, Dâhiliye Nezâreti İdare Evrakı (DH. İD), 70/12, 9 Şaban 1330/ 24 Temmuz 1912

⁹⁶ BOA, BEO, 4279/320894, p.2, 3 Safer 1332/1 Ocak 1914.

⁹⁷ BOA, BEO, 3683/276182, p. 2, 14 Kanun-ı evvel 1325/27 Aralık 1909.

Conclusion

In the 19th century, European states' interest in Jerusalem increased, leading to an expansion of settlement and investment opportunities. As a result, foreign settlement in Jerusalem grew. Notably, settlers arrived at various times in Jaffa and its surroundings, which were part of the Jerusalem Mutasarrifate. Jaffa, seen as an agricultural production area by settlers, emerged as a central economic activity thanks to the favorable climate and fertile soil of the neighboring regions. The involvement of influential organizations like the Templer Society and the Rothschild family further boosted agricultural colonization efforts, turning these areas into vital centers for wine production within the scope of viticulture activities. While local Arab farmers had long been engaged in traditional viticulture, foreign settlers introduced modern agricultural techniques, significantly increasing both the scale and quality of wine production.

With the establishment of wine factories, reflecting the industrial impact of viticulture activities, the wine trade quickly spread. However, the Ottoman government's taxation policies, particularly the increasing taxes on wine production and export, frequently led to disputes between settlers and officials. Legal frameworks, such as the 1881 Alcoholic Beverages Regulation, created by the Ottoman Empire to enforce state control, provided a structured approach to regulate the industry. Yet, both winegrowers and producers initiated a contentious process, claiming that the tax rates were excessive. Despite petitions and diplomatic efforts from foreign governments, these issues persisted, reflecting broader tensions between the Ottoman state and foreign settlers. The Ottoman Empire, seeking to maintain control over wine production and trade, relied on institutions like the District Administrative Council (*Liva İdare Meclisi*) and the Public Debt Administration (*Düyyûn-ı Umûmiye*) to enforce oversight with great care.

The economic and demographic changes brought about by the colonization of areas like Sarona and Uyun Qara not only transformed agricultural practices but also left a lasting impact on the social fabric of the region. While German Jewish settlers dominated the viticulture and wine production activities in Jaffa, Sarona, and Uyun Qara, the presence of French winegrowers in the Jaffa Valley was also well-known. As a result, foreign investments in Ottoman Jerusalem, especially tied to colonization, were particularly focused on viticulture and wine production.

By the early 20th century, these colonies had become major wine production centers, exporting their products internationally and gaining recognition for their quality. The establishment of wine factories and distilleries also reflected the industrialization of the region's agricultural output, marking an important phase in the economic development of Ottoman Jerusalem. The international nature of the wines produced at the Uyun Qara wine factory is evidence of this transformation.

In conclusion, this study highlights how viticulture and wine production in Jerusalem under Ottoman rule served both as an economic lifeline and a point of contention. The activities in Jaffa, Sarona, and Uyun Qara symbolize the broader dynamics in which foreign settlers, driven by both religious and economic motivations, engaged in agricultural colonization under the supervision of Ottoman authorities. While these efforts led to notable economic growth, unresolved disputes over taxation and control persisted. The implementation of legal regulations, which also served as oversight mechanisms, played a significant role in viticulture activities. Thus, the resistance to these regulations in such a strategically important area reflects the complex relationship between the Ottoman Empire and the foreign powers vying for influence. Additionally, dissatisfaction among wine producers, especially due to the high taxes levied on wine, fueled discontent among the producer class. Winegrowers expressed their complaints through embassies, stating that the tax rates on wine were too high. Despite petitions and diplomatic efforts, complaints about tax rates continued. This situation reflected broader tensions between the Ottoman Empire and foreign settlers. However, the rapid spread of viticulture and the wine trade was not without challenges. Legal frameworks, such as the 1881 Alcoholic Beverages Regulation (*1881 Müskirat Nizamnamesi*), established by the Ottoman Empire, provided a structured approach to regulate the wine industry. Notably, while local Arab farmers traditionally engaged in viticulture, foreign settlers from 1875 onward introduced modern agricultural techniques, significantly increasing the scale and quality of wine production. The establishment of wineries and distilleries marked an important stage in the economic development of Ottoman Jerusalem, further industrializing the region's agricultural production.

Bibliography

Archival Sources

Turkish Presidency State Archives of the Republic of Turkey – Department of Ottoman Archives (BOA)

Babîâli Evrak Odası Evrakı (BEO)

BOA, BEO, 3683-276182.

BOA, BEO, 4279-320894.

BOA, BEO, 4450-333741.

BOA, BEO, 4451-333822.

Dâhiliye Nezâreti İdare Evrakı (DH.İD)

BOA, DH. İD, 70-12.

Dahiliye Nezâreti Hukuk Müşavirliği Evrakı (DH. HMŞ)

BOA, DH. HMŞ, 26-46.

Dâhiliye Nezareti Mebânî-i Emîriye ve Hapishaneler Müdüriyeti Müteferrik (DH. MB. HPS. M)

BOA, DH. MB. HPS. M, 11-17

Dâhiliye Muhaberat-ı Umumiye İdaresi Evrakı (DH. MUİ.)

BOA, DH. MUİ, 50-29.

Hariciye Nezâreti İdare Evrakı (HR.İD)

BOA, HR.İD, 2109-53.

BOA, HR.İD, 2109/56.

BOA, HR.İD, 2109-72.

BOA, HR.İD, 2109-73

Hariciye Nezareti Mektubi Kalemi Evrakı (HR. MKT)

BOA, HR. MKT, 503-59.

Hariciye Nezâreti Tahrirât-ı Hariciye Odası Evrakı (HR. TH)

BOA, HR. TH, 257-41.

Meclis-i Vükelâ Mazbataları (MV)

BOA, MV, 205-76

Şûrâ-yı Devlet Evrakı (ŞD)

BOA, ŞD, 2320-33.

BOA, ŞD, 2666-37.

BOA, ŞD, 3116-74.

Research and Review Works

- Aaronsohn, Ran. *Rothschild and Early Jewish Colonization*. Jerusalem: The Hebrew University Magnes Press, 2000.
- Altay, Fahrettin. *10 Yıl Savaş 1912-1922 ve Sonrası*. İstanbul: İnsel Yayınları, 1970.
- Avcı, Yasemin. "19. Yüzyılın Son Çeyreğinde Filistin'in Limanı Yafa: Bir Çatışma ve Rekabet Odağı." *Tarih İncelemeleri Dergisi* 30, no: 2, (2015): 385-411. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/egetid/issue/17759/185948>.
- Avcı, Yasemin. *Değişim Sürecinde Bir Osmanlı Kenti: Kudüs (1890-1914)*. Ankara: Phoenix Yayınevi, 2004.
- Avcı, Yasemin. Yazıcı Özdemir, Ömür. "Osmanlı Devirlerinin Son Yıllarında Kudüs'ü Yönetmek: Mutasarrıf Azmi Bey ve 1916 Tarihli Raporu." *Dr. Kemal Daşcıoğlu'na Vefa Kitabı*, ed. Mithat Aydın- Süleyman İnan, 341-361. Ankara: Pegem Akademi, 2020.
- Balcıoğlu, Mustafa -Balcı, Sezai. *Rothschildler ve Osmanlı İmparatorluğu*. Ankara: Erguvanî Yayınevi, 2022.
- Büssow, John. "Zihin Haritaları: Geç Osmanlı Döneminde İki Filistin Gazetesinin Akdeniz Dünyası." *Osmanlılardan Günümüze Doğu Akdeniz Kentleri*, çev. Neyyir Berktaş, yay. haz. Meltem Toksöz- Biray Kolluoğlu, İstanbul: Türkiye İş Bankası Yay., 2015.
- Çakmak, Abdullah. "Osmanlı Kudüsü'nde Devlet ve Toplum (1798-1841)." Doktora Tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi, 2019.
- Dolu, Alaattin. *Osmanlı Kudüs'ü Kent Kimliği, Nüfuz ve Meşruiyet (1703-1789)*. İstanbul: Küre Yayınları, 2020.
- Düstur Tertib I, Zeyl 2*, Mahmud Bey Matbaası, 1299.
- Düstur Tertib I, C.8*, Ankara: Başvekâlet Matbaası, 1943.
- Düstur Tertib I, C.2*, Matba-ı Amire, 1289.
- El-Aselî, Kâmil Cemîl. "Kudüs", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, no.26 (2002): 335-336.
- Erdinçli, İhsan. "İstanbul Meyhanelerinde İşret Âlemlerine Eşlik Eden İçkiler ve Tükekim Araçları", *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi* 62, (2024): 75-108. 10.21563/sutad.1538391.
- Erdinçli, İhsan. *Keyif, Günah ve Suç Arasında Osmanlı'da Meyhaneler ve Müdavimleri*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2022.
- Erdinçli, İhsan. "Sarhoşluktan Keyif Haline: Osmanlı İstanbul'unda İçki İçme ve Meyhane Âdâbı", *OTAM* 47, (2020): 21-44. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/otam/issue/67195/1048889>.

- Georgon, François. *Rakının Ülkesinde Osmanlı İmparatorluğu'ndan Erdoğan Türkiye'si'ne Şarap ve Alkol (14.-21. Yüzyıllar)*, çev. Renan Akman. İstanbul: İletişim Yayınları, 2023.
- Gölpınar, Asuman. "II. Abdülhamid Döneminde Kudüs'te Alman Hristiyan Hacılar için Kurulan Müesseseler." *Filistin Araştırmaları Dergisi*, 15 (2024):159-163. 10.34230/fiad.1398651.
- Güran, Tefvik. *19. Yüzyılda Osmanlı Ekonomisi Üzerine Araştırmalar*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2014.
- Güran, Tefvik. *Resmi İstatistiklere Göre Osmanlı Toplum ve Ekonomisi*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2017.
- "Echos de la Ville-Richon Lézion." *Journal de Salonique*, 1264, 16 Julliet 1908, 4.
- Karabulut, Sezen. "Savaş Yılları Osmanlı Kudüs'ünde Mülkiyet Hakkı (1914-1918)." *Tarih İncelemeleri Dergisi* 33, 2 (2018): 451-480. 10.18513/egetid.502715.
- Kark, Ruth: "Changing patterns of landownership in nineteenth-century Palestine: the European Influence." *Journal of Historical Geography* 4, 10, 1984: 357-384. 10.1016/0305-7488(84)90069-0.
- Kıranlar, Safiye. "Birinci Dünya Savaşı Yıllarında İzmir'den İstanbul'a Kuru Üzüm ve İncir Sevkiyatı." *Klasikten Moderne Osmanlı Ekonomisi*, ed. Arif Bilgin ve Burhan Çağlar, 157-195. İstanbul: Kronik Kitap, 2009.
- Koyuncu, Tuğrul Derviş. "Osmanlı İmparatorluğu'nda Alkollü İçeceklerin (Arak ve Şarap) Üretimi, Ticareti ve Tüketimi: 1792-1839 İstanbul Örneği." Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, 2019.
- Köse, Feyza Betül. "Osmanlı Dönemi Kudüs'ünde İdari Ve Sosyal Yapı." *Ardahan Üniversitesi İnsani Bilimler ve Edebiyat Fakültesi Belgü Dergisi* 1, (2015): 161-199. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/belgu/issue/37862/437505>.
- "Société Carmel Oriental Richon-Le-Zion." *Le Phare D'Alexandrie*, 22 Juillet 1908, 4.
- Levine, Mark. *Overthrowing Geography Jaffa, Tel Aviv and The Struggle for Palestine 1880-1948*. California: University of California Press, 2005.
- Matthee, Rudi. *Angels Tapping at the Wine-Shop's Door: A History of Alcohol in the Islamic World*. London: C. Hurst&Co, 2023.
- Numanî, Şibli. *Türkiye Mısır Suriye Bir Seyahatname*, çev. Muharrem Varol. İstanbul: Timaş Yay., 2021.
- Ortaylı, İlber. *Osmanlı İmparatorluğu'nda Alman Nüfuzu*. İstanbul: Kronik Kitap, 2023.
- Özsoy, Ergün. "16. Yüzyılda Alman Seyahatnamelerine Göre Doğu Akdeniz Limanları: Trablusşam, Yafa, İskenderiye." *Türk Deniz Ticareti Tarihi Sempozyumu III Mersin ve Doğu Akdeniz-Bildiriler Kitabı*, ed. Fevzi Demir, 123-132. Mersin: Mersin Deniz Ticaret Odası, 2011.
- Öztürk, Yeter. "XIX. Yüzyıl Arşiv Belgelerine Göre Osmanlı Devleti'nde İçki ve Yasaklar." Yüksek Lisans Tezi, Ordu Üniversitesi, 2017.

- Satış, İhsan. "Kudüs Mutasarrıfları (1841-1902)." *Tarih İncelemeleri Dergisi* 30, 2 (2015): 545-572. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/egetid/issue/17759/185962>.
- Schölch, Alexander. *Palestine in Transformation, 1856-1882 Studies in Social, Economic and Political Development*, translated William C. Young Michael C. Gerrity. Washington: Institute for Palestine Studies, 2006.
- Singer, Amy. *Kadılar Kullar Kudüslü Köylüler*, çev. Sema Bulutsuz. İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2008.
- Solak, İbrahim. "Osmanlı İmparatorluğu Döneminde Anadolu'da Meyve ve Sebze Üretimi." *Türkiyat Araştırmaları Dergisi* 24, (2008): 217-251. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/sutad/issue/26266/276701>.
- Tellioğlu, Ömer. *Filistin'e Musevi Göçü ve Siyonizm (1880-1949)*. İstanbul: Kitabevi Yay., 2018.
- Terzioğlu, Kevser. "Filistin'de Alman Kolonizasyonu: 1883-1914." Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, 2013.
- Togral, Özge. "Osmanlı Devleti'nde Alliance İsrailite'nin Eğitim Olgusu: Yafa Alman Musevi Ziraat Mektebi Örneği." *Akdeniz İnsani Bilimler Dergisi* 12, (2022): 199-208. 10.13114/MJH.2022.582.
- Togral, Özge. 19. Yüzyılda Doğu Akdeniz'de Kaçakçılık. İstanbul: Selenge Yayınları, 2021.
- Topkar, Kevser. *Osmanlı Filistini'nde Alman Kolonileri (1869-1917)*. İstanbul: Taşmekeş Yay., 2015.
- Yaşar, Ahmet. "Koltuk: Osmanlı İstanbul'unda Han Meyhaneleri." *Meyhane Kitabı*, ed. Emine Gürsoy Naskali, 39-48. İstanbul: Kitabevi Yay., 2019.
- Yaşayanlar, İsmail. "An Example of Efforts to Increase Agricultural Output in The Ottoman Middle-East: The Irrigation Project of The Jaffa Valley (1890-1894)." *Belleten* 80, 287, (2016): 211-218. 10.37879/belleten.2016.201.

Internet Resources

<https://tile.loc.gov/storage-services/service/pnp/matpc/04700/04724v.jpg>

(Date accessed: 28.09.2024)

<https://www.loc.gov/pictures/resource/matpc.09281/> (Date accessed: 29.09.2024)

<https://www.loc.gov/pictures/resource/matpc.04610/> (Date Accessed: 29.09.2024)

<https://www.ynetnews.com/magazine/article/hjyolz00bh> (Date Accessed: 13.12.2024)

Geniş Özet

Osmanlı döneminde, Yafa, Sarona ve Uyun Kara gibi çevre bölgeleri de dahil olmak üzere Kudüs hem siyasi hem de ekonomik açıdan büyük önem taşımaktaydı. Kudüs'ün önemi, Avrupalı güçlerin dikkatini çeken kutsal bir şehir olarak dini konumundan kaynaklanıyordu. Yavuz Sultan Selim döneminde 1517'de Kudüs'ü ele geçiren Osmanlı İmparatorluğu, şehri Mısır ve Suriye'yi de içine alan daha geniş bir bölgesel çerçevenin parçası olarak yönetti. Yüzyıllar boyunca bu bölge, özellikle 19. yüzyıldan itibaren, artan yabancı müdahalesi ile karşılaşmıştır. Nitekim Kolonizasyon çabaları kapsamında bağcılık ve şarap üretimi gibi ekonomik faaliyetler nedeniyle önemli bir dönüşüme sahne olmuştur.

Kudüs başlangıçta Şam vilayetinin bir parçası olarak Osmanlı vilayet sistemine entegre edilmiştir. Zaman içinde, Osmanlı İmparatorluğu'nun merkezi kontrolü sürdürme çabalarını yansıtan çeşitli idari değişikliklere uğramıştır. 19. yüzyıla gelindiğinde Kudüs, 1871'de ayrı bir idari birim haline gelmeden önce Sayda vilayetinin bir parçasıydı. Bu değişiklikler hem dini motivasyonlar hem de emperyal hırslar nedeniyle Avrupa'nın bölgeye olan ilgisinin arttığı bir döneme denk gelmiştir. 1878 Berlin Antlaşması Avrupa nüfuzunun şekillenmesinde önemli bir rol oynamış, Fransa'ya Katoliklerin koruyucusu rolünü verirken, Almanya Protestan ve Yahudi topluluklar üzerinde nüfuz arayışına girmiştir.

Kudüs'ün stratejik konumu ve Yafa gibi Akdeniz'e uzanan limana sahip olması, burayı Avrupalı hacılar ve yerleşimciler için kilit bir nokta haline getirmiştir. Özellikle Yafa, Yahudiler ve Hristiyanlar da dahil olmak üzere Kudüs'e seyahat eden ve yerleşen gayrimüslim nüfus için bir odak noktası haline gelmiştir. Başta Almanya ve Fransa olmak üzere Avrupalı güçlerin bölgede okullar, kiliseler ve koloniler kurması aralarındaki rekabeti körüklemiştir.

Kudüs'e yakın bir noktada bulunan Yafa, önemli bir liman kenti ve Kutsal Topraklara seyahat eden hacılar için bir geçit niteliğindedir. Elverişli iklimi ve verimli toprakları nedeniyle tarımsal faaliyetler, özellikle de bağcılık için bir merkez haline gelmiştir. Üzüm ve zeytin, yerel Arap çiftçiler tarafından geleneksel yöntemler kullanılarak yetiştiriliyordu. Ancak 19. yüzyılın ortalarında, başta Alman ve Yahudi yerleşimciler olmak üzere yabancı yerleşimciler bölgenin bağcılık endüstrisinde daha önemli bir rol oynamaya başlamıştır.

Bir Alman dini grubu olan Templer Cemiyeti, Yafa ve çevresine yerleşen ilk yabancı kuruluşlardan biriydi. Toprak satın alıp, tarım

kolonileri kurarak şarap üretimi için üzüm yetiştiriciliği de dahil olmak üzere tarım uygulamalarını modernleştirmeye odaklanmışlardır. Bu yerleşimciler Yafa ve Sarona'da şarap endüstrisinin gelişmesine önemli katkıda bulundular. Ancak bu genişlemenin zorlukları da yok değildi. Yabancı yerleşimciler ile Osmanlı yetkilileri arasında şarap üretimi ve ihracatına uygulanan vergiler konusunda anlaşmazlıklar ortaya çıktı. Özellikle Alman şarap üreticileri yüksek vergilerden şikâyetçi olmuş ve bu durum Alman Büyükelçiliği aracılığıyla diplomatik müdahalelere yol açmıştır.

Yafa'ya üç mil uzaklıkta bulunan Sarona, 1871 yılında Alman yerleşimciler tarafından kurulan bir diğer önemli yerleşim yeri idi. Başlangıçta Amerikalı yerleşimciler tarafından kurulan koloni, Amerikalıların yerel koşullarla mücadele etmesinin ardından Templer Cemiyeti tarafından devralınmıştır. Sarona, bölgenin iklimi ve toprağı nedeniyle diğer tarımsal faaliyetlerden daha başarılı olduğu kanıtlanan bağcılık ve şarap üretimine odaklanan örnek bir tarım kolonisi haline gelmiştir.

Yafa'ya bağlı olan bölgede tarım faaliyetlerinin yoğun olduğu diğer bir yer Sarona'dır. 19. yüzyılın sonlarına gelindiğinde Sarona, bağcılığın ana ekonomik faaliyetlerinden biri olmuş ve gelişen bir koloni haline gelmiştir. Koloninin üzüm bağlarında hem yerel tüketim hem de ihracat için kullanılan yüksek kaliteli üzümler üretiliyordu. Yafa'da olduğu gibi, Sarona'nın şarap üreticileri de vergilendirmeye ilgili sorunlarla karşılaşmış, şarap ihracatından alınan aşırı vergilerden şikâyetçi olmuşlardır. Bu şikâyetler Osmanlı yetkililerine bildirilmiş, ancak yabancı yerleşimciler ile Osmanlı yönetimi arasındaki daha geniş gerilimleri yansıtan anlaşmazlıklar devam etmiştir.

Yafa yakınlarında bulunan Uyun Kara, esasında 1882 yılında Yahudi yerleşimciler tarafından kurulan Rishon LeZion kolonisinin yeri idi. Bu koloni, Rothschild ailesinin Filistin'deki tarımsal yerleşimlerin gelişimine katılımının başlangıcını işaret ediyordu. Başlangıçta tahıl yetiştiriciliğine odaklanan koloni hızla bağcılığa kayarak bölgedeki en başarılı şarap üretim bölgelerinden biri haline gelmiştir. Rothschild ailesinin mali desteği koloninin gelişmesini sağlamış ve üzüm bağları binlerce dönüme yayıldı. 19. yüzyılın sonlarına gelindiğinde Uyun Kara, Avrupa'ya ve diğer pazarlara şarap ihraç eden güçlü bir şarap endüstrisi geliştirmiştir. Koloni bir şarap fabrikası bile inşa etmiş ve daha sonra bir brendi damıtma tesisi eklemiştir. Uyun Kara'da üretilen rosato ve prosecco gibi şaraplar uluslararası tanınırlık kazanmış, bazıları Avrupa'daki yarışmalarda ödüller kazanmıştır.

Koloninin başarısına rağmen, vergilendirme tartışmalı bir konu olmaya devam etmiştir. Osmanlı hükümeti şarap üretimini denetim altına almak amacıyla çeşitli vergiler koymuştur ve bu da yerleşimciler ile yetkililer arasında anlaşmazlıklara yol açmıştır. Yerleşimciler, özellikle de bağcılıkla uğraşanlar, vergilerin aşırı olduğunu ve Avrupa'dan ithal edilen şaraplarla rekabet etme kabiliyetlerini engellediğini savunmuşlardır.

Osmanlı Kudüs'ünde şarap üretimi ve ticareti, başta 1881 tarihli Alkollü İçkiler Nizamnamesi gibi nizamnameler olmak üzere çeşitli yasal çerçevelerle düzenlenmiştir. Bu kanun, şarap üretiminin kayıt altına alınmasına ilişkin prosedürleri ve uygulanacak vergileri ana hatlarıyla belirliyordu. Ancak bu kanunlarda sık sık yapılan değişiklikler, örneğin 1904 tarihinde vergilerin %10'dan %15'e çıkarılması, bölgedeki şarap üreticileri arasında hoşnutsuzluğa yol açmıştır.

Osmanlı İmparatorluğu'nda kamu borçlarını ve vergilendirmeyi denetleyen Düyun-u Umumiye İdaresi, bu anlaşmazlıkların yönetilmesinde önemli bir rol oynamıştır. Özellikle Yafa, Sarona ve Uyun Kara'daki şarap üreticileri, vergilerin azaltılması ve düzenlemelerin sektörlerinin gerçeklerine daha uygun hale getirilmesi için idareye sık sık dilekçe vermişlerdir. Osmanlı Kudüs'ünde bağcılık ve şarap üretimi, özellikle Yafa, Sarona ve Uyun Kara gibi yerlerde bölge ekonomisinin ayrılmaz bir parçası haline gelmiştir. Alman Museviler başta olmak üzere yabancı yerleşimcilerin katılımı şarap endüstrisinin gelişimine önemli ölçüde katkıda bulunmuştur. Ancak endüstri, özellikle vergilendirme ve Avrupa şaraplarıyla rekabet konusunda çok sayıda zorlukla karşılaşmıştır. Bu zorluklara rağmen, bölgedeki şarap endüstrisi, özellikle Rothschild ailesi gibi nüfuzlu kişilerin hem yerel hem de yabancı yatırımlarıyla desteklenerek gelişmeye devam etmiştir. Osmanlı İmparatorluğu tarafından kurulan yasal ve idari çerçeveler endüstrinin düzenlenmesine yardımcı olmuştur, ancak yerleşimciler ile yetkililer arasında vergi oranı, anlaşmazlıklara neden olmuştur.